

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**INGA ŽĄSYTIENĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĖSTINĖS
STUDIJOS**

**SOCIALINIS DARBAS SU SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNIUS
PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: *Doc. dr. Rita Raudeliūnaitė*

Vilnius, 2022

TURINYS

IVADAS	3
1. SOCIALINIO DARBO SU SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNIUS PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS TEORINĖ ANALIZĖ	7
1.1. Socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos	7
1.2. Socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis	10
1.3. Socialinio darbo sunkumai, dirbant su šeima, patiriančia socialinės rizikos veiksnius	16
1.4. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas socialiniame darbe dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis	18
2. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PATIRTYS DIRBANT SU SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNIUS PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS.....	22
2.1. Tyrimo metodologija.....	22
2.2. Socialinių darbuotojų, teikiančių socialines paslaugas socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms, patirčių analizė	25
2.2.1. Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų ypatumai	25
2.2.2. Socialinio darbuotojo veikla su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis	33
2.2.3. Sunkumai ir jų įveikos būdai dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis	48
2.2.4. Socialinio darbuotojo profesinė kompetencija dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis	54
IŠVADOS	62
REKOMENDACIJOS	64
LITERATŪRA.....	65
SANTRAUKA	72
SUMMARY	74
PRIEDAI	76

IVADAS

Temos aktualumas. Socialinis darbas šiandien apima labai daug sričių. Viena iš socialinio darbo sričių – socialinis darbas su šeima, patiriančia socialinės rizikos veiksnius (Augutavičiaus, 2019). Nors laikui bėgant šeimos samprata keičiasi, tačiau ji išlieka viena iš svarbiausių socialinių institucijų, kuri turi užtikrinti vaikų asmenybės vystymąsi ir raidą. Tačiau ne visose šeimose yra užtikrinamos tinkamos sąlygos vaiko raidai. Neigiamą įtaką šeimos funkcionavimui turi rizikos veiksniai: socialinių ir tėvystės įgūdžių stoka, priklausomybės, smurtas šeimoje, finansiniai sunkumai, vaikų nepriežiūra. Vaikui augant šeimoje, kurioje patiriami socialinės rizikos veiksniai nėra sudaromos tinkamos sąlygos sveikai vaiko raidai ir gyvenimo kokybei.

Socialinė rizika šiandien Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatyme (2006) apibrėžiama: „veiksniai ir aplinkybės, dėl kurių šeimos ar asmenys patiria ar yra pavojus jiems patirti socialinę atskirtį: suaugusių šeimos narių socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti nepilnamečius vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas; nepilnamečių vaikų (įvaikių) visapusio fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo sąlygų šeimoje neužtikrinimas; nuo nusikalstamos veikos nukentėjusių asmenų patirta žala; išitraukimas ar polinkis išitraukti į nusikalstamas veikas; piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis; priklausomybė nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių medžiagų, azartinių žaidimų; elgetavimas, valkatavimas, benamystė; motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas“ (Socialinių paslaugų įstatymas, 2006, 2 str. 1 d.).

Remiantis 2020 metų Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SADM) veiklos ataskaita (2021), per 2020 metus buvo gauti 39430 pranešimai dėl galimų vaiko teisių pažeidimų, iš kurių 6089 atvejų vaikams reikėjo užtikrinti saugią aplinką, 4120 vaikų galimai patyrė smurtą, 868 atvejų dėl kurių apribota tėvų valdžia. Remiantis statistiniais duomenimis, galima pastebėti, kad pagalbos poreikis socialinės rizikos veiksniais patiriančioms šeimoms yra aktualus ir reikalingas.

Socialinis darbuotojas tai paramos šeimai teikėjas, kuris padeda šeimai įveikti problemines situacijas ir atsistatyti po ištikusios krizės (Robbins, 2016). „Socialinis darbas – tai nuolatinė efektyvesnių, didesnių pokyčius lemiančių darbo su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis būdų paieška“ (Rimkus, Žemgulienė, 2013, p.170). Socialinį darbą dirbantys darbuotojai, padeda šeimai rasti pagalbą ir paslaugas, padedančias įveikti kliūtis ir susitvarkyti savo gyvenimą. Socialinio darbuotojo intervencijos koncentruojasi į aplinkos keitimą, esamų galimybių panaudojimą, naujų resursų, įvairių specialistų paslaugų ieškojimą, kurie lemtų didesnius teigiamus pokyčius (Kavaliauskienė, 2014). Socialinis darbuotojas suteikdamas socialines paslaugas šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksniais, teikia pagalbą šeimai ar asmeniui, kuris visiškai ar iš dalies

neturi, yra neįgijęs arba praradęs gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis savo ar šeimos gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Siekdamas pagelbėti socialinės rizikos veiksniais patiriančiai šeimai, socialinis darbuotojas sudaro sąlygas asmeniui ar šeimai ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį (Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas, 2006). Kvalifikuota socialinio darbuotojo pagalba įgalina spręsti įvairias socialines problemas socialinės rizikos veiksniais patiriančioms šeimoms.

Pasirinkta tema aktuali, nes nepaisant pasikeitimų, šeimų, kurios susiduria su problemomis ir kurioms reikalinga pagalba, skaičius nemažėja, o efektyvių pagalbos priemonių ir metodų socialiniams darbuotojams tenka ieškoti nuolat. Šiandien Lietuvoje priimami nauji teisės aktai, įgyvendinama vaikų teisės reforma, kuri įtvirtina naujus pagalbos šeimai būdus, naujus darbo su šeima metodus. Vienas esminių pasikeitimų, tai atvejo vadyba. Lietuvos Respublikos atvejo vadybos tvarkos aprašo (2019) pirmas skyrius, 1 punktas nustato: „nustato vaiko ir jį auginančio (-ių) atstovo (-ų) pagal įstatymą ar jo besilaukiančių (-io) asmenų (-ens) (toliau – šeima), fizinio asmens, vykdančio vaiko laikinąją priežiūrą, atvejo vadybos inicijavimo ir taikymo, atvejo nagrinėjimo, pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikių vertinimo, kompleksinės pagalbos plano sudarymo ir įgyvendinimo, šeimos stebėsenos, pagalbos plano peržiūros, atvejo vadybos proceso užbaigimo, atvejo vadybos koordinavimo savivaldybėje tvarką“. Pastebima, kad šiuo dokumentu siekiama sudaryti sąlygas vaiko atstovams pagal įstatymą užtikrinti vaikui saugią aplinką, kokybišką šeimos funkcionavimą ir jos gerovę, įgalinti šeimą spręsti problemas.

Socialinę riziką patiriančioms šeimoms reikalinga visapusiška socialinio darbuotojo ir kitų komandoje dirbančių specialistų pagalba. L. C. Johnson (2001) teigimu, socialinis darbas su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis yra nukreiptas į problemų sprendimą ir pokyčių siekimą. Socialinis darbuotojas bendrauja su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, lankosi jų namuose, kartu su šeimų nariais sudaro socialinių problemų sprendimo darbo planą, teikia socialines paslaugas šeimoms, bei bendradarbiauja su kitomis institucijomis ir socialiniais partneriais.

Valstybės socialinė politika nukreipta motyvuoti ir įgalinti asmenis ar šeimas pačius spręsti savo problemas, mažinti socialinę atskirtį. Valstybė realizuoja savo funkcijas per savivaldybes, kuriuose tiesiogiai su socialinėmis rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis dirba socialiniai darbuotojai. Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, dažniausiai yra pagrindinė grandis, jungianti šeimas ir bendruomenę.

Temos ištirtumas ir naujumas. Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkai analizuoja socialinį darbą su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis įvairiais aspektais. R. Stremauskienė, G. Žibėnienė (2014) nagrinėjo socialinių darbuotojų sunkumus teikiant socialines paslaugas šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksniais. R. Augutavičius (2019) analizavo socialinės rizikos

veiksnius patiriančių šeimų įsitraukimą į neformalųjį ugdymosi procesą. J. Ruškus, D. Dvarionas (2014), įvairiais socialiniais aspektais nagrinėja šeimos įgalinimą. A. Bičkutė, T. N. Liobikienė (2011) apžvelgia socialinio darbo sunkumus dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. V. Ivanauskienė (2012) atskleidžia socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos sampratą, tapimą socialinės rizikos šeima, J. Kavaliauskienė, (2014) tiria socialinės pagalbos organizavimą socialinės rizikos šeimai aspektus.

E. Munro (2008) analizuoja socialinės rizikos valdymą. D. Robbins (2016) aptaria socialinio darbuotojo vaidmenį teikiant pagalbą šeimai. Bendradarbiavimo svarbą ir socialinio darbo metodus nagrinėja D. Forrester, S. Kershaw, H. Moss, L. Hughes, (2007). D. Forrester, D. Westlake, G. Glynn (2012) aptaria bendravimo įgūdžių svarbą siekiant motyvuoti tėvus. L. G. Weezel ir kt. (2012) pateikia metodinę medžiagą apie socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis. Rizikos vertinimo gairėse (Risk Assessment Guidance) (2017) nagrinėjama rizikos veiksnių daroma įtaka vaikui. S. Dobelniece, J. Millere, I. S. Kulikovska, (2015) analizuoja vaikų augančių socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose situaciją. L. C. Johnson (2001) aptaria socialinio darbuotojo funkcijas. M. Ch. Saint-Jacques ir kt. (2018) tiria socialinių darbuotojų profesinį elgesį teikiant pagalbą tėvams. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą socialiniame darbe nagrinėja C. Das, ir J. Pinkerton (2016).

Pastebima, kad daugelis Lietuvos ir užsienių autorių nagrinėja šeimos socialinės rizikos veiksnių daromą įtaką šeimai, joje augantiems vaikams, šeimos įgalinimą savarankiškai spręsti kylančias problemas bei socialinio darbuotojo vaidmenį šeimos patiriančios socialinės rizikos veiksnius pagalbos procese. Remiantis Lietuvos ir užsienio autorių moksliniais darbais, pastebima, kad šią temą aktualu tirti ir toliau, nes socialinis darbas yra nuolatinė efektyvesnių, pokyčius lemiančių darbo su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis būdų paieška, kuri yra svarbi nuolat besikeičiančioje socialinėje politikoje ir praktikoje.

Mokslinė problema. Šiandien ypač ryškėja šeimų, patiriančių socialinės rizikos veiksnius, socialinės atskirties problematika. Šeimos, patiriančios socialinės rizikos veiksnius, stokoja motyvacijos, socialinių įgūdžių, turi priklausomybių, nesirūpina savo vaikų pilnaverte raida. Socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos reikalauja ypatingo valstybės dėmesio. Besikeičiantys ekonominiai, politiniai, socialiniai, kultūriniai veiksniai daro įtaką šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius. Socialinę riziką patiriančios šeimos turi daug problemų ir reikalauja sistemingo požiūrio iš profesionalaus komandinio darbo.

Socialinis darbas su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis yra aktuali tema, kurios platus analizavimas ir tyrinėjimas leidžia daryti prielaidas ir kelti probleminius klausimus bei teikti rekomendacijas, siekiant efektyvesnio ir kokybiškesnio tarpinstitucinio bendradarbiavimo, dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo organizavimas svarbus teikiant pagalbą šeimai, nes siekiant padėti šeimai reikalinga vieninga sistema ir organizacijų

partnerystė. Siekiant efektyvaus bendradarbiavimo su šeima ir pagalbą teikiančiomis institucijomis, svarbu analizuoti socialinio darbo su rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis praktines patirtis.

Tyrimo probleminiai klausimai:

- Kaip socialiniai darbuotojai dirba su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis?
- Kokius pagrindinius socialinio darbo ypatumus pateikia socialiniai darbuotojai dirbantys su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis?
- Su kokiomis problemomis susiduria socialiniai darbuotojai, dirbdami su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, ir kaip šias problemas sprendžia?

Tyrimo objektas – socialinis darbas su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis.

Darbo tikslas – atskleisti socialinio darbo su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų sampratą bei jų situaciją Lietuvoje.
2. Pateikti socialinio darbo su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis organizavimo specifiką.
3. Atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis patirtis.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros, dokumentų, susijusių su analizuojama tema analizė, siekiant aptarti socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų sampratą, socialinio darbo su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis organizavimo specifiką.
2. Kokybinis tyrimas, taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, siekiant atskleisti socialinių darbuotojų patirtis dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis.
3. Tyrimo duomenų analizės metodas – kokybinė turinio analizė.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro: įvadas, du teorinės dalies skyriai su penkiais poskyriais, empirinė dalis su keturiais poskyriais, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba, priedai. Darbe 1 lentelė ir 19 paveikslų. Darbo apimtis puslapių 75 puslapiai.

1. SOCIALINIO DARBO SU SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNIUS PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS TEORINĖ ANALIZĖ

Šioje darbo dalyje, remiantis mokslinių šaltinių ir dokumentų analize, pateikta socialinės rizikos veiksniai patiriančių šeimų samprata, analizuojamos socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis, aptariami socialinio darbo sunkumai, dirbant su šeima patiriančia socialinės rizikos veiksniais bei apžvelgtas tarpinstitucinis bendradarbiavimas socialiniame darbe dirbant su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis.

1.1. Socialinės rizikos veiksniai patiriančios šeimos

Šeimos samprata laikui bėgant keičiasi, tačiau ji išlieka viena iš svarbiausių socialinių institucijų, kuri užtikrina asmenybės vystymąsi ir raidą. Anot V. Ivanauskienės (2012), šeima yra pats svarbiausias institutas, kuris užtikrina tikslingą vaikų socializacijos procesą. Šeima neretai patenka į krizines situacijas ar susiduria su socialinės rizikos veiksniais, pažeidžiančiais šeimos santykių pusiausvyrą ir sėkmingą šeimos funkcionavimą (Kondrotaitė, 2006). R. Augutavičius (2019) teigia, kad socialinės rizikos veiksniais patirianti šeima: „<...>, yra tokia šeima, kurioje dėl tam tikrų rizikos veiksnių raiškos, kurie apima tėvystės ir socialinius gebėjimus, vertybines nuostatas, elgesio modelius ar žalingus įpročius, suaugusieji negali tinkamai pasirūpinti šiose šeimose augančiais vaikais“ (Augutavičius, 2019, p.17). B. Bitinas (2011) bendrai socialinę riziką pabrėžia kaip įvairias visuomenėje esančias aplinkybes, kurios paspartina socialinės atskirties formavimąsi.

Remiantis Lietuvos Respublikos atvejo vadybos tvarkos aprašu (2019) socialinės rizikos veiksniai yra vertinami atsižvelgiant į:

- vaiko vystymąsi;
- tėvystės įgūdžius;
- socialinius veiksniai.

L. Leliūgienė, J. Sadauskas (2010) teigia, kad socialinės rizikos veiksniais patirianti šeima, tai šeima, kurios tinkamas funkcionavimas yra sutrikdytas dėl įvairių priežasčių, tokios šeimos jaučia nevisavertiškumo kompleksą. Autorė akcentuoja, kad socialinės rizikos veiksniai šeimoje gali atsirasti dėl ekonominių sunkumų, negebėjimo tinkamai auklėti vaikus, konfliktų šeimoje ir su aplinkiniais, alkoholizmo, priklausomybės narkotinėms medžiagoms ar smurto šeimoje. Galima teigti, kad šeimos pažeidžiamumą lemia socialinės rizikos veiksnių įtaka. Tai pabrėžia ir R. Augutavičius (2019): „<...>socialinė rizika yra siejama ne tik su rizikos veiksniais vaikui ir šeimai, tačiau ir su socialine atskirtimi, skurdu, bedarbyste ir priklausomybe nuo socialinių išmokų“ (Augutavičius, 2019, p.18).

Šeima, kuri nepajėgia įveikti iškilusių problemų, tampa pažeidžiama, neatlieka savo funkcijų ir dar labiau jaučia socialinės rizikos veiksnių įtaką (Kondrotaitė, 2006). Pasak J. V. Rimkienės, R. Motečienės ir L. Varžinskienės (2013): „<...> socialinės rizikos šeimos išsiskiria chaotiška sąveika ir problemų seka, kuri paliečia visus šeimos narius (Rimkienė, Motečienė, Varžinskienė, 2013, p. 124). Rizikos vertinimo gairėse (Risk Assessment Guidance) (2017) rizika apibrėžiama kaip galimybė, kad įvyks įvykis su žalingais padariniais konkrečiam asmeniui ar kitiems asmenims, su kuriais jie siejasi. Rizikos veiksniais įvardijamos aplinkybės, kurios kelia grėsmę ir pavojų vaiko sveikatai. Kuo daugiau rizikos veiksnių, tuo didesnė rizikos žala (Bath&NorthEastSomersetCouncil, 2017). E. Munro (2008) teigia, kad norint valdyti riziką, reikia nustatyti:

- Kas atsitiko?
- Kas dabar vyksta?
- Kas gali atsitikti?
- Kiek tai tikėtina?
- Kiek tai būtų rimta?

Remiantis E. Munro (2008), vertinant rizikos veiksnius, svarbu specialistui gebėti suprasti, kad riziką galima valdyti ar ją sumažinti. Rizikos valdymas turėtų būti suprantamas kaip rizikos mažinimas, nelaikant jokios situacijos visiškai nerizikinga. Nėra galutinio, patikimo metodo, leidžiančio numatyti žalos vaikams ir jaunimui pavojų, tačiau rizikos vertinimo kriterijai gali padėti suprasti esamos situacijos rizikos veiksnius.

Nuo 2018 m. liepos 1d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo (2006) 2 str. socialinė rizika yra apibrėžiama kaip „veiksniai ir aplinkybės, dėl kurių asmenys (šeimos) patiria ar yra pavojus jiems patirti socialinę atskirtį:

- suaugusių šeimos narių socialinių įgūdžių tinkamai prižiūrėti ir ugdyti nepilnamečius vaikus (įvaikius) stoka ar nebuvimas;
- nepilnamečių vaikų (įvaikių) visapusio fizinio, protinio, dvasinio, dorovinio vystymosi ir saugumo sąlygų šeimoje neužtikrinimas;
- psichologinė, fizinė ar seksualinė prievarta;
- smurtas;
- išnaudojimas prekybai žmonėmis;
- įsitraukimas ar polinkis įsitraukti į nusikalstamą veiklą;
- piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis;
- priklausomybė nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių medžiagų, azartinių lošimų;
- elgetavimas, valkatavimas, benamystė;
- motyvacijos dalyvauti darbo rinkoje stoka ar nebuvimas“.

Galima teigti, kad rizikos veiksniai įstatymuose bei daugelio autorių moksliniuose darbuose apibrėžiami kaip veiksniai, kurie pažeidžia vaiko teises, šeimos kaip sistemos funkcionavimą.

Remiantis Valstybės vaiko teisių tarnybos 2020 metų veiklos ataskaita (2021), kurioje nurodoma, kad 2020 metais buvo gauta 39 430 pranešimų apie vaikų teisės pažeidimus (toliau – VTP) artimoje aplinkoje, vidutiniškai tai po 3286 atvejus kas mėnesį. 2021 metais iki spalio 1 d. gauta 28467 pranešimai apie VTP, o tai vidutiniškai 3163 atvejai per mėnesį. Remiantis duomenimis, pastebima, kad atvejų skaičius nors yra mažėjantis, tačiau pagalbos poreikis socialinės rizikos veiksniais patiriančioms šeimoms išlieka svarbus.

S. Dobelniece, J. Millere, I. S. Kulikovska, (2015) pažymi, jog vaikai turi teisę į tokias gyvenimo sąlygas šeimoje, kurios skatina jų sveiką vystymąsi. Remiantis autorių nuomone, galima teigti, kad sveiką vystymąsi galima užtikrinti tik šeimose, kuriose tenkinami visų narių poreikiai, į šeimą yra žiūrima atsakingai, o šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksniais, suteikiama kvalifikuota pagalba. Viena iš šeimą stiprinančių priemonių 2020 metais išleistas Šeimos stiprinimo įstatymas, kurio tikslas yra sudaryti visas teises ir organizacines prielaidas, kuriomis būtų stiprinamas šeimos institutas, įtvirtintos šeimos politikos įgyvendinimą užtikrinančios institucijos. Taip pat būtų apibrėžtos jų pagrindinės funkcijos ir numatytas šeimos stiprinimo organizavimas, taikant šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo sistemą. Siekiant padėti šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksniais, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – SADM) vykdo kompleksiskai teikiamų paslaugų šeimai projektą. Kompleksiškai teikiamų paslaugų veiksmų plane 2016 – 2023 m. numatoma teikti vienos ar kelių rūšių paslaugas, skirtas šeimai įgalinti, t. y. šeimą palaikančioms ir pozityvią jos raidą užtikrinančioms socialinėms, psichologinėms, saugumo galimybėms stiprinti (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2016). Pagalbą socialinės rizikos veiksniais patiriančioms šeimoms Lietuvoje teikia ir nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO). Pasak, A. Šilinskytės (2013), nevyriausybinių organizacijų siekia padėti socialinę atskirtį patiriantiems visuomenės nariams. Nevyriausybinių organizacijų veikla nukreipta į tikslinių socialinių grupių gerovės didinimą, asmenims yra suteikiamos ir sudaromos galimybės savarankiškai įsitraukti į nevyriausybinių organizacijų vykdomas veiklas, dalyvauti valstybės veiklose bei įsitraukti padedant spręsti visuomenės problemas (Šilinskytė, 2013). Remiantis „Kompleksiškai teikiamų paslaugų veiksmų planu 2016 – 2023 m.“ NVO imasi iniciatyvos teikti lanksčias vaikų priežiūros paslaugas: priežiūros nedidelės vaikų grupės vieno iš tėvų namuose, bendruomenių centruose, nevyriausybiniuose organizacijose ir kitose institucijose. Anot, N. Vaitiekienės (2013) vienas iš būdų ugdyti socialinius įgūdžius socialinės rizikos veiksniais patiriančių šeimų vaikams yra dienos centrų lankymas. Vaikams lankantiems NVO vaikų dienos centrus teikiamos dienos socialinės globos paslaugos, o jų šeimos nariams teikiamos reikalingos socialinės paslaugos. Galima teigti, kad vaikai lankydami vaikų dienos centrą įgyja reikiamų socialinių įgūdžių,

jie tampa savarankiškesni, įgyja pasitikėjimo savimi, tampa mandagesni, geba patys spręsti savo problemas bei bendrauti su aplinkiniais. Vaikai išmoksta ramiau reaguoti į pastabas, o gaunant socialines paslaugas gerėja ir vaiko situacija šeimoje.

Apibendrinant socialinę riziką patiriančių šeimų ypatumus, galima teigti, kad šeimos stokoja arba neturi socialinių įgūdžių, dėl kurių negeba tinkamai pasirūpinti savo vaikais. Tokios šeimos neužtikrina saugų, vaiko vystymuisi palankių sąlygų, dėl to vaikai patiria nepriežiūrą yra pažeidžiamos vaikų teisės. Dažnai tokiose šeimose pastebimas tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu ar kitomis psichotropinės medžiagos, bedarbystė, motyvacijos dirbti stoka ar jos nebuvimas. Šiandien valstybė siekia įgalinti šeimas, patiriančias socialinės rizikos veiksnius, teikdama paslaugas šeimai ir jos nariams.

1.2. Socialinio darbuotojo funkcijos, dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis

Socialiniai darbuotojai priklauso profesijų grupei, kurios atstovai dažniausiai susiduria su žmonėmis, patekusiais į sunkią gyvenimo situaciją. Reikiamos pagalbos, įveikiant gyvenimo sunkumus, teikimas kelia jiems nemažai reikalavimų (Gudžinskienė, Norvaišaitė, 2010). Pasak A. Bagdono (2007), socialinis darbas tai procesas, kuris apima tris pagrindinius susijusius komponentus: klientą, aplinkybes ir socialinį darbuotoją. Dirbant socialinį darbą su šeima reikia orientuotis ne tik į problemų sprendimą, bet ir į šeimos institucijos įgalinimą, atkuriant jos visapusišką funkcionavimą visuomenėje. A. Vareikytės teigimu (2010), profesionalūs socialiniai darbuotojai yra tie specialistai, kurie socialinio darbo intervencijomis gali keisti žmogaus ir jo aplinkos ryšį, nes socialinis darbas žmonių ir socialinių institucijų struktūrų sąveikos kontekste, užtikrina žmonių teises. Remiantis autorių nuomonėmis, galima teigti, kad socialinio darbuotojo viena iš pagrindinių funkcijų yra šeimos įgalinimas imtis pokyčių, kurie padėtų šeimai įveikti sunkumus.

Socialinio darbo intervencija didelį dėmesį skiria žmonių santykiams, siekiant pokyčio, tada, kai šeimos socialinis funkcionavimas yra sutrikęs, tenkinant šeimos nario poreikius (Ivanauskienė, 2012). Socialinis darbuotojas siekdamas pokyčių, planingai organizuoja problemų sprendimo procesą, kurio metu daro įtaką santykiams, susijusiems su poreikiais ir problemomis. Galima teigti, jog socialinis darbuotojas atlieka vieną iš svarbiausių funkcijų pagalbos šeimai pokyčių procese organizuodamas bei teikdamas socialinę pagalbą šeimai.

N. Večkienė (2010) pažymi, kad socialiniame darbe svarbus socialinis advokatavimas, stebėtojo ir vertintojo veikla. Socialinis teisingumas, problemų prevencija yra tiesiogiai susiję su kliento problemų sprendimu. I. Leliūgienė (2003) pažymi, jog esminis socialinio darbo uždavinys yra tinkamų metodų bei technologijų parinkimas ir pritaikymas, siekiant spręsti socialinę riziką patiriančių šeimų socialines problemas. Socialinis darbuotojas turi nemažai galimybių teikti socialinę

pagalbą jos reikalingiems žmonėms ir padėti išspręsti problemas šeimoms, kurios gali atrodyti neįveikiamos. Anot, L. Žalimienės (2014), pagalbos teikimo pagrindą krizinėse situacijose atsidūrusioms šeimoms suteikia socialinį darbą dirbantys socialiniai darbuotojai. L. Žalimienė (2014), taip pat pabrėžia, jog tinkamų metodų pasirinkimas ir jų taikymas yra vienas iš esminių socialinių paslaugų proceso dalių, tačiau akcentuoja, kad visą darbo procesą sudaro ir gebėjimas juos tinkamai atrinkti ir pritaikyti konkrečiomis situacijomis. Siekiant padėti krizinėje situacijoje atsidūrusioms šeimoms labai svarbu yra ir tinkama aplinka, kurioje bus teikiama pagalba, priemonių pasirinkimas, žmogiškieji ištekliai. Galima teigti, kad socialiniam darbuotojui neužtenka išmanyti įstatymus ar jų pakeitimus. Socialiniame darbe reikalingas kūrybiškumas ir gebėjimas tinkamai pritaikyti socialinio darbo metodus siekiant teigiamo pokyčio socialinę riziką patiriančiose šeimose.

L. Marcinkevičiūtės ir R. Petrauskienės (2007) teigimu socialinis darbas yra orientuojamas į kliento aktyvinimą. Siekiant suteikti pagalbą šeimai, socialiniame darbe svarbu klientą laikyti ne pasyviu paslaugų vartotoju, tačiau aktyviu dalyviu, kuris yra įgalinamas pats bandyti spręsti problemą. Autorės, kalbėdamos apie socialinį darbą su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, akcentuoja, kad labai svarbus yra tarpusavio aktyvumas ir bendradarbiavimas tarp kliento ir socialinio darbuotojo. Autorės taip pat pabrėžia, kad socialinio darbo organizavime teikiant pagalbą yra labai svarbus tinkamas metodų pasirinkimas ir pritaikymas. Panašios nuomonės laikosi T. N. Liobikienė ir E. Jackienė (2010), kurios pabrėžia, kad socialinis darbuotojas, organizuodamas pagalbą šeimoms ar asmenų grupėms, turi sugebėti tinkamai pasirinkti ir pritaikyti konkrečiai situacijai tinkantį metodą. Anot autorių, tinkamas metodo pasirinkimas, socialinio darbo organizavime ir pagalbos teikime, yra vienas iš esminių socialinio darbo proceso dalių. T. N. Liobikienė ir E. Jackienė (2010) išskiria dvi esmines, socialinio darbo organizavimo strategijas:

- Paternalizmas – ši strategija yra orientuota į aktyvų socialinį darbuotoją ir pasyvų klientą, kada didžiausia atsakomybė tenka socialiniam darbuotojui, jo įsigilinimui į problemą, jos supratimą ir problemos sprendimą. Tačiau šioje strategijoje vystosi kliento bejėgiškumas, kas apsunkina problemos sprendimą ir pačio kliento požiūrį į situaciją ir norą ją spręsti.
- Įgalinimo – šioje strategijoje klientas pats yra skatinamas imtis veiksmų, ieškoti problemos sprendimo būdų ir spręsti iškilusias problemas, nors ir su socialinio darbuotojo pagalba, tačiau savarankiškai imantis veiksmų.

Pasak, B. L. Dubois, K. K. Miley (2005), įgalinimas yra orientuotas į kliento poreikius, jų stipriąsias puses. Socialiniai darbuotojai dirbdami su šeima bendradarbiauja bei gerbia jų pasirinkimą. Kliento įgalinimas priklauso nuo socialinio darbuotojo gebėjimų kurti pasitikėjimu grįstus tarpusavio santykius, gebėjimo motyvuoti klientą bei specialisto profesionalumo. Įgalinimu grįstoje socialinio darbo praktikoje socialiniai darbuotojai ir klientai dirba kartu kaip bendradarbiavimo partneriai.

V. Rimkus, (2010) pabrėžia, jog siekiant sukurti savo kaip specialisto ir kliento efektyvų diskursą, socialiniams darbuotojams labai svarbu kuo geriau pažinti kliento socialinį kontekstą ir jame vyraujančius diskursus tam, kad galėtų atpažinti galimų priežasčių ir pasekmių sąsajas. Taip pat V. Rimkus (2010) akcentuoja, jog siekiant išvengti neapibrėžtumo, praktikoje dažnai pasitaiko gana mechaniskų, vienpusiškų situacijos vertinimų ir šabloniškų sprendimų, o situacijos supaprastinimas ar susiaurinimas, pritaikant dokumentuose reglamentuotas veiklas ar įstatymų nuostatas nėra geriausia išeitis. Būtina pabrėžti, jog moksliniais tyrimais atskleista, kad socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio ryšio užmezgimas, vilties klientui įkvėpimas, galimybių pokyčiams sudarymas yra svarbiausias dalykas, turintis įtakos geresniems rezultatams pasiekti (Blundo, 2013).

L. C. Johnson (2001) teigimu, socialinis darbas yra nukreiptas į problemų sprendimą ir pokyčių siekimą. Socialinis darbuotojas atlieka šias funkcijas:

- nustato socialinę problemą (renka informaciją, aiškinasi, užmezga kontaktus, organizuoja tyrimą);
- planuoja paramą (įvertina resursus, konsultuoja, sudaro programą, aktyvina, motyvuoja);
- teikia paramą (tarpininkauja, mobilizuoja, teikia informaciją, formuoja komandą);
- įvertina paramą (analizuoja, tikslina, aptaria);
- bendradarbiauja su socialiniais partneriais (koordinuoja, diskutuoja, vertina, prognozuoja);
- tobulina profesinę veiklą (analizuoja, teikia siūlymus, inicijuoja, konsultuoja).

Šios atliekamos funkcijos ne tik parodo socialinio darbuotojo veiklos įvairiapusiškumą, bet ir pabrėžia, kad, siekiant socialinio darbo tikslų ir uždavinių, veikla privalo būti kompleksinė.

Pagrindiniai principai, kuriais savo veikloje privalo remtis socialiniai darbuotojai yra:

- įsipareigojimas puoselėti ir stiprinti vietos žmonių bei organizacijų gebėjimus, mokėjimus, įgūdžius ir motyvaciją spręsti bendruomenės problemas, siekiant ateityje kurti aplinką pagal bendruomenės narių norus;
- visapusiško bendruomenės žmonių klestėjimo siekis;
- įsipareigojimu vykdyti prevencinę praktiką, siekiant pašalinti socialinių problemų židinius, prieš šioms problemoms išskylant;
- žinių apie bendruomenės narių poreikius rinkimu ir jų panaudojimu (Sadauskas, Leliūgienė, 2010).

Galima teigti, kad socialiniai darbuotojai siekdami padėti socialinę riziką patiriančiai šeimai, į pagalbos procesą turi įtraukti ne tik šeimos narius, bet ir juos supančią aplinką bei aktyviai bendradarbiauti su įvairiomis institucijomis.

Analizuojant Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. įsakymą „Dėl socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos reikalavimų,

socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų profesinės kvalifikacijos kėlimo tvarkos bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašų patvirtinimo“, galima teigti, kad socialinis darbuotojas turi nuolat tobulinti kompetencijas, kurios padėtų pasiekti efektyvių darbo rezultatų, domėtis ir diegti socialinio darbo naujoves ir kūrybiškai, sėkmingai dirbti, sprendžiant visuomenėje kylančias socialines problemas. Socialinis darbuotojas savo profesinės kompetencijos tobulinimo poreikius, profesinę kompetenciją ir praktinę veiklą turi įsivertinti pagal bendrąsias ir specialiąsias kompetencijas:

Bendrosios kompetencijos:

- gebėjimas bendrauti;
- gebėjimas dirbti kartu (bendradarbiavimas);
- gebėjimas planuoti;
- gebėjimas savarankiškai veikti (autonomiškumas);
- gebėjimas tobulėti;
- gebėjimas analizuoti situaciją (reflektavimas);
- gebėjimas įvertinti poreikius ir atlikti intervenciją;
- gebėjimas daryti įtaką socialinei klientų aplinkai.

Specialiosios kompetencijos:

- gebėjimas kurti saugią, augti ir gyventi palankią aplinką;
- gebėjimas ugdyti ir palaikyti kliento savarankiško gyvenimo įgūdžius (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas „Dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų ir socialinių paslaugų įstaigų vadovų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2021).

Remiantis šiuo įstatymu, galima teigti, kad socialiniams darbuotojams keliama vis nauji reikalavimai, kurie yra reikalingi siekiant suteikti kokybiškas socialines paslaugas klientams.

J. Pivorienė ir R. Viktoravičienė (2014) pažymi, kad socialiniai darbuotojai yra asmenys profesionalai, galintys padėti šeimoms per prevencines ir intervencines priemones. Socialinio darbuotojo intervencijos koncentruojasi į aplinkos keitimą, esamų galimybių panaudojimą, naujų resursų, įvairių specialistų paslaugų ieškojimą, kurie lemtų didesnius teigiamus pokyčius (Kavaliauskienė, 2014). Visa ši socialinio darbuotojo veikla su šeima, asmeniu prisideda prie jų įgalinimo. Kaip pažymi R. Motiečienė (2012), „<...> socialinio darbuotojo veikla su šeima yra konceptualizuojama tuo atveju, jei atkuriamas žmogaus savarankiškumas bei sėkmingai lavinamas jo gebėjimas savarankiškai veikti socialinėje, kultūrinėje aplinkoje“ (Motiečienė, 2012 p. 206). Šeimos dalyvavimas socialinių paslaugų teikimo procese, leidžia patiems atpažinti ir konkrečiai identifikuoti asmeninius poreikius bei kontroliuoti asmeninius pokyčius, kurie vyksta jų gyvenime. Įsitraukdamos

šeimos į paslaugos teikimo procesą, jos yra įgalinamos, tačiau šį įgalinimą sąlygoja aplinkybės bei šeimos atsakomybė, nuo kurios priklauso pagalbos šeimai efektyvumas (Dvarionas, Motiečienė, Ruškus, Mažeikienė, Naujanienė, 2014).

Socialinio darbuotojo veikla gali būti įvardijama veiksminga tik tuo atveju, jei pats klientas noriai įsitraukia į paslaugos teikimo procesą ir suvokia tikėtiną bei jau realią gaunamą pagalbą. J. Ruškus, N. Mažeikienė, R. Naujanienė bei R. Motiečienė (2013), akcentuoja, kad tik aktyviai ir noriai veikiantis socialinis darbuotojas gali kurti pridėtinę vertę savo organizacijai ir klientui, suteikti galių kitam ir tokiu būdu prisiimti tam tikrą veiklos riziką.

Rizikos vertinimo gairėse (Risk Assessment Guidance) (2017) išskiriami socialinio darbuotojo galimi darbo tikslai su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis:

- sumažinti riziką ir užtikrinti vaikų saugumą;
- įgalinti vaikus ir tėvus;
- suprasti ir įvertinti asmens stipriąsias puses;
- žinoti, kas veikė arba neveikė praeityje, ir suprasti, kas tai įtakojo, kokios priežastys, aplinkybės;
- pozityviai vertinti galimą riziką;
- užmegzti pasitikėjimo kupinus darbo santykius;
- dirbti bendradarbiaujant su tėvais ir vaikais;
- padėti vaikams ir tėvams pasinaudoti siūlomomis galimybėmis, juos paskatinti ir motyvuoti.
- priimti sprendimus remiantis visais turimais duomenimis ir tikslia informacija. (Bath & North East Somerset Council, 2017, 1.3.3 Risk Assessment Guidance).

Remiantis šiais keliamais socialinio darbo tikslais, galima teigti, kad dirbant su vaikais ir šeimomis, atliekamo darbo pagrindas yra rizikos supratimo ir įvertinimo nustatymas. Tikslus rizikos ir poreikių įvertinimas yra vienas iš kertinių aukštos kokybės socialinio darbo, veiksmingų paslaugų teikimo ir gerų rezultatų pagrindas. Rizikos valdyme ypač svarbus specialistų gebėjimas vadovautis objektyviu vertinimu, gebėjimas analizuoti su intervencija susijusį poveikį ir argumentuotai subalansuoti jį su esama rizika vaikui. Labai svarbu dirbti visapusiškai, pripažįstant žinomų rizikos veiksnių ir apsauginių veiksnių pusiausvyrą, stiprybes ir atsparumą.

V. Rimkus, S. Žemgulienė (2013) teigia: „Pagrindinis socialinio darbuotojo tikslas – stiprinant sistemą padėti neformaliai tinklui teikti pagalbą kliento šeimai, prireikus papildant ją specialistų intervencijomis“ (Rimkus, Žemgulienė, 2013, p.170). G., Simpson, D. Pfeiffer, S. Keogh, ir B. Lane (2016) pažymi, kad būtinas žingsnis vertinant praktiką yra tiksli socialinio darbo intervencijų specifikacija. R. Augutavičius, T. Butvilas (2018) teigia, kad intervencija yra svarbi socialiniame darbe siekiant suteikti socialines paslaugas klientui: „Intervencijų skaičius susijęs su socialinės rizikos savybėmis ir gali būti įvardijamas kaip neformalusis švietimas, jei ši veikla

vykdoma organizuotai ir jomis siekiama pakeisti asmenybę, elgesio modelius, vertybes, įgyti naujų įgūdžių ir žinių“ (Augutavičius, Butvilas, 2018, p. 251).

W. Rollins (2019) teigia, kad socialinio darbuotojo ir kliento santykių praktika visada buvo ir tebėra pagrindinis šiuolaikinio socialinio darbo tikslas. Profesionalūs pagalbos santykiai gali ir leidžia keistis ir sumažinti baimę. W. Rollins (2019) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad socialinio darbuotojo ir kliento santykių centralumą, siekiant teigiamų klientų rezultatų intervencijos metu lemia socialinio darbuotojo ir kliento santykiai, kurio metu socialinis darbuotojas veikia kaip santykių kūrimo agentas. Tai yra savitas praktikos metodas, kuris apibūdinamas kaip socialinio darbo santykių praktika.

Forrester, D., Kershaw, S., Moss, H., Hughes, L. (2007) akcentuoja bendravimo svarbą socialiniame darbe. Forrester, D., Kershaw, S., Moss, H., Hughes, L. (2007) atliko tyrimą, kuriame buvo naudojamas socialinio darbo simuliacijos metodas. Šiame tyrime analizuojami 24 pokalbiai tarp socialinių darbuotojų. Tyrimo metu socialiniai darbuotojai „imituoja klientą“. Tyrime naudojami du skirtingo sunkumo scenarijai. Visuose, išskyrus vieną, interviu socialiniai darbuotojai buvo įvertinti kaip siekiantys aiškumo rūpimais klausimais, tačiau jie buvo linkę pademonstruoti žemą empatijos lygį. Empatiški socialiniai darbuotojai sukūrė mažesnę pasipriešinimo jausmą, o tai leido užmegzti ryšius su klientu ir išgauti reikiamą informaciją, o tie kurie buvo mažiau empatiški, nors atrodė susirūpinę, reikiamos informacijos neišgavo. Veiksny, kuris labiausiai nulemia klientų atsakymus – empatija.

D. Forrester, D. Westlake, G. Glynn (2012) taip pat pabrėžia bendravimo įgūdžių svarbą, išskirdami motyvacinį pokalbį, kaip metodą, mažinantį tėvų pasipriešinimą pagalbos procese. Autoriai teigia, kad motyvacinis pokalbis padeda socialiniam darbuotojui sumažinti tėvų pasipriešinimą į socialinį darbuotoją. Motyvacinio pokalbio metu, nustatomi ir aptariami pagrindiniai aspektai, kurių reikia laikytis, siekiant padėti vaiko gerovei ir likti saugiam. Motyvacinis pokalbis suteikia galimybę didinti tėvų įsitraukimą į pagalbos procesą.

Pasak, M. Ch. Saint – Jacques ir kt. (2018), populiarėja socialinio darbo praktikos tendencija pasinaudoti stipriųjų pusių perspektyva su sunkumus patiriančiomis šeimomis. M. Ch. Saint – Jacques ir kt. (2018) atliko specialistų asmeninės praktikos kokybinę analizę ir kiekybinį tyrimą, kuriame vertinamas specialistų darbo su 118 šeimų profesinis elgesys. Dauguma praktikų sutelkė dėmesį į asmenines tėvų silpnynes ir suteikė mažai reikšmės arba visai nesureikšmino jų stipriųjų pusių.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinio darbuotojo pagrindinė funkcija teikti profesionalią pagalbą šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius. Socialinio darbuotojo pagalba nukreipta į šeimos narių motyvacijos didinimą bei šeimos narių įgalinimą siekti pokyčių savo gyvenime. Dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančia šeima socialinis darbuotojas turi turėti kompetencijų, bendradarbiauti su šeima, gebėti motyvuoti šeimą bei kurti pasitikėjimu grįstus tarpusavio santykius.

Socialinis darbas yra nukreiptas į problemų sprendimą ir pokyčio šeimoje siekimą, kuris priklauso nuo teikiamų paslaugų efektyvumo, socialinio darbuotojo kompetencijų.

1.3. Socialinio darbo sunkumai, dirbant su šeima, patiriančia socialinės rizikos veiksnius

Socialiniai darbuotojai siekdami padėti šeimoms patys susiduria su sunkumais įgalinant šeimas imtis atsakomybės ir pokyčių savo gyvenime. A. Bičkutė, T. N. Liobikienė (2011) teigia, kad socialiniai darbuotojai socialinio darbo sunkumus patiria darbe dėl savo darbo specifiškumo. Socialiniai darbuotojai nuolat dirba tiesiogiai su žmonėmis, kurie yra veikiami rizikos veiksnių ir dėl kurių savo darbe susiduria su sunkumais. J. Kavaliauskienė (2014) išskiria veiksnius, dėl kurių šeimos patiriančios socialinės rizikos veiksnius yra labiau pažeidžiamos:

- socialiniai ekonominiai veiksniai (nedarbas, nėra pajamų, prastos gyvenimo sąlygos);
- socialiniai demografiniai veiksniai (svetimas vaikas šeimoje, nebe pirma santuoka);
- medicininiai sanitariniai veiksniai (neįgalieji šeimoje, iš šeimos paveldėtos ligos);
- psichologiniai pedagoginiai veiksniai (emocinės problemos, vertybių deformacija, auklėjimo trūkumas);
- kriminaliniai veiksniai (piktnaudžiavimas alkoholiu ir kitomis narkotinėmis medžiagomis, smurtas šeimoje).

A. Bičkutės ir T. N. Liobikienės (2011), nuomone, socialinio darbuotojo darbas yra viena iš tokių profesijų, kuriai būdinga susidurti su rizika, patirti agresyvų elgesį iš klientų. Galima manyti, kad siekiant išvengti ar bent sumažinti riziką savo darbe, socialinis darbuotojas turi nuolat ieškoti efektyvesnių, didesnių pokyčius lemiančių darbo metodų bei būdų, kurie turėtų įtakos ar nulemtų sėkmingus darbo rezultatus, orientuotus į teigiamus šeimos kaip sistemos pokyčius.

Socialinis darbas su šeima tai veikla, kurios pagrindinis tikslas – šeimos ir jos narių bei artimos aplinkos suderinamumo pasiekimas (Kavaliauskienė, 2014). Iš socialinių darbuotojų, kurie dirba su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, nuolat reikalaujama naujų žinių, gebėjimo savarankiškai veikti, atsakyti už savo sprendimus ir jų įgyvendinimą. D. Lisauskienė, V. Aleksienė (2016) pažymi, kad socialinis darbas reikalauja ypatingo dėmesio, nes dirbant socialinį darbą susiduriama su pagalbos ir paramos reikalaujančiais klientais, kurie yra atsidūrę įvairiose sudėtingose probleminėse situacijose. Pasak, R. Stremauskienės, G. Žibėnienės (2014) socialiniai darbuotojai yra tie asmenys, kurie teigdami pagalbą socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms patys susiduria su sunkumais: „<...> dažnai patiria riziką darbe, kuri pasireiškia socialinės rizikos šeimos narių agresija ar pasipriešinimu, o tai apsunkina socialinių paslaugų teikimą“ (Stremauskienė, Žibėnienė, 2014, p. 86). Galima teigti, kad lankymasis socialinės rizikos veiksnius patiriančioje šeimoje, socialiniams darbuotojams kelia stresą, dėl agresyvaus šeimos narių elgesio. Tai pabrėžia ir

A. Bičkutė ir T. N. Liobikienė (2011), kurios teigia, kad lankantis šeimose, socialiniai darbuotojai susiduria su klientų agresyviu elgesiu, kuris pasireiškia tiek žodinėmis, tiek fizinėmis agresyviomis elgesio formomis.

E. Stasiūnaitienės, S. Mažeikaitės (2015) atlikti tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai patiria sunkumus, kai šeimų, patiriančių socialinės rizikos veiksnius, nariai būna priešišškai nusistatę prieš teikiamą pagalbą, vengia bendrauti, neturi motyvacijos keistis. Forrester, D. Westlake, G. Glynn (2012) pažymi, kad, tėvų pasipriešinimas yra vienas iš esminių sunkumų, kurį patiria socialiniai darbuotojai, nes tėvai nenori priimti informacijos ir teikiamos pagalbos. Autoriai nurodo, kad pagrindinės pasipriešinimo priežastys, dėl kurių tėvai nenori priimti informacijos ir teikiamos pagalbos:

- nepasitikėjimas Vaiko teisių apsaugos tarnybų veikla;
- tėvų pasipriešinimas pokyčiams;
- piktnaudžiavimo ar nepriežiūros neigimas ar mineralizavimas;
- nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju.

Remiantis išvardintomis tėvų pasipriešinimo keistis priežastimis, galima teigti, kad šeimos, patiriančios socialinės rizikos veiksnius, yra nemotyvuotos, o motyvacijos teigiamiems pokyčiams didinimas yra vienas iš pagrindinių socialinio darbuotojo keliamų sunkumų.

R. Stremauskienė, G. Žibėnienė (2014) pabrėžia: „Socialinės rizikos šeimos dažnai yra nemotyvuotos padėti sau, su jomis nelengva užmegzti konstruktyvius santykius, daug laiko užima „popierinis“ darbas, didelis darbo krūvis, nesaugios darbo sąlygos – tai svarbiausios priežastys, lemiančios socialinių darbuotojų patiriamus sunkumus“ (Stremauskienė, Žibėnienė, 2014, p. 90). Galima pritarti autorių R. Stremauskienės, G. Žibėnienės (2014) nuomonei, kad pagrindiniai sunkumai yra susiję su klientų bendravimo ir motyvacijos keistis stoka. Pasak R. Keršienės (2011), motyvacijai keistis įtaką daro socialinę riziką patiriančių šeimų tėvystės įgūdžių stoka, netinkama vaikų priežiūra, bedarbystė, skurdas, priklausomybė nuo socialinių išmokų, o tai galima manyti, lemia socialinio darbo sunkumus.

R. Stremauskienė, G. Žibėnienė (2014) teigia: „Socialinės rizikos šeimų neigiamos ir agresyvios reakcijos dažnai pasireiškia kartu su neigiamu požiūriu į socialinį darbuotoją ir nesupratimu, kas yra socialinis darbuotojas ir kokie jo tikslai“ (Stremauskienė, Žibėnienė, 2014, p. p. 93). D. Forrester, M., Killian, D. Westlake, ir L. Sheehan (2019) atlikti tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinio darbuotojo motyvacija, įsitraukimas yra labai svarbūs socialiniame darbe. Tyrimo rezultatai atskleidė, tris svarbiausius socialinio darbuotojo bruožus: motyvaciją, empatiją, tobulėjimą. Remiantis autorių atlikto tyrimo rezultatais, pastebima, kad socialinis darbuotojas, siekdamas išvengti streso, keliamų sunkumų darbe, turi turėti įgūdžių, žinių, gebėti būti savo srities profesionalu, taikyti įgytas žinias, siekiant efektyvaus darbo rezultato ir klientų įsitraukimo į pagalbos procesą.

Dėl patiriamos profesinės rizikos, pasak A. Kiaunytės ir J. Ruškaus (2010), kuri pasireiškia klientų agresyviu, priešišku elgesiu, socialiniai darbuotojai patiria ir išgyvena neigiamas emocines reakcijas. V. Kavaliauskienė ir R. Balčiūnaitė (2014) taip pat pažymi, jog socialiniai darbuotojai, per tam tikrą savo darbo su socialinės rizikos šeimomis laiką išnaudoja savo teigiamų emocijų išteklius, o dėl patiriamų neigiamų emocijų nuolat dirbant su priešiška nusiteikusiais, savo nepasitenkinimą reiškiančiais klientais, patiria nuolatinį stresą, emocinį bei psichologinį išsekimą.

Remiantis autorių nuomone, galima teigti, kad patiriami sunkumai, tokie kaip klientų smurtas, socialiniams darbuotojams kelia stresą ir įtampą darbe. R. Savaya ir kt. (2011) teigia, kad socialiniai darbuotojai jaučiasi nesaugiai dėl patiriamo streso, kuris susijęs su baime, savęs kaltinimu, pykčiu.

E. Stasiūnaitienė, S. Mažeikaitė (2015) pažymi, kad socialinis darbuotojas stengdamasis padėti socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms, dažnai susiduria ne tik su fizine grėsme, bet susiduria ir su situacijomis, kurios kelia grėsmę psichologiniam darbuotojo saugumui. Taip pat autorės akcentuoja, kad sunkumus darbe lemia darbo krūvis: „Šiuo metu galiojantys teisės aktai nereglamentuoja socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, darbo krūvių“ (Stasiūnaitienė, Mažeikaitė, 2015, p. 14).

Apibendrinant, galima pabrėžti, kad socialinis darbas su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis reikalauja iš darbuotojų psichologinės ir emocinės ištvermės bei žinių, kaip elgtis sudėtingose situacijose. Nuolat patiriamos neigiamos emocijos, stresas, baimė, įtampa trukdo specialistams suteikti šeimai reikalingą pagalbą. Sunkumai, kuriuos patiria specialistai siejasi su šeimos patiriančios sunkumus motyvacijos stoka, agresyviu elgesiu, priešišku nusiteikimu, neigiamomis emocinėmis reakcijomis, šeimos narių socialinių įgūdžių stoka, baime, nežinojimu. Sunkumus darbe kelia įtampa ir didelis darbo krūvis (t. y. dokumentų tvarkymas, jų pildymas ir kt.) dėl kurių nukenčia tiesioginis darbas su šeima.

1.4. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas socialiniame darbe dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis

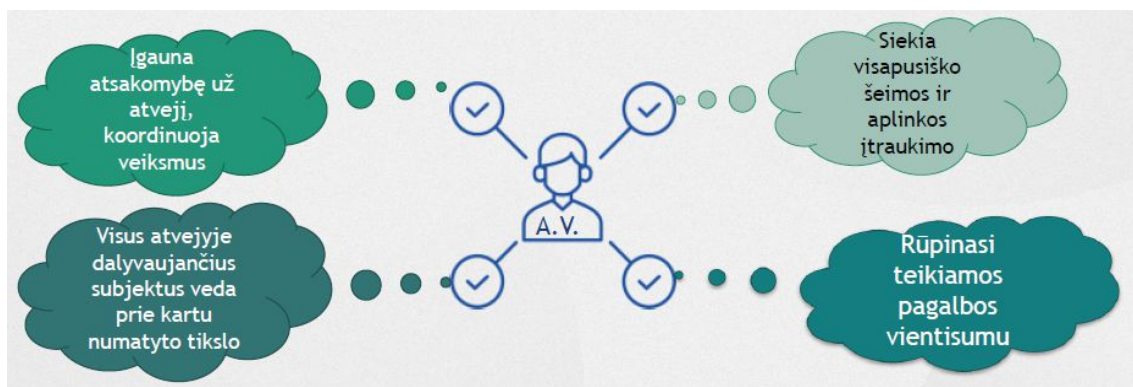
Socialinis darbas su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis Lietuvoje keičiasi, tampa vis labiau apčiuopiamas, struktūriškas ir metodiškas (Žemgulienė, Rimkus, 2013). Pasak V. Rimkaus (2010), besiplečiant socialinių problemų spektrui ir jų mastui, auga įvairesnių socialinio darbuotojo vaidmenų poreikis, kartu ir tarpinstitucinių susitarimų bei įvairių sričių specialistų įtraukimo būtinybė. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra būtinas, norint efektyviai spręsti šeimos patiriančios socialinės rizikos veiksnius socialines problemas bei teikiant socialinę pagalbą šeimai ar jos nariams. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas – tai skirtingų institucijų bendradarbiavimas. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas remiasi specialistų iš skirtingų institucijų telkiamą į grupes norint pasiekti bendro tikslo. D. Totulytė (2018) teigia: „Įvairių institucijų ir skirtingų sričių specialistų

bendradarbiavimas ypatingai svarbus tampa tuomet, kai kliento situacija yra kompleksinė ar sprendžiama problema yra labai sudėtinga ir neužtenka vienos, socialinę pagalbą teikiančios, organizacijos pastangų“ (Totulytė, 2018, p. 58). Socialinio darbo praktikoje, tarpinstituciniu bendradarbiavimu remiamasi taikant atvejo vadybos metodą.

J. Kavaliauskienė (2014) pažymi, kad bendradarbiavimas socialiniame darbe neatsiejamas su pagalba šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius. Socialinis darbuotojas yra pagrindinis socialinių paslaugų teikėjas socialinės rizikos veiksnius patiriančiai šeimai, kuris bendradarbiaudamas su kitais specialistais (pedagogais, psichologais, medikais, teisininkais ir kt.) padeda spręsti šeimos problemas, bei suteikia visą reikiamą pagalbą.

Pasak N. Večkienės (2010), socialinis darbas reikalauja ypatingo bendradarbiavimo šiandieninėje kintančioje visuomenėje. Pasak N. P. Večkienės ir I. Dirgėlienės (2010) vis dažniau yra plėtojamas bendradarbiavimas instituciniame ir tarpinstituciniame lygmenyse. Autorės pabrėžia: „<...> atsiranda poreikis reflektuoti profesinės veiklos sudėtingumą, ieškoti profesinės paramos būdų ir formų“ (Večkienė, Dirgėlienė, 2010, p. 35). E. Stasiūnaitienė, S. Mažeikaitė (2015) teigia, kad siekiant suteikti pagalbą socialinę riziką patiriančioms šeimoms, reikalinga visapusiška socialinio darbuotojo ir kitų komandoje dirbančių specialistų pagalba. Dirbant su sunkumus patiriančiomis šeimomis ir jose augančiais vaikas, svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas (Kalaušienė, 2014). R. Augutavičius, T. Butvilas (2018) pažymi, kad „<...> egzistuojančioje sistemoje yra nemažai trūkumų, tam tikrais atvejais šeimoms nėra suteikiama savalaikė reikiama pagalba, trūksta bendradarbiavimo tarp skirtingų sričių specialistų, <...>“ (Augutavičius, Butvilas, 2018, p. 241). Teikiant pagalbą šeimai, pasak N. P. Večkienės ir kt. (2018), pasitaiko atvejų, kai institucijos tarpusavyje negeba priimti bendro sprendimo: išsiskiria požiūriai, skiriasi žinios, metodai. Remiantis autorių nuomonėmis, galima manyti, jog vienas socialinis darbuotojas neišspręs šeimos, patiriančios socialinis rizikos veiksnius problemos, reikalingas įvairių specialistų ir institucijų nuoseklus bendradarbiavimas.

Siekiant suteikti šeimai kompleksinę pagalbą, reikalingas tarpinstitucinis bendradarbiavimas (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2016). Viena iš kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai – atvejo vadyba. Lietuvos Respublikos įstatymuose, atvejo vadyba apibrėžiama kaip kompleksinės pagalbos vaikui ir jo įstatyminiams atstovams teikimas, siekiant išvengti vaiko teisių pažeidimų (Atvejo vadybos teisinis reguliavimas, 2019). G. Vaičekauskaitė (2018), teigia, kad atvejo vadyba socialiniame darbe reiškia asmens ar šeimos atvejo koordinavimą, situacijos valdymą. Atvejo vadybos procese dalyvaujantys atvejo vadybininkai užtikrina, kad būtų sukurtas palankus pagalbos ryšių tarpinstitucinis tinklas, kad klientui būtų suteikta reikiama pagalba (žr. 1 pav.).

1 pav. Atvejo vadybos procesas

Šaltinis: G. Vaičekauskaitė, 2018, p. 3.

Atvejo vadybininkas yra atsakingas už kiekvieną atvejį, kurį koordinuoja. Atvejo vadybos metu siekiama, kad kiekviena šeima ir ją supanti aplinka įsitrauktų į pagalbos šeimai procesą, kuriai būtų užtikrintas pagalbos teikimo vientisumas, patenkinti konkretūs kliento kompleksiniai poreikiai.

Pasak, G. Vaičekauskaitės (2018), atvejo vadybą reglamentuoja du pagrindiniai teisiniai aktai:

- Vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996).
- Atvejo vadybos tvarkos aprašas (2019).

Atvejo vadybos aprašo (2019) 1 punktas, nustato: „<...> vaiko ir jį auginančio (-ių) atstovo (-ų) pagal įstatymą ar jo besilaukiančių (-io) asmenų (-ens) (toliau – šeima), fizinio asmens, vykdančio vaiko laikinąją priežiūrą, atvejo vadybos inicijavimo ir taikymo, atvejo nagrinėjimo, pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikių vertinimo, kompleksinės pagalbos plano sudarymo ir įgyvendinimo, šeimos stebėsenos, pagalbos plano peržiūros, atvejo vadybos proceso užbaigimo, atvejo vadybos koordinavimo savivaldybėje tvarką“.

G. Vaičekauskaitė (2018) pažymi, kad atvejo vadybos procese nagrinėjamas atvejis, kurio metu įvertinami šeimos poreikiai pagalbos procese. Poreikiai vertinami:

- Kompleksiškai, apimant tris sritis – vaiko vystymasis, tėvystės įgūdžiai, socialiniai veiksniai;
- Įvertinami esami: socialinės rizikos veiksniai ir jų reiškimosi šeimoje vaiko ir šeimos apsaugos faktoriai;
- Turimų duomenų analizė, pokalbis su šeima, šeimos stebėjimas.

E. M. Arnold, ir kt. (2007) teigia, kad stipriosiomis pusėmis pagrįstas atvejų valdymas yra vienas iš metodų, sėkmingai naudojamas tiek su lėtinėmis psichikos ligomis sergančiais suaugusiais, tiek su suaugusiaisiais, turinčiais piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis problemų. Remdamasi stipriųjų pusių teorijos principais, stipriosiomis pusėmis pagrįstas atvejų valdymas siekia padėti

asmenims nustatyti ir pasiekti asmeninius tikslus, daugiausia dėmesio skiriama atvejo vadybininko ir kliento santykiams bei kliento apsisprendimui.

Atvejo vadybos metodo taikymas socialinio darbo praktikoje remiasi tarpinstituciniu bendradarbiavimu. Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatyme (2018) akcentuojama, jog norint padėti šeimai, patiriančiai socialinis rizikos veiksniai, reikalingas ir būtinas šeimos politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų, įstaigų ir organizacijų bendradarbiavimas. Tai pažymi ir O. Merfeldaitė ir A. Railienė (2007), kurios teigia, kad tarpinstitucinio bendradarbiavimo sėkmę lemia aiškiai apibrėžiamos institucijų bendradarbiaujančių tarpusavyje veiklos ribos, vaidmenų pasiskirstymo suvokimas. Galima teigti, kad nepaisant kylančių sunkumų, atvejo vadyba socialiniame darbe yra pagrindinis tarpinstitucinio bendradarbiavimo komponentas, kuriuo siekiama socialinės rizikos veiksniai patiriančioms šeimoms ar jų nariams išspręsti kylančius sunkumus įgalinant. Siekiant įgalinti socialinės rizikos veiksniai patiriančias šeimas imtis iniciatyvos, svarbu sudaryti palankias sąlygas šeimai įvertinant jų stipriąsias ir silpnąsias puses. L. Davis (2014) pažymi, kad teikiant socialines paslaugas šeimai, svarbu, kad paslaugas gaunantys asmenys aktyviai dalyvautų ir įsitrauktų į pagalbos procesą, kuris daro įtaką pokyčiams jų asmeniniame gyvenime.

Apibendrinant galima teigti, kad institucijos siekdamos ir užtikrinančios šeimos gerovę turi bei privalo tarpusavyje bendradarbiauti. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas turi užtikrinti vaiko gerovę, kuri yra reglamentuojama teisės aktuose. Bendradarbiavimas turi būti koordinuotas ir nukreiptas bendro tikslo siekimui. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas suteikia galimybę susirinkti skirtingų sričių specialistams, aptarti atvejus ir ieškoti bendrų sprendimų, kurie padėtų šeimai, patiriančiai rizikos veiksniai, įveikti kylančius sunkumus. Įvairių institucijų ir skirtingų sričių specialistų bendradarbiavimas svarbus, kai šeimos ar jos narių situacija yra kompleksinė ar sprendžiama problema yra labai sudėtinga, o teikiant pagalbą šeimai neužtenka vienos, socialinę pagalbą teikiančios, organizacijos pastangų.

2. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PATIRTYS DIRBANT SU SOCIALINĖS RIZIKOS VEIKSNIUS PATIRIANČIOMIS ŠEIMOMIS

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo etapai. Tyrimas parengtas remiantis tokia logine seka:

1. Mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, kuri padėjo atskleisti esminius socialinio darbo su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis ypatumus.
2. Tyrimo metodikos rengimas, siekiant atskleisti socialinių darbuotojų patirtis dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis.
3. Tyrimo duomenų rinkimas.
4. Tyrimo duomenų apdorojimas
5. Tyrimo duomenų analizė ir interpretacija.

Tyrimo metodologinė prieiga. Siekiant atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis, patirtis buvo pasirinktas **kokybinis tyrimo tipas**. Kokybinis tyrimas pasirinktas atsižvelgiant į tyrimo metu iškeltus tikslus ir uždavinius. Pasak, V. Žydžiūnaitės ir S. Sabaliausko (2017) atliekant kokybinį tyrimą: „Teiginiai, konceptai ir aiškinimai, paremti kokybiniais radiniais bei jų analize, rodo, kad žmonės pasakoja apie jiems rūpimus egzistencinius įvykius ir kartu patys konstruoja naujas teorijas, paremtas savo pačių patirtimis” (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 51). Kokybinis tyrimas padeda tyrimo metu tyrėjui surinkti duomenis, kurie atskleidžia skirtingas patirtis, gyvenimiškus procesus. Anot, K. Kardelio (2002), kokybinis tyrimo metodas padeda suprasti asmenį, jo elgesį ir jautimus bei aplinkos poveikį pačiam asmeniui.

Organizuojant tyrimą, remiamasi humanizmo ir sistemų teorijomis. Socialiniame darbe dirbant su šeimomis, kurios patiria socialinės rizikos veiksniais, labai svarbus humanistinis požiūris į žmogų kaip į individualybę. Darbas su rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis reikalauja tolerancijos, empatijos, gebėjimų teikti pagalbą šeimai, atsižvelgiant į jos stipriąsias puses ir poreikius. Humanistinėje teorijoje žmogus yra laikomas vertybe, nepriklausomai kokiai visuomenės grupei jis priklauso.

Šiandieninėje visuomenėje kiekvienas iš mūsų priklauso tam tikrai visuomenės sistemai, kuri yra visuma to, kas mus jungia. Sisteminiis požiūris leidžia socialiniam darbuotojui analizuoti šeimos kaip sistemos socialinės rizikos veiksniais ir jų daromą įtaką šeimai. G. Kvieskienė, R. Čiužas, V. Vaicekauskienė, R. Šalaševičiūtė (2015), teigia: „Fundamentaliausias, bendriausias, universaliausias ir todėl labiausiai paplitęs organizuojant socialinę pagalbą yra sisteminiis socialinio darbo modelis, kurio pagrindas – sistemų teorija, <...>“ (Kvieskienė, Čiužas, Vaicekauskienė, Šalaševičiūtė, 2015, p. 145).

Duomenų rinkimo metodas. Duomenų surinkimui pasirinktas **pusiau struktūruotas interviu metodas**. Pasak R. Tidikio (2008) interviu metodas yra viena iš efektyviausių kokybinio tyrimo metodų, leidžiančių suprasti tiriamojo suvokimą, reikšmių, situacijų apibrėžimo ir realybės konstravimo būdus.

Kokybiniai interviu leidžia surinkti giluminius, su kontekstu susietus tyrimo dalyvių atsakymus, išreiškiančius jų poreikius, nuomones, žinias, patirtį, jausmus. Pusiau struktūruoto interviu pasirinkimą lėmė galimybė rinkti duomenis iš nedidelės tyrimo dalyvių grupės, galimybė naudoti platesnius tyrimo klausimus, kurie atskleistų socialinę tikrovę tiriamųjų požiūriu. A. Rutkienė ir I. Tandzegolskienė pažymi: „Pusiau struktūruoto interviu metu laisvai formuluojant klausimus galima lanksčiau vesti interviu, nes atsižvelgiant į atsakymą, galima patikslinti klausimą, išsiaiškinti įvairius reiškinių aspektus, nuodugniau analizuoti studijuojamą reiškinį ir t.t.“ (Rutkienė, Tandzegolskienė, 2014, p.15).

Tyrimo instrumento pristatymas. Klausimynas sudarytas iš atvirų klausimų, apimančių šias temas (žr. 1 priedas):

1. Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų charakteristika.
2. Socialinio darbuotojo veikla su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis.
3. Sunkumai ir jų įveikos būdai dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis.
4. Socialinio darbuotojo kompetencija.

Interviu metu užduodami ir papildomi klausimai, kurie padeda atskleisti tiriamą problemą. Interviu klausimai suformuluoti, remiantis darbo teorine medžiaga. Interviu klausimai atviro pobūdžio, kurie leidžia tyrimo dalyviams laisvai reikšti savo mintis, nuomonę.

Tyrimo imtis. Tyrimui atlikti pasirinkta tikslinė, kriterinė tyrimo dalyvių atranka. Pasak I. Gaižauskienės ir S. Mikėnės (2014), tyrėjas, naudodamas šį atrankos būdą, į apklausiamą grupę įtraukia pačius informatyviausius ir tipiškiausius asmenis tiriamojo požymio atžvilgiu.

Tyrimo imčiai buvo pasirinkti šie tyrimo dalyvių atrankos kriterijai: socialiniai darbuotojai, turintys socialinio darbo aukštąjį išsilavinimą, tiesiogiai dirbantys su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, turintys ne mažesnę nei 2 metų darbo su šiomis šeimomis patirtį.

Tyrimo dalyvavo 8 socialiniai darbuotojai. Laikantis duomenų prisotinimo principo buvo nuspręsta, kad į tyrimą daugiau tyrimo dalyvių įtraukti netikslinga, nes apklausiant 8 tyrimo dalyvių atsakymai pradeda kartotis. Pasak, R. Dzemydos ir U. Kerdokaitės (2016), informacijos prisotinimo principas remiasi nuostata, kad apklausa nutraukiama kai tyrėjas pastebi, kad informacija pradeda kartotis ir tyrimo dalyviai nepateikia naujos informacijos nagrinėjama tema. Laikantis konfidencialumo principo tyrimo dalyviams buvo suteikti kodai: S1, S2, S3, S4, S5, S6, S7, S8. Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. Tyrimo dalyvių demografinė charakteristika

Socialinė darbuotoja	Darbo su socialinės rizikos patiriančiomis šeimomis patirtis	Išsilavinimas socialinio darbo kryptyje	Lytis	Metai
S1	4	Aukštasis neuniversitetinis	Moteris	33
S2	6	Aukštasis universitetinis	Moteris	35
S3	6	Aukštasis universitetinis, Socialinio darbo magistras	Moteris	39
S4	5	Aukštasis universitetinis	Moteris	34
S5	4	Aukštasis universitetinis	Moteris	28
S6	12	Aukštasis neuniversitetinis	Moteris	52
S7	2	Aukštasis neuniversitetinis	Moteris	37
S8	5	Aukštasis universitetinis	Moteris	32

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimo dalyvavo moterys, kurių amžius yra nuo 28 iki 52 metų. Tyrimo dalyvių darbo su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis patirtis yra įvairi: dvejų tyrimo dalyvių - 4 metai, kitų dvejų – 5 metai, dar dvejų – 6 metai, viena tyrimo dalyvė turi 2 metų darbo patirtį, 12 metų patirtį taip pat turi viena tyrimo dalyvė. Visos tyrimo dalyvės turi socialinio darbo aukštąjį išsilavinimą.

Tyrimo organizavimas. Prieš pradėdant tyrimą, dėl tyrimo atlikimo buvo kreiptasi į įstaigos, kuriuose dirba socialiniai darbuotojai vadovą, gaunant leidimą atlikti tyrimą. Dėl interviu atlikimo su tyrimo dalyvėmis buvo susitarta iš anksto elektroniniu paštu prieš atliekant interviu. Tyrimo dalyvės buvo informuotos apie tyrimo tikslą, tyrimo klausimus, buvo akcentuotas jų konfidencialumo užtikrinimas. Sutikus dalyvauti tyrime, su tyrimo dalyviais buvo aptarta interviu data, buvo prašoma nurodyti jiems patogų laiką. Siekiant įsitikinti, kad tyrimo dalyvių dienotvarkėje niekas nesikeitė, dieną prieš interviu buvo dar kartą paskambinta telefonu ir galutinai suderintos interviu detalės. Interviu metu visi tyrimo dalyvių pasisakymai buvo įrašomi į diktofoną, įrašymui gauti tyrimo dalyvių sutikimai.

Iš viso atlikti 8 pusiau struktūruoti interviu su socialiniais darbuotojais, dirbančiais su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis viename iš Lietuvos rajonų. Interviu buvo vykdomas jų darbo vietose. Vieno interviu trukmė nuo 1 val. iki 1 val. 50 minučių. Duomenys rinkti 2021 m. gruodžio ir 2022 m. sausio mėnesiais.

Tyrimo ribotumai. Kilusi problema – socialinių darbuotojų atsisakymas dalyvauti tyrime, grindžiant dideliu užimtumu, taip pat tyrimo metu ne visi tyrimo dalyviai, paprašius pateikti platesnių atsakymų su pavyzdžiais, kurie leistų atskleisti detalesnes socialinio darbo su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis aplinkybes, juos pateikdavo. Siekiant tikslesnių rezultatų tikslinga atlikti papildomus tyrimus skirtinguose Lietuvos rajono savivaldybėse apklausiant ne tik socialinius darbuotojus, bet ir socialinės rizikos veiksnius patiriančias šeimas.

Tyrimo etika. Tyrimo metu buvo užtikrinti etikos principai: konfidencialumas, anonimiškumas, laisvanoriškumas, geranoriškumas, teisingumas ir teisė gauti tikslią informaciją. Atrenkant tyrimo dalyvius nesiremta naudos, patiklumo ar kompromiso veiksniais. Buvo laikomasi laisvanoriškumo principo – tyrimo dalyvės dalyvavo tyrime tik laisvai apsisprendusios (Bitinas ir kt. 2008). Dalyvių nebuvo prašoma pasakyti savo vardo, pavardės, seniūnijos, kurioje dirba. Tyrimo duomenys skelbiami tik apibendrinti, taip siekta užtikrinti anonimiškumą (Bitinas ir kt., 2008). Tyrimo dalyvių atsakymai žinomi tik tyrimo autorei, kuri jos neplatino, neleido susipažinti kitiems asmenims, kurie nesusiję su atliekamu tyrimu.

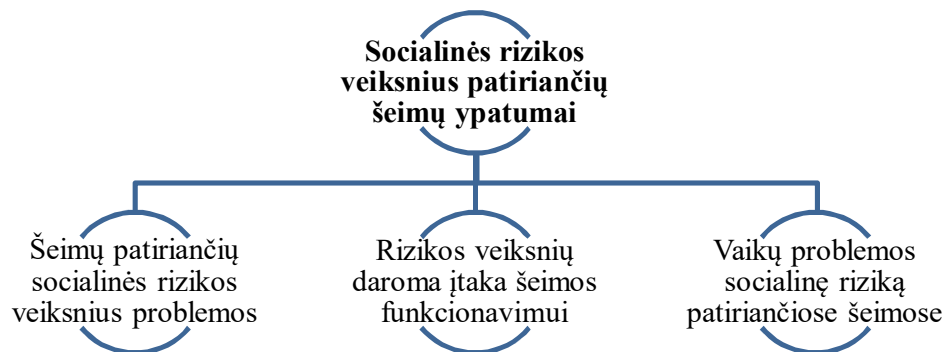
Tyrimo duomenų analizės metodas. Prieš pradedant tyrimą, buvo gauti sutikimai atlikti tyrimą. Kiekvieno tyrimo dalyvio interviu buvo įrašomas, o įrašas buvo transkribuotas. Duomenims analizuoti buvo taikomas kokybinės turinio analizės metodas. Pasak P. Mayring (2014) kokybinė turinio analizė yra pagrįsta teksto interpretacija, kurios metu reflektuojama teksto prasmė. Šis tyrimo metodas leidžia analizuoti tyrimo metu surinktą informaciją, ją sisteminti, klasifikuoti bei atskleisti socialinių darbuotojų patirtis dirbant su šeimomis patiriančiomis socialinę riziką. Pasak B. Bitino, L. Rupšienės, V. Žydžiūnaitės (2008): „Kokybinė turinio analizė palengvina konteksto prasmės tekste suvokimą per kylančias temas, o kodavimo procedūrų (kategorijų / subkategorijų) kartojimas produkuoja atskiras temas. Kokybinėje turinio analizėje konceptai iškyla iš atsakymų į tiriamųjų interpretacijas ir vertinimus“ (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008, p. 226). Tyrimo metu gauti duomenys yra koduojami ir skirstomi į kategorijas ir subkategorijas, o išskirtos kategorijos pagrindžiamos tiriamųjų išsakytais teiginiais, duomenys interpretuojami.

2.2. Socialinių darbuotojų, teikiančių socialines paslaugas socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms, patirčių analizė

2.2.1. Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų ypatumai

Socialiniai darbuotojai siekia padėti šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius, spręsti kylančias problemas, rūpinasi, kad būtų užtikrinti geriausi vaikų interesai. Tyrimo metu siekta atskleisti socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų, su kuriomis dirba socialiniai darbuotojai, ypatumus. Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos kategorijos, charakterizuojančios socialinės

rizikos veiksnius patiriančių šeimų ypatumus: **šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksnius problemas, rizikos veiksnių daroma įtaka šeimos funkcionavimui, vaikų problemos socialinę riziką patiriančiose šeimose** (2 pav.).

2 pav. Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų ypatumai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksnius problemas. Tyrimu atskleista socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose kylančios problemos, turinčios neigiamos įtakos šeimos funkcionavimui – *tai tėvų socialinių įgūdžių stoka, priklausomybės, smurtas šeimoje, psichikos sutrikimai, pozityvios tėvystės įgūdžių stoka, finansinės problemos* (3 pav.).

3pav. Šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksnius problemas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Remiantis tyrimo rezultatais, viena iš problemų, su kuria susiduria socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos – *tėvų socialinių įgūdžių stoka*: „Šeimos su kuriomis dirbu dažniausiai susiduria su socialinių įgūdžių stoka“ (S1), „Dažniausiai tai su socialinių įgūdžių stokojančiais asmenimis, <...>“ (S2), „Šeimose dažniausia vyrauja problemos dėl socialinių įgūdžių stokos, <...>“ (S3), „Tai šeimos, kurios stokoja socialinių įgūdžių, negeba namuose palaikyti švaros ir tvarkos, vaikai į

mokyklą eina nešvarūs, trūksta asmens higienos įgūdžių; <...>“ (S5), „<...> dėl socialinių įgūdžių stokos <...> šeimos yra visiškai nesavarankiškos <...>“ (S7), „<...> įvairiuose dalykuose trūksta supratimo, negeba susitvarkyti savo gyvenamojo ploto, visur purvina, nemoka tinkamai prižiūrėti vaikų, vaikai vaikšto neskalbtais rūbais <...>“ (S8). Remiantis tyrimo rezultatais teigtina, kad socialiniai darbuotojai socialinės rizikos veiksniais patiriančiose šeimose mato socialinių įgūdžių stoką. L. Milkintaitė ir D. Marcinkevičienė (2013) pažymi, kad socialinės rizikos veiksniais patiriančios šeimos negeba susikurti gyvenimui palankių sąlygų, tinkamai pasirūpinti savo vaikais bei patenkinti jų poreikių. Autorės teigia, kad šeimose patiriančiose socialinės rizikos veiksniais nėra susiformavusio šeimos modelio, šeimos nariai nenori dirbti, neturi tėvystės įgūdžių, vartoja alkoholį bei stokoja socialinių įgūdžių (Milkintaitė, Marcinkevičienė 2013). Pastebima, kad tokiose šeimose vaikais rūpinamasi netinkamai, tėvai negeba ar tiesiog nenori palaikyti švaros namuose. Anot, J. Kasnauskienės, A. Šumskienės, I. Kovalčiukaitės (2014), socialinės rizikos veiksniais patiriančių šeimų problemos susijusios ne tik su individualia šeimos aplinka, bet ir su santykiais visuomenėje, nes problemos, kurias patiria šeimos, yra kompleksinės.

Kita problema socialinės rizikos veiksniais patiriančiose šeimose - ***suaugusiųjų šeimos narių piktnaudžiavimas alkoholiu ar priklausomybė nuo alkoholio***. Tyrimo dalyvės nurodė, kad lankomose socialinės rizikos veiksniais patiriančiose šeimose dažnai yra vartojamas alkoholis „<...> vyrauja problemos susijusios ir su priklausomybėmis nuo alkoholio <...>“ (S3), „Lankausi bei dirbu su šeimomis, kurie nuolat geria, geria vakarais bei savaitgaliais, <...> tikrai pastebima ir matosi, kad šeimos nariai turi akivaizdžią priklausomybę alkoholiui“ (S4), „<...> turi įvairių priklausomybių, gavę išmokas vartoja alkoholį; <...> Šeimos nespėdamos šių problemų savarankiškai dar labiau grimzta į „liūną“ (S5), „<...> matoma labai stipri priklausomybė alkoholiui ir slėpimasis nuo šios problemos pripažinimo“ (S7), „<...> alkoholio vartojimas, neigimas, nepripažinimas priklausomybės, nenoras gydytis visa tai tik dalis problemų, dėl kurių šeimoje atsiranda ir kitos problemos, o kenčia visa šeima“ (S8). Pastebima, kad šeimos narių priklausomybė nuo alkoholio yra aktuali socialinės rizikos veiksniais patiriančios šeimos problema. G. Kondrotaitė (2006) pažymi, kad socialinės rizikos veiksniais patirianti šeima netinkamai vykdo savo funkcijas daugiausia dėl alkoholio sukeltų problemų.

Tyrimo dalyvės taip pat nurodė, kad lankomose socialinės rizikos veiksniais patiriančiose šeimose yra vartojamas ne tik alkoholis, bet ir kitos psichotropinės medžiagos: „Priklausomybė alkoholiui, narkotikams“ (S1), „<...> priklausomybę psichotropinėms medžiagoms, yra tekę ne kartą pastebėti namuose tėvus apkvaitusius nuo narkotinių medžiagų“ (S2). Galima pastebėti, kad šeimose patiriančiose socialinės rizikos veiksniais susiduriama netik su alkoholio, bet ir su šeimos narių priklausomybėmis nuo kitų psichotropinių medžiagų vartojimu. V. Ivanauskienė (2012) pažymi, jog psichotropinių, toksiškų ar narkotinių medžiagų vartojimas šeimoje yra viena iš nepalankių šeimos

formavimosi sąlygų, kurios yra būdingos šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksnius. Remiantis tyrimo metu gautais rezultatais, galima teigti, kad priklausomybė nuo alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų daro neigiamą įtaką šeimos narių tarpusavio santykiams, šeimos gerovei.

Smurtas taip pat aktuali problema socialinę riziką patiriančiose šeimose. Smurtas socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose įvardijama kaip kompleksinė socialinė problema (Milkintaitė, Marcinkevičienė, 2013). V. Česnuitytės (2007) teigimu, šeimoje kurioje vartojamas alkoholis, dažnai smurtaujama prieš vaikus ar kitus šeimos narius. Smurto šeimoje problemą įvardija ir tyrimo dalyvės: „<...> *dažniausiai susiduria su <...> smurtu artimoje aplinkoje* <...>“ (S1), „<...> *labai dažnai yra smurtas prieš vaikus ar žmoną* <...>“ (S4), „<...> *smurto artimoje aplinkoje faktai, tėvai negeba taikiai spręsti problemų, auklėjimo priemonę žino tik kaip smurtą*; <...>“ (S5), „<...> *nuolat matomas smurtas šeimoje, kuris tikrai klampina šeimą* <...>“ (S8). Smurtas sukelia labai dideles problemas ir galimi sužalojimai, kurie palieka ilgalaikes pasekmes. Smurtą šeimoje įtakoja šeimos narių tarpusavio santykiai, kai šeimos nariai negeba išsakyti vienas kitam savo poreikių ir problemų (Milkintaitė, Marcinkevičienė 2013). Pasak, J. Kasnauskienės, A. Šumskienės ir I. Kovalčiukaitės (2014), smurtą gali sukelti visuomenėje vyraujanti ekonominė nelygybė arba nedarbas, kurie sukelia gėdos, menkavertiškumo, pažeminimo jausmus. V. Ivanauskienė (2012) pabrėžia, kad smurto pasekmės yra ilgalaikės ir negrąžinamos. Patiriamas fizinis smurtas turi įtakos tiek fizinei, tiek psichinei sveikatai, kurių pasekmės: vidaus organų sužalojimai, lėtinių ligų atsiradimas ar net fizinės raidos sutrikimas (Ivanauskienė, 2012). Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad smurtas šeimoje daro įtaką sveikatos sutrikimams atsirasti.

Pastebima, kad socialiniai darbuotojai dirba ne tik su šeimomis, kurioms trūksta socialinių įgūdžių, kurios susiduria su smurtu artimoje aplinkoje ar turi priklausomybių, bet ir su šeimomis, kuriuose yra **asmenys sergantys psichinėmis ligomis**. Tyrimo dalyviai nurodė, kad tenka dirbti su šeimomis, kuriose suaugę šeimos nariai „<...> *turi psichinių negalių, raidos sutrikimų, kurie įtakoja šeimų socializaciją ir integraciją visuomenėje*“ (S3), „<...> *dirbu su psichinėmis ligomis sergančiais asmenimis: depresija, šizofrenija, intelekto sutrikimas*“ (S4).

Kita svarbi problema, su kuria susiduria šeimos yra **tėvystės įgūdžių trūkumas**. Tokiose šeimose, pasak tyrimo dalyvių: „<...> *vaikai užguiti, nusiminę, jiems trūksta šilumos ir artumo, be to, jie labai nori būti apkabinti, išklaudyti, dažnai įvairiomis priemonėmis stengiasi atkreipti į save dėmesį*“ (S3), „*vaikai į mokyklą eina nešvarūs, trūksta asmens higienos įgūdžių*; <...>; *netinkamai prižiūri ir rūpinasi savo vaikais, <...> tėvystės įgūdžių stoka*“ (S5), „<...> *tėvai tokiose šeimose labai mažai bendrauja su vaikais, nuolat šaukia ant jų, <...>*“ (S7), „<...> *vaikai šeimose dėl tėvų nepriežiūros yra su labai maža saviverte, jie nusiminę, jaučiasi užguiti, jiems trūksta dėmesio, šilumos, meilės* <...>“, (S8). Remiantis tyrimo duomenimis, tėvų tėvystės įgūdžių stoka labai akivaizdžiai pastebima vaikų elgesyje, emocijose. Pasak B. Kairienės (2013), šeima yra pagrindinė

institucija, kuri gali geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą. Tyrimo dalyvės taip pat pažymi, jog motyvacijos tėvams trūksta tinkamai auklėti vaikus: „<...> šeimose kyla problemų dėl vaikų motyvacijos mokytis ar lankyti mokyklą“ (S3), „Dažniausiai susiduriu su <...> vaikų nepriežiūra, netinkamu auklėjimu <...>.“ (S4), „Šeimoj, kurioje konfliktiški santykiai reikalingos konsultacijos pozityvių tarpasmeninių santykių klausimais, motyvuoti kreiptis grupinei psichologo konsultacijai“ (S6). Remiantis tyrimo rezultatais galima daryti prielaidą, kad motyvacijos problemos, socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose yra susijusios su tėvystės įgūdžių nebuvimu.

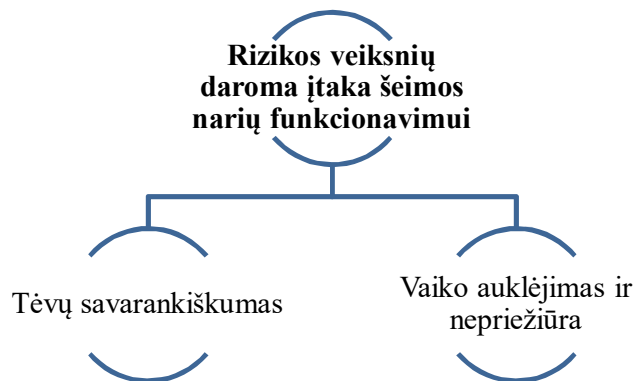
Pažymima, kad dėl tėvų netinkamo auklėjimo, vaikams šeimoje kyla grėsmė jų psichologinei, emocinei ir fizinei sveikatai: „Dėl vaikų nepriežiūros nuolatos yra pedikuliozė, netinkamas valgymo režimas, netinkama apranga“ (S4). Pasak S. Račkauskienės (2018), šeimose dažnai patiriamos problemos yra susijusios su socialinių ir tėvystės įgūdžių stoka. Autorė pabrėžia, kad tėvystės įgūdžių stoką dažnai nulemia netinkamas vaikų auklėjimas, o šeimoje įgyjami socialiniai vaidmenys daro įtaką vaiko raidai ir integracijai visuomenėje. V. Ivanauskienė (2012) pabrėžia, kad socialinis rizikos veiksnius patiriančiai šeimai yra būdinga nepalanki vaiko raidai aplinka, kuri neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Vaikams yra būtinas dėmesys, priežiūra ir tėvų švelnumas, kuris užtikrina jų vystymąsi bei pozityvią socializaciją, tai pažymi ir A. B. Fedulova (2007), kuri akcentuoja, kad šeimos, vienas pagrindinių tikslų yra užtikrinti savo vaikų ir kitų šeimos narių fizinį, ekonominį saugumą, tinkamą savo vaikų priežiūrą ir socializaciją.

Tyrimas atskleidė **finansines problemas** socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių teiginiai: „<....> nedarbas, nuosavo būsto neturėjimas <....>“ (S1), „Tokios šeimos dažnai susiduria ir su finansiniais sunkumais, turi išsiskolinimų <...>“ (S2), „<...> žemas finansinis raštingumas, šeimos negeba tinkamai disponuoti savo lėšomis, joms nuolat trūksta pinigų <....>“ (S4), „<...> šeimos nariai nesugeba pasiskirstyti pinigų pagal svarbiausius prioritetus, todėl dažnai pinigų jiems pritrūksta, nepakanka iki kitos socialinės pašalpos“ (S7). Prasta ekonominė šeimos padėtis, daro įtaką šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius. Dėl susiklosčiusios situacijos (nedarbas, finansinio raštingumo stoka, priklausomybės ir pan.) šeimos patiria finansines problemas (Kasnauskienė, Šumskienė, Kovalčiukaitė, 2014). Tyrimas atskleidė, kad šeimos patiria finansines problemas, nes joms trūksta žinių „<...> kaip elgtis su gaunamomis pajamomis, jiems nuolat trūksta pinigų <...>“ (S2). Dėl žinių trūkumo, šeimoms patiriančioms materialinius sunkumus, dažnai tenka padėti: „<...> apsipirkti, kartais tenka važiuoti į parduotuvę vieniems, nes vaikai neturi ko pavalgyti <...>“ (S1), taip pat priminti: „<....> kad taupyti ir neleisti savo pinigų nereikalingoms priemonėms <...>“ (S3). Galima pastebėti, kad šeima, patirianti finansines problemas, negeba tinkamai disponuoti gaunamomis pajamomis. Taip pat tyrimu atskleista, kad šeimos finansinius sunkumus patiria dėl šeimoje vartojamo alkoholio: „<...> atvykus į šeimą, tėvai būna apsvaigę nuo alkoholio, <...>“ (S3), „<...> būna, kad kaimynai informuoja, kad tik

išmokėjus pašalpas, šeimos nariai skuba nusipirkti alaus <...>“ (S6). Remiantis tyrimo duomenimis, galima pastebėti, kad šeimos negeba tinkamai paskirstyti savo gaunamų pajamų, jiems trūksta įgūdžių, gaunamas pajamas naudoja ne vaikų, o savo poreikiams ar alkoholiui. Dėl finansinio raštingumo įgūdžių stokos, šeimos patiria finansines problemas. V. Ivanauskienė (2012) pabrėžia, kad dėl nedarbo, priklausomybių, pajamų stygiaus, dažnai tėvai ir jų vaikai yra priklausomi nuo aplinkinių, dėl ko šeimos tampa pažeidžiamos ir negali užtikrinti savo ir vaikų saugumo šeimoje (Ivanauskienė, 2012, p. 91). 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programoje (2021) teigiama, jog šeimos nariai, siekdami vykdyti savo funkcijas šeimoje dažnai susiduria su sunkumais, kurie yra susiję ne tik su tėvystės įgūdžių stoka, bet ir su finansinio raštingumo išmanymu, stinga žinių kaip reiktų teisingai elgtis vienose ar kitose situacijose. Europos lygmeniu atlikti tyrimai atskleidžia, kad šeimos, kurios susiduria su finansiniais sunkumais, negali pilnai užtikrinti pagrindinių vaiko teisių (Šeimos politikos stiprinimo plėtros programa, 2021).

Apibendrinant galima teigti, kad dažniausios problemos, su kuriomis susiduria socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos yra socialinių įgūdžių stoka, priklausomybės nuo alkoholio narkotikų ar kitų psichotropinių medžiagų, smurtas šeimoje, tėvystės įgūdžių stoka, finansiniai sunkumai.

Rizikos veiksnių daroma įtaka šeimos funkcionavimui. Tyrimu nustatyta, kad rizikos veiksniai daro įtaką *tėvų savarankiškumui, vaiko auklėjimui ir priežiūrai* (4 pav.).

4 pav. Rizikos veiksnių daroma įtaka šeimos narių funkcionavimui

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Rizikos veiksnių daroma įtaka atsiliepia *tėvų savarankiškumui*. Socialiniams darbuotojams „tenka kiekvieną kartą priminti, kad atvyktų užsipildyti dokumentus reikalingus norint gauti socialinę pašalpą“ (S2). Šeimos nariams savarankiškumo stinga priimant šeimai reikalingus sprendimus, dėl to: „Šeimai sunku savarankiškai funkcionuoti, <...>“ (S4). Tyrimu atskleista, kad savarankiškumo įgūdžių ugdymas reikalingas, nes „<...> be kitų priežiūros ar pagalbos nesugeba atlikti paprastų

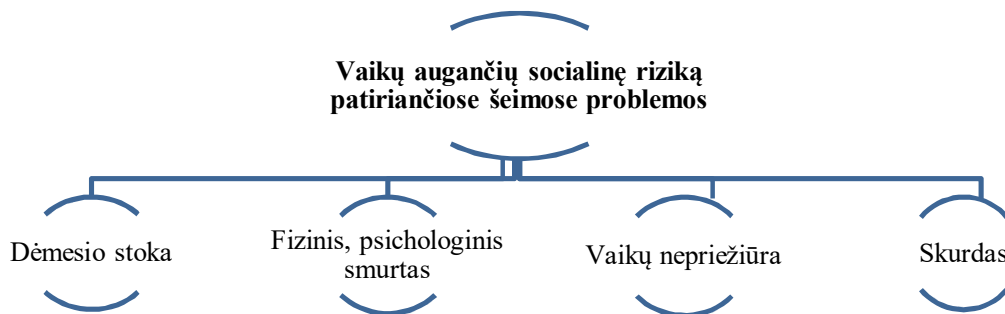
darbų savo buityje, dažniausiai visur reikalinga priežiūra ir pagalba“ (S8). Taip pat tyrimo duomenys rodo, kad šeimoms „<...> reikalingas tarpininkavimas, tad dažnai tenka vykti į įvairias institucijas ir tarpininkauti, padėti užpildyti įvairius dokumentus <...>“ (S3). Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad patiriami socialinės rizikos veiksniai daro įtaką šeimos narių savarankiškumui kasdienėse situacijose. Šeimos negeba ir nerodo motyvacijos savarankiškai imtis iniciatyvos. K. Kovaitės (2016) atlikto tyrimo rezultatai atskleidžia, jog tėvai nėra įgalinami prisiimti atsakomybę už savo ir vaikų ateitį, nes teikiamos paslaugos tėvams pateikiamos kaip duotybė, dėl kurios nereikia prisidėti jokių indėlių.

Tyrimas atkleidė, kad šeimos, kurios patiria socialinės rizikos veiksnius, susiduria su ***sunkumais auklėjant ir prižiūrint vaikus***. Tyrimo dalyvės įvardija, kad tėvams trūksta įgūdžių vaikų priežiūroje: „Šeimose dažnai pastebiu, kad vaikai rengiami rūbais, kurie neatitinka jų amžiaus, <...>“ (S1). Pasak R. Augutavičiaus (2019) šeima, patirianti socialinės rizikos veiksnius negeba tinkamai pasirūpinti savo vaikais, stokoja tėvystės įgūdžių. Tyrimo duomenys rodo, kad tėvai neturi įgūdžių auklėjant savo vaikus, dėl to vaikams kyla grėsmė patirti fizinį, psichologinį smurtą: „Tėvai stokoja tėvystės įgūdžių auklėjant savo vaikus, taiko bausmes, <...>“ (1), „<...>, neturi suvokimo vaikų auginime, auklėja kaip išmano“ (S4), „<...> keikiasi prie vaikų, rodo netinkamą pavyzdį“ (S7). Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad šeimoms trūksta tėvystės įgūdžių prižiūrint, auklėjant vaikus, rodant tinkamą pavyzdį šeimoje. Galima teigti, kad tėvams taikant bausmes bei rodant netinkamą pavyzdį šeimoje, vaikai patiria emocinį, psichologinį bei fizinį smurtą. Tai pažymi ir R. Augutavičiaus (2019), kuris pabrėžia, jog dėl rizikos veiksnių raiškos tėvai negeba ir nemoka tinkamai pasirūpinti savo atžalomis, tėvams stinga tėvystės ir socialinių gebėjimų, vertybių puoselėjimo šeimoje. Galima teigti, kad šeimose, patiriančiose socialinės rizikos veiksnius, yra būtinas tėvų pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymas, kuris skatintų tėvų savarankiškumą ir tinkamą vaikų priežiūrą šeimoje. Anot R. Mistry, A. Benner, J. Biesanz, C. Howes (2010), teigiamas auklėjimas yra susijęs su vaikų probleminiu elgesiu, o pagrindinis dėmesys skiriamas socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų tėvų tėvystės įgūdžių ugdymui. Pasak autorių, šeimose, kuriose tėvų santykiai buvo artimi, vaikų elgesys buvo kur kas geresnis. R. Berns (2009) taip pat pabrėžia, kad tinkamam ir pozityviam vaiko auklėjimui reikalingas tėvų ugdymas lemiantis tinkamų auklėjimo metodų pasirinkimą.

Apibendrinant galima teigti, kad patiriami rizikos veiksniai daro įtaką šeimos narių savarankiškumui, vaikų auklėjimui ir priežiūrai. Tėvams reikalingas savarankiškumo ugdymas įvairiose gyvenimiškose situacijose, kad būtų užtikrintas tinkamas vaikų auklėjimas ir priežiūra.

Vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, problemos. Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų aplinka turi neigiamos įtakos jose augantiems vaikams. Tyrimu nustatytos šios

vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, problemos: **dėmesio stoka, fizinis, psichologinis smurtas, vaiko nepriežiūra, skurdas** (5 pav.)

5 pav. Vaikų augančių socialinę riziką patiriančiose šeimose problemos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimu atskleista, kad socialinę riziką patiriančiose šeimose vaikai patiria tėvų **dėmesio stoką**: „<...> netinkamai prižiūri ir rūpinasi savo vaikais, nesidomi jų ugdymosi procesu, neleidžia laisvalaikio kartu, tarsi vaikai gyvena savo gyvenimą, suaugusieji - savo <...>” (S5), „<...> nesidomi vaikų pasiekimais, nesikalba su jais kaip jiems sekasi mokykloje <...>” (S8). Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose augantys vaikai stokoja tėvų dėmesio, neturi galimybės pajusti tėvų meilės, rūpesčio, jiems formuojasi nesaugumo bei nepasitikėjimo jausmas. E. Masiliauskienė, V. Griškutė, (2010) teigia, kad nesaugioje, slegiančioje aplinkoje, kurioje negatyvus psichologinis klimatas, vaikas patiria didelį stresą, gali reikštis vaiko netinkamas, agresyvus elgesys. Kaip pažymi L. Milkintaitės ir D. Marcinkevičienė (2013), tokiose šeimose augantys vaikai nejaučia ryšio su tėvais. Galima teigti, kad dėmesio vaikams stoka šeimose, patiriančiose socialinės rizikos veiksnius, daro neigiamą įtaką vaikams, kuriems tėvų dėmesys yra labai svarbus.

Tyrimo duomenys atkleidė, kad šeimoje patiriančioje socialinės rizikos veiksnius, dažnai nukenčia vaikai, kurie **patiria fizinį, psichologinį smurtą**: „Taip pat dažnai pastebiu, kad tėvai neturi kantrybės auklėjant vaikus, šaukia ant jų, gąsdina, <...>, vaikai patiria ne tik psichologinį, bet ir fizinį smurtą“ (S2), „<...> tėvai negeba taikiai spręsti problemų, auklėjimo priemonę žino tik kaip fizinį smurtą <...>” (S5), „Kenčia vaikai, o dėl to atsiranda <...> traumuojančios patirtys” (S6), „<...> smurtas artimoje aplinkoje, labai dažnai paliečia vaikus, vaikai kenčia ir bijo pasisakyti, nes yra prigrąsdinti tėvų” (S8). Pastebima, kad patiriamas vaikų smurtas jų artimoje aplinkoje daro įtaką vaiko tolimesnei raidai, formuoja netinkamą šeimos modelį. Anot, L. Leliūgienės, J. Sadausko (2010), smurtą patiriantys vaikai nesijaučia pilnaverčiais visuomenės nariais, jų raida yra sutrikdyta. Pasak, Ž. Arlauskaitės (2007) vaikas, būdamas smurto šeimoje liudininku, tampa smurto auka, tai yra

turi tokių pačių simptomų, kaip ir smurtą patyręs vaikas. V. Ivanauskienė (2012) pažymi, jog patirtas vaikų smurtas šeimoje padaro daugybinių neigiamų poveikių vaikui. Bet kokia patiriamo smurto forma yra viena iš daugelio rizikos veiksnių, kuri daro įtaką šeimoje augantiems vaikams.

Tyrimo analizės metu išryškėjo dar viena problema, sietina su **netinkamu vaikų auklėjimu**: „<...> tėvai bendraudami tarpusavyje ir su vaikais keikiasi, išgėrinėja <...>“ (S1), „<...> tėvai labai dažnai girtuokliauja, smurtauja būtent namuose, vaikų akivaizdoje, nesvarbu ar tai mažas vaikas ar paauglys <...>“ (S6), „<...> tėvai tenkina tik pagrindinius vaikų poreikius ir savo elgesiu demonstruoja baimę elgesį <...>“ (S7). Netinkamas auklėjimas lemia tai, kad vaikams formuojasi tam tikras santykių modelis, kuris vėliau gali tapti ir jų santykių modeliu. Pasak J. Jonynienės (2010), tėvai susidurdami su auklėjimo sunkumais negeba rasti ir pastebėti tinkamų problemos sprendimų būdų, kurie yra įgyjami mokantis būti pozityviais tėvais savo vaikams ir gebančiais pozityviai valdyti problemines vaikų ugdymo situacijas. Remiantis minėta autore, galima manyti, kad tėvai naudodami smurtą prieš savo vaikus, mano taip išspęšiantys vaikų auklėjimo problemas.

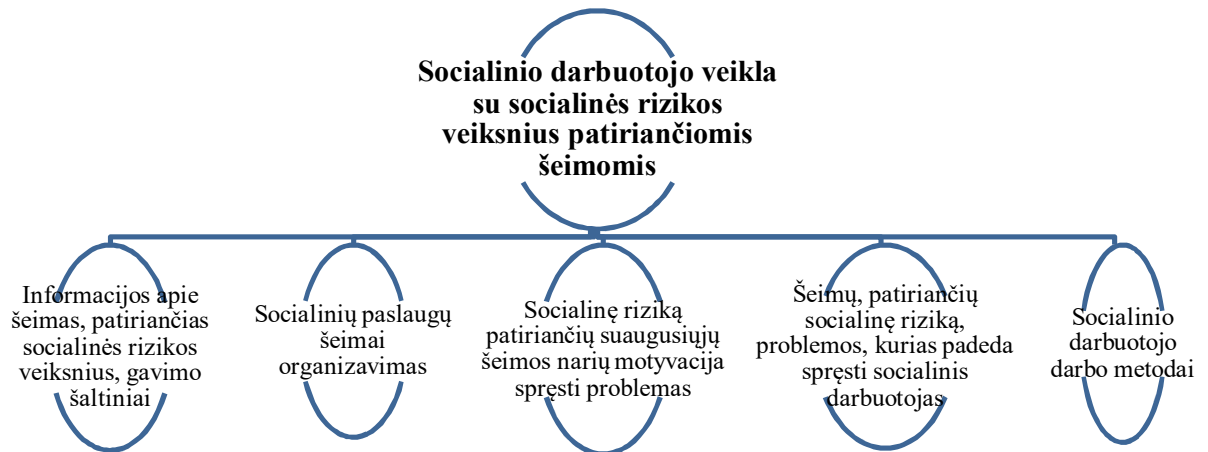
Dėl rizikos veiksnių daromos įtakos šeimos susiduria su **skurdu**: „Šeima negeba <...> aprūpinti būtiniausiomis priemonėmis <...>, vaikų svajonėse geresni rūbai, išmanieji telefonai, kompiuteris“ (S3), „<...> pasigendama paprasčiausiai nesulaužytų, vaiko amžių atitinkančių žaislų <...>“ (S4), „Vaikai dažnai jaučia gėdą dėl gyvenamosios aplinkos, turi tik būtiniausius daiktus namuose, jie jaučiasi nesmagiai, gėdijasi pasikviesti draugus į namus“ (S7). Vaikai dėl netinkamo tėvų gyvenimo būdo jaučia nepriteklių, gėdą prieš savo draugus. Vaikai gyvenantys skurde, neturi sąlygų sveikam ir harmoningam vystymuisi, nes tėvai nesugebama tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių (Milkintaitė, Marcinkevičienė, 2013). Anot L. Milkintaitės ir D. Marcinkevičienės (2013), dėl patiriamo skurdo, šeimos neturi nuosavo būsto, jų butis yra skurdi. R. Keršienė (2011) akcentuoja, kad dėl nuolat kintančios ekonominės situacijos skurdo problema yra nuolat aktuali, tačiau ji dar aktualesnė yra socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimose, kuriose pajamų šaltiniai yra nestabilūs, o gaunamos pašalpos panaudojamos ne šeimos labui. Tokie rizikos veiksniai dar labiau pablogina šių šeimų socialinę gerovę.

Apibendrinant galima teigti, kad vaikai, augantys socialinę riziką patiriančiose šeimose, susiduria su problemomis ir išgyvenimais: stokoja tėvų dėmesio, patiria fizinį ir psichologinį smurtą, vaikai mato netinkamą auklėjimo būdą, gyvena nepritekliaje.

2.2.2. Socialinio darbuotojo veikla su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis

Tyrimo metu siekta atskleisti socialinio darbuotojo veiklą su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis. Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos kategorijos,

charakterizuojančios socialinio darbuotojo darbą su šeima, patiriančia socialinės rizikos veiksniais: **informacijos apie šeimas, patiriančias socialinės rizikos veiksniais, gavimo šaltiniai, socialinių paslaugų šeimai organizavimas, socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių motyvacija spręsti problemas, šeimų, patiriančių socialinę riziką, problemos, kurias padeda spręsti socialinis darbuotojas, socialinio darbuotojo darbo metodai** (6 pav.).

6 pav. Socialinio darbuotojo veikla su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Informacijos apie šeimas, patiriančias socialinės rizikos veiksniais, gavimo šaltiniai. Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo, informacijos apie šeimas, patiriančias socialinės rizikos veiksniais, gavimo šaltiniai: ***Vaiko teisių apsaugos tarnyba, ugdymo įstaigos, bendruomenė ir kitos institucijos***(7 pav.).

7 pav. Informacijos apie šeimas, patiriančias socialinę riziką, gavimo šaltiniai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimas atskleidė, kad dažniausiai apie socialinę riziką patiriančias šeimas informuoja **Vaiko teisių apsaugos skyrius**: „Socialinių paslaugų centras gauna informaciją iš Vaiko teisių skyriaus apie poreikį šeimai organizuoti atvejo vadybos posėdį“ (S1), Iš vaikų teisių skyriaus yra gaunamas vaiko situacijos vertinimo anketa, <...>“ (S4), „Vaiko teisių apsaugos skyrius atlieka vaiko situacijos vertinimą <...>“ (S5), „Jei atvyksta iš kitų rajonų šeimos, apie jas informaciją perduoda vaikų teisių apsaugos skyrius“ (S6). Informaciją vaikų teisių apsaugos tarnyba perduoda tada, kai tėvai neužtikrina saugios aplinkos savo vaikams. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad vaikų teisių apsaugos tarnyba padeda užtikrinti, kad vaikai šeimose jaustųsi saugiai ir nebūtų skriaudžiami. Vaikų teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2022) nusako, kad būtinybė įvertinti, kokios pagalbos ar paslaugų reikia šeimai ir vaikui, nustatoma tada, jeigu išvelgiami su vaiko funkcionavimu, socialine aplinka arba tėvais, globėjais susiję rizikos veiksniai.

Apie problemas šeimoje taip pat informuoja **ugdymo įstaigos**. Pasak tyrimo dalyvių, „<...>kad šeima susiduria su įvairiomis problemomis dažniausiai pastebi mokykla, darželis, <...>“ (S5), „Signalus perduoda vaikų ugdymo įstaigos <...>“ (S6), informuoja socialinis pedagogas <....>“ (S4), „<....> labai dažnai praneša mokykloje bei darželyje dirbantys socialiniai pedagogai apie tai, kad reikėtų atkreipti dėmesį į vienokią ar kitokią šeimą.“ (S8). Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad pedagogai atsakingai žiūri į vaiko gerovę siekdami užtikrinti jų saugumą. Ugdymo įstaigų ir jose dirbančių specialistų sąmoningumas yra labai svarbus veiksnys, kuris padeda užtikrinti tokių šeimų stebėseną ir teikti joms reikiamą pagalbą.

Apie tai, kad šeimai reikalinga specialistų pagalba, praneša ir **bendruomenės nariai**. Tyrimo dalyviai nurodė, kad žmonės kreipiasi į seniūniją: „<....> pasitaiko, kad paskambina į seniūniją ir praneša kaimo gyventojai <....>“ (S3), „<....> paskambina kaimynai arba ateina į seniūniją, informuoja apie tai, kad šeimoje vartojamas alkoholis ir vaikai yra neprižiūrėti“ (S4), „Sulaukiame labai daug skundų apie konkrečias šeimas, kurių tikrai didelė dalis būna ir klaidingų. Pasitaiko ir taip, kad informuoja praeiviai apie įvairias konfliktines situacijas“ (S7), „<....> vieni per kitus perduoda informaciją ir tada jau parašo skundą <....>“ (S8). Pasak L. Gvaldaitės (2004) bendruomenės narių bendradarbiavimas svarbus suteikiant pagalbą šeimai. Anot, J. Sadausko ir I. Leliūgienės (2010), vienas iš pagrindinių principų, kuriais socialinis darbuotojas privalo remtis socialiniame darbe yra įsipareigojimas puoselėti, stiprinti vietos žmonių bei organizacijų gebėjimus, mokėjimus, įgūdžius ir motyvaciją spręsti bendruomenės problemas. Socialinio darbuotojo bendradarbiavimas su vietos bendruomene, padeda kilus problemai, susijusiai su rūpimo kliento situacija. Galima pastebėti, kad vietos gyventojai yra neabejingi šeimų, patiriančių socialinės rizikos veiksnius, problemoms. Bendruomenės nariai kreipiasi į socialines paslaugas teikiančias institucijas suteikdami informaciją apie šeimas bei noriai bendradarbiauja teikiant pagalbą šeimoms.

Socialiniai darbuotojai gauna informaciją apie šeimas, patiriančias socialinės rizikos veiksnius, iš *kitų institucijų*:

- Medicinos įstaigų: „<...> informacijos sulaukiame ir iš gydymo įstaigoje dirbančių šeimos gydytojų“ (S1), <...> atsitikus įvykiui informacija pasiekia iš greitosios pagalbos medikų <...>“ (S8).
- Policijos: „<..> praneša pareigūnai, kurie nuvykę į iškvietimą mato, kad vaikams yra kilusi grėsmė“ (S4).
- Atvejo vadybos posėdžio metu: „Šeima, kuriai tikslinga teikti socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugas namuose sužinoma atvejo vadybos posėdžio metu, <...>“ (S2).
- Socialinių paslaugų centro: „Konkreči šeima, kuriai reikalinga socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ar atkūrimo paslauga paskiriama socialinių paslaugų centro įsakymu“ (S3).

Remiantis tyrimo duomenimis, galima pastebėti, kad informaciją apie šeimas patiriančias socialinės rizikos veiksnius gavimo šaltiniai taip pat yra medicinos įstaigos, policija, atvejo vadybos posėdis bei socialinių paslaugų centras. Pastebima, kad visos institucijos teikia informaciją, kuri susijusi su nesaugia vaikui aplinka. Taip pat institucijos įsitraukia teikiant reikalingas paslaugas, kuriomis siekiama padėti šeimai įveikti krizines situacijas.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai darbuotojai apie socialinės rizikos veiksnius patiriančias šeimas sužino įvairiai. Informaciją gaunama iš Vaikų teisių apsaugos tarnybos, bendruomenės, ugdymo įstaigų, policijos, medicinos įstaigų, socialių paslaugų centro, atvejo vadybos posėdžio metu.

Socialinių paslaugų šeimai organizavimas. Tyrimas atskleidė socialinių paslaugų šeimai organizavimą: *atvejo vadybos posėdis, socialinio darbo su šeima organizavimas, tarpinstitucinis bendradarbiavimas* (8 pav.).

8 pav. Socialinių paslaugų šeimai organizavimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimu atskleista, kad apie poreikį organizuoti *atvejo vadybos posėdį*, praneša Vaikų teisių apsaugos tarnyba: „Socialinių paslaugų centras gauna informaciją iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus

apie poreikį šeimai organizuoti atvejo vadybos posėdį“ (S1), iš kurios yra „gaunama vaiko situacijos vertinimo anketa <...>“ (S4), „Vaiko teisių apsaugos skyrius atlieka vaiko situacijos vertinimą“ (S5). Galima teigti, kad būtinybę vertinti pagalbos vaikui ar šeimai poreikį ar vaiko apsaugos poreikį nustato Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos arba jos įgaliotas teritorinis skyrius, kuris vadovaujasi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019). Apie socialinių paslaugų organizavimą šeimai, Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba raštu ar elektroninėmis ryšio priemonėmis informuoja gyvenamosios savivaldybės socialinių paslaugų centrą, kuri koordinuotų atvejo vadybos procesą ir teiktų socialines paslaugas šeimoms savivaldybėje.

Tyrimu atskleista, kad inicijuojant atvejo vadybos posėdį, šeimai yra priskiriamas atvejo vadybininkas: *„Šeimai inicijuojama atvejo vadyba. Pagalbos šeimai procesą koordinuoja atvejo vadybininkas <...>“ (S3), taip pat posėdyje dalyvauja: „<...> specialistai, kurie galėtų padėti šeimai, kartu dalyvauja ir šeima, kuriai reikalinga pagalba“ (S5).* Tyrimo dalyvės įvardija, kad atvejo vadybos posėdžio metu : *„<...> šeimai sudaromas pagalbos planas“ (S1), „ Pirmo atvejo vadybos posėdžio metu išsiaiškinama su kokiomis problemomis šeima susiduria, ieškoma sprendimo būdų, sudaromas pagalbos planas šeimai“ (S2), „Sudaromas pagalbos planas, teikiamos rekomendacijos“ (S5), „Siekiant sužinoti, kokios tikslios pagalbos šeimai reikia, organizuojamas atvejo vadybos posėdis, kuriame detaliai aptariamas šeimai reikalingas pagalbos planas“ (S7).* G. Vaičekauskaitė (2018), akcentuoja, kad atvejo vadyba socialiniame darbe reiškia asmens ar šeimos atvejo koordinavimą, situacijos valdymą. Remiantis Atvejo vadybos tvarkos aprašu (2019) galima teigti, kad kompleksinė pagalba šeimai teikiama socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, psichologinės ir kitokios pagalbos priemonių lygmenyse, kurios sudaro sąlygas vaiko atstovams pagal įstatymą užtikrinti vaikui saugią aplinką, kokybišką šeimos funkcionavimą ir jos gerovę (Atvejo vadybos tvarkos aprašas, 2019).

Apibendrinant galima teigti, kad pagalbos šeimai organizavimas atvejo vadybos posėdžio metu yra svarbus šeimos funkcionavimui. Atvejo vadyba yra viena iš kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai.

Socialinį darbą su šeima organizuoja socialiniai darbuotojai. Tyrimu atskleista, kad socialinis darbuotojas šeimai priskiriamas: *„Konkreči šeima, kuriai reikalinga socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ar atkūrimo paslauga paskiriama socialinių paslaugų centro įsakymu. <...> (S2).* Socialinis darbuotojas šeimai padeda: *„<...>spręsti iškilusias problemas, konsultuoja, informuoja, tarpininkauja, motyvuoja kreiptis į specialistus“ (S1), „Socialinis darbuotojas padeda šeimai įgyvendinti numatytas rekomendacijas (informuoja, konsultuoja, tarpininkauja, atstovauja). Svarbu įgalinti klientą siekti tikslo, norėti spręsti problemas“ (S8).* Taip pat socialinis darbuotojas: *„Šeimai suteikia visapusišką pagalbą ir paramą kreipiantis pas specialistus, konsultuoja sprendžiant*

iškilusias problemas“(S4), „Šeima padedant socialiniam darbuotojui stengiasi spręsti problemas, vadovaujasi pateiktomis rekomendacijomis, <...>“(S5). Galima pastebėti, kad socialinis darbuotojas teikia įvairiopą pagalbą šeimoms: informuoja, konsultuoja, tarpininkauja sprendžiant iškilusias problemas, motyvuoja kreiptis į specialistus.

Organizuodamas pagalbą šeimai socialinis darbuotojas stengiasi padėti šeimai atsižvelgiant: „<...> į numatytas pagalbos priemones, bei šeimoje kylančius pagalbos poreikius <...>“(S3), „Socialinių paslaugų teikimas yra orientuotas į šeimą naudojantis pagalbos plane numatytomis rekomendacijomis. Nuolatos yra planuojami sekantys žingsniai ir darbas su šeima, nes situacija šeimoje nuolat kinta“(S4). Tyrimu taip pat atskleista, kad teikiant pagalbą šeimai: „Labai yra svarbus emocinis palaikymas, išklausymas, pokalbis“(S4), „Socialinis darbuotojas <...> primena, motyvuoja, įgalina klientus spręsti šeimos problemas“(S5). Pastebima, kad socialiniame darbe yra svarbus šeimos palaikymas ir motyvavimas spręsti iškilusius sunkumus šeimoje. Remiantis tyrimo metu gautais rezultatais, galima manyti, kad socialinis darbuotojas atlieka kelis profesinius vaidmenis: konsultanto, tarpininko, mokytojo.

Tyrimo dalyvės įvardija, kad paslaugų šeimai organizavimas vyksta lankantis namuose: „Darbas su šeima vyksta kliento namuose, mokant, ugdat, patariant“(S5), „Lankausi šeimose pagal poreikį – nuo 1 iki 5 kartų ar net daugiau per savaitę, nes turi stiprių sveikatos problemų“(S6), „Dažnai tenka lankytis šeimose siekiant padėti jiems ugdytis kasdienius įgūdžius, tenka juos mokyti, patarti, parodyti <...>“(S7), „Šeimai <...> teikiamos socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir atkūrimo paslaugos namuose“(S8). Pastebima, kad šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius, stinga kasdienio gyvenimo įgūdžių, kuriuos socialinis darbuotojas padeda ugdytis lankydamosi jų namuose.

Siekiant šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius, suteikti reikiamą pagalbą svarbus **tarpinstitucinis bendradarbiavimas**. Tyrimo dalyviai teigė, kad bendradarbiauja su kitais specialistais iš įvairių institucijų, nes „<...> šeimoms reikalingi ne tik socialiniai darbuotojai, bet ir psichologai, psichoterapeutai ir kiti specialistai“(S4), „Konsultuojamės su mokyklų, darželių auklėtojomis, socialiniais pedagogais <...>“(S7). Galima teigti, kad į pagalbos šeimai procesą įsitraukia ugdymo įstaigos, medikai, psichologai, psichoterapeutai bei kiti įvairiose įstaigose dirbantys specialistai. Kaip pažymi D. Totulytė (2018), įvairių institucijų bendradarbiavimas yra būtinas teikiant kompleksinę pagalbą šeimai patiriančiai socialinis rizikos veiksnius. L. Milkintaitė ir D. Marcinkevičienė (2013) teigia, kad organizuojant pagalbą šeimai yra svarbus socialinių darbuotojų bendradarbiavimas su kitomis institucijomis.

Pastebima, kad organizuojant socialinį darbą su šeima, socialiniam darbuotojui pagalbą teikia Vaikų teisių apsaugos tarnybos specialistai. Tyrimo dalyvių teigimu: „<...> bendradarbiauju su vaiko teisių apsaugos skyriumi tiek inicijuojant, tiek ir taikant atvejo vadybą šeimai <....>“(S2), nes:

„Šeimos pagalbos plane didelis vaidmuo atitenka vaikų teisių apsaugos skyriui su kuriuo nuolat bendrauju, ieškome problemų sprendimo būdų“ (S3), „<...>, visada laiku suteikia pagalbą <...>“ (S6).

Anot VŠĮ Šeimos santykių instituto (2009), mokykloje pastebimas tėvų smurtas prieš vaikus, būna perduotas kitose institucijose dirbantiems specialistams. Tyrimu atskleista, kad socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su ugdymo įstaigų pedagogais, specialistais: *„<...>dirbant su šeima bendrauju su mokyklos socialine pedagoge, darželio auklėtojomis <....>. Specialistai būna informuoti, tai pastebėję kokius nors galimus pažeidimus informuoja“ (S8).* Galima teigti, kad ugdymo įstaigose dirbantys specialistai įsitraukia į pagalbos vaikui procesą.

Organizuojant socialines paslaugas šeimai, į pagalbos teikimą įsitraukia bendruomenė: *„<....> su bendruomene bendraujam ir nuolat aptariame situaciją, kas ką neramina, kas pastebima, kokios jų nuomone pagalbos šeimai reikia, kokia pagalba suteikta“ (S3), „Labai aktyvi seniūnijos bendruomenė, iš kurios sulaukiam pagalbos pranešant apie šeimas, kuriose girtuokliaujama, neprižiūrimi vaikai“ (S7), „Labai daug padeda bendruomenė, padeda kas kaip gali aprūpinti reikalingomis priemonėmis šeimas, jų vaikus, <...>dovanoja daiktus, <...>“ (S8).* Galima teigti, kad bendruomenė yra neabejinga siekiant padėti šeimai patiriančiai socialinės rizikos veiksnius. Tyrimo dalyvės įvardija, kad tenka bendradarbiauti ir su policijos pareigūnais: *„<...> su policija, nes nežinome, ką rasime namuose, policijos pareigūnai padeda apsisaugoti nuo girtaujančių ir agresyviai nusiteikusių tėvų“ (S4), „Dažnai su policija vykstame į šeimas, arba juos iškviečiame patys, kai pastebime, kad kilusi grėsmė vaikams ar kitiems šeimos nariams, <...>“ (S6).* Pastebima, kad policijos pareigūnai vyksta su socialiniais darbuotojais tada, kai šeimoje kyla grėsmė vienam iš šeimos narių. Pasak, D. Lissauskienės, V. Aleksienės (2016) socialinio darbuotojo pagalbos šeimai organizavimas reikalauja plataus bendradarbiavimo su klientais, kolegomis ir bendruomenės nariais (Lissauskienė, Aleksienė, 2016). Pastebima, kad pagrindinės institucijos, su kuriomis bendradarbiauja ir sulaukia pagalbos yra vaikų teisių apsaugos tarnyba, ugdymo įstaigos, policija, bendruomenė. Galima teigti, kad tai pagrindiniai informaciniai ir pagalbos šaltiniai šeimai, kurie reikalingi vykdant ir organizuojant pagalbą šeimai patiriančiai socialinės rizikos veiksnius.

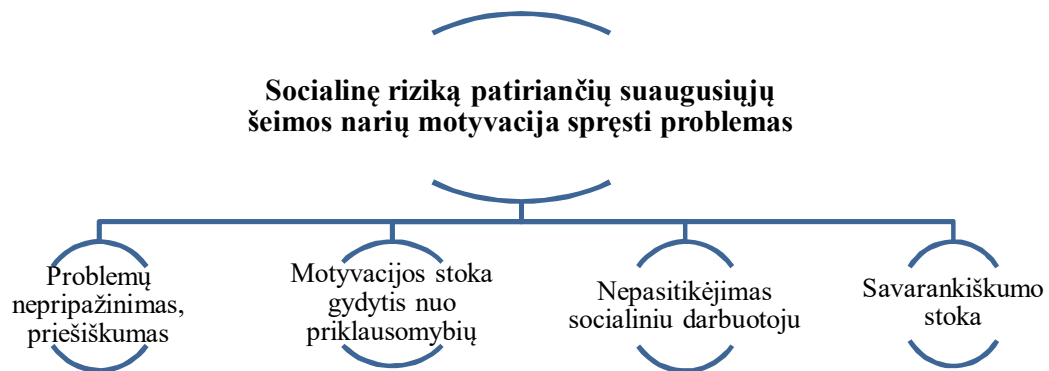
Tyrimo dalyvės, organizuodamos socialines paslaugas šeimai taip pat bendradarbiauja ir su kitomis institucijomis:

- kultūros darbuotojais, *„<..> kultūros centras padovanoja bilietų vaikams į spektaklius, <...>“ (S1);*
- nevyriausybinėmis organizacijomis: *„<...> ir nevyriausybinių organizacijomis, kurios teikia labdarą, <...>, organizuoja paslaugas šeimoms, jose augantiems vaikams“ (S5);*
- ūkininkais: *„<...> ūkininkai, parduotuvės, bibliotekos net nebežinau, ko neišvardinau. Bet kai reikia pagalbos - visada ją galima gauti, reikia tik mokėti prašyti“ (S6);*

- antstoliais: „Šeimos turi įsiskolinimų antstoliams, tenka tarpininkauti <...>“ (S8).

Galima teigti, kad pagalba šeimai vykdoma remiantis visais galimais resursais, kuriais stengiamasi padėti šeimai, jose augantiems vaikams, išlaikyti šeimą gebančią savarankiškai funkcionuoti. Viena iš pagrindinių pagalbos priemonių šeimai yra nevyriausybinių organizacijų veikiantys vaikų dienos centrai, kurie suteikia galimybę vaikams įsitraukti į naudingą bei įdomią veiklą, padeda keisti vertybes, adaptuotis ir socializuotis visuomenėje. Taip pat vaikų dienos centruose, yra sudaromos sąlygos pasiruošti namų darbus, gauti reikalingas įvairių specialistų konsultacijas (Vaitiekienė, 2013).

Socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių motyvacija spręsti problemas. Tyrimas išryškino neigiamus veiksnius, turinčius įtakos socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių motyvacijai spręsti problemas: *problemų nepripažinimas, priešiškus, motyvacijos stoka gydytis nuo priklausomybių, nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju, savarankiškumo stoka* (9 pav.).

9 pav. Socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių motyvacija spręsti problemas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimas atskleidė, kad socialiniai darbuotojai susiduria su socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių *problemų nepripažinimu ir jų priešišku*. Tai liudija tyrimo dalyvių teiginiai: „Jie nemato problemų, viskas, kas vyksta jų gyvenime, jiems atrodo normalu, <...> nepriima jokios informacijos nesvarbu ar tai susiję su vaikais ar su esama socialine padėtimi <...>“ (S2), „Susiduriu su šeimos narių priešišku, jos nenori bendrauti, ieškoti kompromisų“ (S6), „<...> nebendrauja, nes nenori, kad kas nors kištųsi į jų šeimos reikalus, <...> atsisako bendrauti bei nenori priimti jiems siūlomos pagalbos“ (S8). Tyrimu atskleista, kad problemų šeimos nariai nepripažįsta, nes „<...> nesupranta, kodėl reikia kreiptis į specialistus pagalbos“ (S1), „<...> nesupranta, kodėl jiems reikia specialistų pagalbos, kaltina aplinkinius“ (S2), „<...> mano, kad jų šeimose nėra problemų, jų nesureikšmina“ (S3), „<...> gėdijasi, teigia, kad jie patys gali

susitvarkyti ir jiems jokios pagalbos nereikia <...>” (S5). Galima teigti, kad suaugusių šeimos narių esamų problemų nepripažinimas ir pasipriešinimas yra vienas iš sunkumų, siekiant motyvuoti ir įgalinti šeimą spręsti problemas, nes šeimos susidūrusios su sunkumais vengia pripažinti jas ir, kad jiems yra reikalinga specialistų pagalba. R. Stremauskienė, G. Žibėnienė (2014) pažymi, kad dažnai socialiniai darbuotojai teigdami socialines paslaugas šeimoms susiduria su šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksnius pasipriešinimu. J. Kasnauskienė, A. Šumskienė ir I. Kovalčiukaitė (2014) akcentuoja, jog socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos susiduria su savo pačių priešišku, pasyvumu sprendžiant savo problemas.

Tyrimas rodo, kad suaugę šeimos nariai, turintys priklausomybių stokoja **motyvacijos gydytis nuo priklausomybių**, todėl socialiniams darbuotojams tenka juos skatinti kreiptis pas specialistus, tarpininkauti, padėti nuvykti pas specialistus, taip pat motyvuoti gydymosi nuo priklausomybių metu. Tyrimo dalyviai teigė: „*Asmenims turintiems priklausomybę reikalingas nuolatinis palaikymas ir skatinimas kreiptis į specialistus, dažnai net pagalba nuvežant pas specialistą*“ (S2), „*Taip pat turintiems priklausomybių asmenims reikalinga nuolatinė motyvacija, kad laikytųsi susitarimų nepiktnaudžiauti alkoholiu ir laiku kreiptųsi į specialistus, vartotų paskirtus vaistus ar net vyktų gydytis stacionariai.*“ (S3), „*Nenoras gydytis priklausomybės nuo alkoholio problemos, kurios sukelia sunkumų teikiant pagalbą šeimai, todėl labai svarbu palaikyti ir motyvuoti šeimos narį, kuris yra gydomas ir tuo pačiu palaikyti šeimos narius*“ (S6). Tyrimo analizė atskleidė, kad socialiniai darbuotojai dirbant su priklausomybių turinčiais šeimos nariais: „*<...> labai svarbu palaikyti ir motyvuoti šeimos narį, kuris yra gydomas ir tuo pačiu palaikyti šeimos narius*“ (S6). R. Stremauskienė, G. Žibėnienė (2014) pažymi, kad socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos yra nemotyvuotos savarankiškai spręsti šeimoje vyraujančių problemų. Galima teigti, kad siekiant pradėti imtis iniciatyvos kažką keisti savo gyvenime, šeimoms yra reikalinga motyvacija.

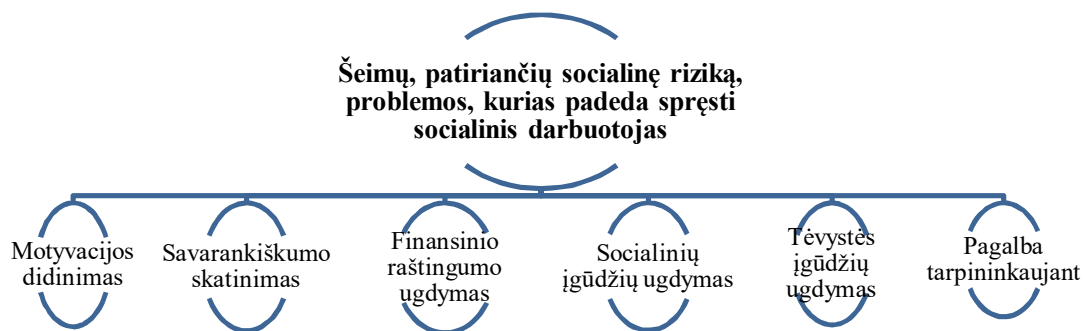
Tyrimas rodo, kad suaugusių šeimos narių motyvacijai spręsti problemas neigiamą įtaką daro jų **nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju**: Tyrimo dalyvių teigimu: „*Pasitaiko atvejų, kad atvykus į namus niekas mūsų neįsileidžia*“ (S2), „*<...> jie netiki, kad norime jiems padėti, nes mano, kad norime atimti iš jų šeimos vaikus*“ (S3), „*<...> ne visos šeimos, su kuriomis dirbu, noriai priima pagalbą <...>, jaučia nepasitikėjimą <...>*“ (S5), „*Socialinis darbuotojas jų akyse atrodo tarsi įsibrovėlis <...>*“ (S7). Galima pastebėti, kad socialinis darbuotojas socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose ne visada yra priimamas kaip pagalbos šeimai teikėjas. Jis įsivaizduojamas kaip žmogus, kuris siekia sutrikdyti jų nusistovėjusį ir įprastą gyvenimo būdą. Anot tyrimo dalyvių, „*<...> dirbant su šeima labai svarbus šeimos narių pasitikėjimas <...>*“ (S8). Pasitikėjimą socialinis darbuotojas, tyrimo dalyvių teigimu, „*dažnu atveju įgyja ne iškart, tam reikalingas laikas*“ (S8). Todėl, pasak tyrimo dalyvių, „*šeimas reikia „prisijaukinti“, jei nori, kad kažkas keistųsi. Tai užima laiko ir reikalauja kantrybės*“ (S6), „*darbas su šeima ilgas, lėtas, reikalaujantis daug kantrybės.*

Labai svarbu, kad šeima pradėtų pasitikėti socialiniu darbuotoju, tada tampa atviresni, po truputį pradeda priimti ir specialistų pagalbą.“ (S1). Remiantis tyrimo duomenimis, teigtina, kad šeimos narių teigiamas, pasitikėjimu grįstas santykis su socialiniu darbuotoju yra svarbus jų motyvacijos spręsti problemas kriterijus. L. G. Weezel ir kt. (2012) nuomone, socialiniam darbuotojui, kad pasiektų santykį su klientu, yra reikalingas įžvalgumas, kuris padeda susivokti, kas iš tiesų vyksta. Anot L.G. Weezel ir kt. (2012), socialiniam darbuotojui priimti klientus, kurie yra priešišškai nusiteikę nėra lengva, nes toks asmenų elgesys dažnai grindžiamas baime, pykčių ir išoriniu spaudimu.

Tyrimu nustatyta, kad **savarankiškumo stoka** taip pat daro neigiamą įtaką motyvacijai spręsti problemas. Pasak tyrimo dalyvių, vieniems „*savarankiškumo trūksta įvairiose srityse, jie įpratę, kad už juos viskas yra padaroma*“ (S7), kiti negeba dėl žinių, tėvystės, kasdienių gyvenimo įgūdžių stokos imtis savarankiškai spręsti įvairias kasdienio gyvenimo problemas, todėl jiems reikalinga socialinio darbuotojo ir kitų specialistų pagalba. Tyrimo duomenys atskleidė, kad savarankiškumo šeimoje trūksta buityje, asmens higienoje, įsidarbinant, prižiūrint vaikus. Tai liudija tyrimo dalyvių teiginiai: „*<...> reikia mokyti asmens higienos, maisto gaminimo įgūdžių (S3), „Vieni negeba ir nesuvokia kaip reikia palaikyti švarą ir tvarką namuose, nežino asmens higienos, juos reikia mokyti“ (S5), „Tenka spręsti malkų atvežimo ir parūpinimo klausimus, kreipiamės į labdaringas organizacijas, kad padovanotų vaikams rūbų, nes tėvai negeba nupirkti rūbų atsižvelgiant į sezoniškumą <...>“ (S6).* Galima teigti, kad šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius, trūksta savarankiškumo savitvarkoje. Šeimoms stinga motyvacijos savarankiškai atlikti elementarius namų ruošos darbus, rūpintis savo ir vaikų higiena. Įsitraukdamos šeimos į paslaugos teikimo procesą, jos yra įgalinamos, tačiau šį įgalinimą sąlygoja aplinkybės bei šeimos atsakomybė, nuo kurios priklauso pagalbos šeimai efektyvumas (Dvarionas, Motiečienė, Ruškus, Mažeikienė, Naujanienė, 2014). Pasak, R. Motiečienės (2012), socialinis darbuotojas pasieks tik tada rezultatų, jei bus atkuriamas žmogaus savarankiškumas bei sėkmingai ugdomas jo gebėjimas savarankiškai veikti socialinėje, kultūrinėje aplinkoje.

Apibendrinant galima teigti, kad suaugusių šeimos narių motyvacijai spręsti problemas daro įtaką jų priešiškus, neigiamas nusiteikimas ir nepasitikėjimas socialiniu darbuotoju, nenoras gydytis priklausomybės, savarankiškumo stoka įvairiose gyvenimo srityse.

Šeimų, patiriančių socialinę riziką, problemos, kurias padeda spręsti socialinis darbuotojas. Dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, socialiniams darbuotojams tenka *didinti jų motyvaciją* teigiamiems pokyčiams ir jų siekiant, *skatinti savarankiškumą, ugdyti finansinį raštingumą, taip pat ugdyti socialinius, tėvystės įgūdžius, teikti pagalbą tarpininkaujant* (10 pav.).

10 pav. Šeimų, patiriančių socialinę riziką, problemos, kurias padeda spręsti socialinis darbuotojas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimo rezultatai rodo, kad socialiniams darbuotojams, dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, tenka **didinti jų motyvaciją** siekiant teigiamų pokyčių. Kaip teigė tyrimo dalyviai: „Reikia laiko, kantrybės, ir motyvuojančių pokalbių, kad žmonės pasitikėtų ir tęstų gydymą“ (S4), „Tada jau galima kažką keisti, motyvuoti, stiprinti gerąsias savybes, girti už bet kokiais pastangas: pakabino užuolaidą – valio, susikasė daržą – valio, <...> mokyklos ar bendruomenės renginį – valio valio<...>“ (S6), „Reikia laiko, kantrybės, ir motyvuojančių pokalbių, kad žmonės pasitikėtų ir kreiptųsi pas psichologą bei tęstų jų konsultacijas“ (S8). Remiantis analizuota moksline literatūra, galima teigti, kad socialinio darbuotojo viena pagrindinių užduočių yra motyvacijos skatinimas, nes šeimos yra nemotyvuotos savarankiškai imtis iniciatyvos, joms reikalinga specialistų pagalba. Pasak, L. C. Johnson (2001) socialinis darbas yra nukreiptas į problemų sprendimą ir pokyčių siekimą. Tam, kad pasiektų reikiamų rezultatų, socialinis darbuotojas turi laikytis socialinio darbo principų, nes socialinis darbas su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis yra nukreiptas į problemų sprendimą ir pokyčių siekimą.

Socialinis darbuotojas norėdamas pasiekti teigiamų pokyčių socialinės rizikos veiksnius patiriančioje šeimoje turi skatinti šeimos narių savarankiškumą. Tyrimo dalyviai įvardijo **savarankiškumo skatinimą** šiose srityse:

- ieškant darbo: „Skatinti reikia, norint, kad bent vienas iš šeimos narių ieškotųsi darbo, padedame susikurti gyvenimo aprašymus“ (2), „<...> skatinami savarankiškai ieškoti darbo, užsipildyti dokumentus, <...>“ (S5).

- užsipildant dokumentus: „*Dokumentų tvarkymas pašalpoms, išmokoms, kompensacijoms gauti, <...>“ (S6).*
- registruojantis pas gydytoją: „*<...> tenka padėti užregistruojant vaiką pas šeimos gydytoją profilaktiniam patikrinimui ar vaikui susirgus, <...>“ (S1), „<...> psichologo, psichoterapeuto konsultacijoms, nes savarankiškai to padaryti jie nemoka arba nenori“ (S4), „<...> užsiregistruoti pas specialistus, medikus, <...>“ (S5).*
- tvarkantis buityje: „*<...> taip pat skatinti reikia pasigaminti maistą, susitvarkyti <...>“ (S5).*

Pastebima, kad socialinis darbuotojas skatina šeimos narių savarankiškumą įvairiose srityse pradedant darbo paieškomis, baigiant buitimi.

Dažnai šeimos, kurios patiria socialinės rizikos veiksnius, negeba disponuoti gaunamomis pajamomis. Tyrimas rodo, kad socialiniai darbuotojai socialinę riziką patiriančių šeimų suaugusiems nariams padeda **ugdytis finansinį raštingumą**. Tyrimo dalyvių teigimu: „*<...> mokomi tinkamai paskirstyti gaunamas pajamas, pirkinius susidėlioti pagal prioritetus, dažnai tenka drauge eiti į prekybos centrus, <...>“ (S1), „<...> padedama tinkamai panaudoti gaunamus finansus, <...>“ (S4), „Tenka mokyti finansinio raštingumo“ (S5), „<...> perkame prekes, kurios būtinos ir reikalingos vaikams, <...>“ (S7). Galima teigti, kad šeimos neturi tinkamų įgūdžių valdyti savo finansinius išteklius, o tai nulemia šeimų priartėjimą prie skurdo ribos. C. Canali, T. Vecchiato (2010) pabrėžia, kad pagrindinis socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų bruožas yra skurdas.*

Labai dažna problema socialinės rizikos veiksnius patiriančiose šeimose yra šeimos narių socialinių įgūdžių stoka. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad socialiniai darbuotojai padeda socialinę riziką patiriančių šeimų suaugusiems nariams ugdytis **socialinius ir tėvystės įgūdžius**.

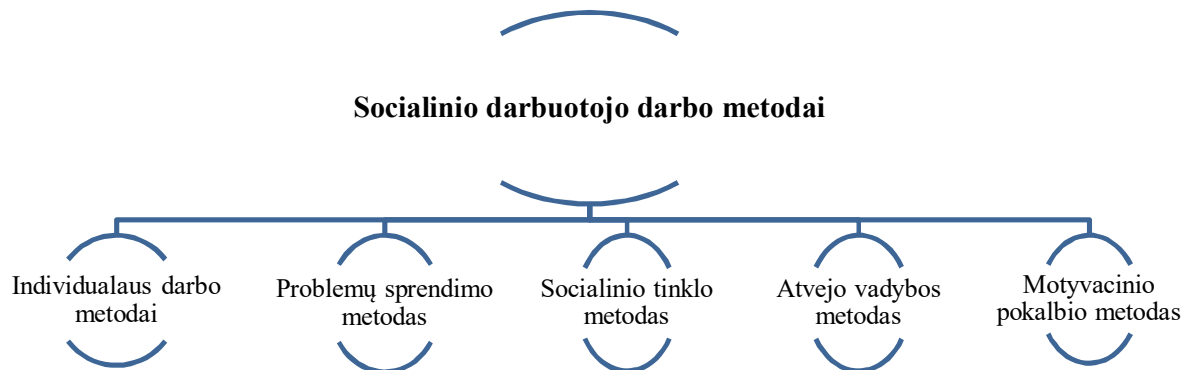
Tyrimo dalyviai nurodė, kad šeimos yra „*<...> konsultuojamos pozityvių tarpasmeninių santykių klausimais, vaiko auklėjimo, raidos klausimais“ (S1), „Tenka dažnai konsultuoti tėvus tinkamo vaikų auklėjimo klausimais“ (S3), „<...> ugdomi tėvai pozityvios tėvystės įgūdžių, <...>“ (S7). Konsultuojant šeimas tėvystės įgūdžių klausimais, socialiniams darbuotojams taip pat: „*dažnai tenka bendradarbiauti su mokykla ieškant geriausių problemų išsprendimų būdų, nes dažnai tėvai neturi galios įtakoti vaikus, stinga kontrolės vaikų atžvilgiu, tėvai jaučiasi bejėgiai ar tiesiog nusimeta nuo savęs atsakomybę už vaikų auklėjimą“ (S8).* Teigtina, kad tėvai susiduria su pozityvios tėvystės įgūdžių stoka, jiems trūksta auklėjimo žinių, vaiko raidos psichologinių žinių, kantrybės bei atsakomybės už savo vaikus. Pasak, R. Keršienės (2011), tėvystės įgūdžių ugdymui didelę reikšmę turi tėvų motyvacija keistis.*

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad socialiniai darbuotojai šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius, teikia **pagalbą tarpininkaujant** su: antstoliais dėl „*įsiskolinimų, tai reikia ir patarpininkauti dėl prašymų ar pažymų persiuntimų“ (S3), „<...> įsiskolinimų padengimo būdų paieškos ir kita“ (S6), įsigyjant malkų ar ieškantis darbo „<...> tarpininkavimas įsigyjant*

malkų, darbo ir užimtumo paieškos“ (S6), taip pat atstovaujant įvairiose įstaigose: „Dažnai kyla problemų įvairiose įstaigose, <...> reikalingas socialinio darbuotojo tarpininkavimas“ (S7). Galima teigti, kad socialinis darbuotojas tarpininkauja sprendžiant finansinius įsiskolinimus, ieškant darbo bei dėl socialinę riziką patiriančių šeimų suaugusiųjų narių savarankiškumo stokos tarpininkauja su įvairiomis institucijomis sprendžiant įvairias šių šeimų problemas.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinis darbuotojas padeda spręsti įvairias problemas, kurios slegia šeimas patiriančias socialinės rizikos veiksnius. Socialinis darbuotojas motyvuoja, skatina savarankiškumą kasdienėje veikloje, moko tinkamai elgtis su gaunamomis pajamomis, ugdo tėvystės, socialinius įgūdžius, tarpininkauja įvairiose situacijose.

Dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, socialiniai darbuotojai taiko įvairius darbo metodus: *individualaus darbo, problemų sprendimo, socialinio tinklo, atvejo vadybos, motyvacinio pokalbio* (11 pav.).

11 pav. Pagalbos šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius, darbo metodai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimas rodo, kad socialiniai darbuotojai teikdami pagalbą šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius, taiko *individualaus darbo metodus*. Taikant individualaus darbo metodus, pasak tyrimo dalyvių, stengiamasi išklaudyti visas puses, nepriimti skubotų išvadų: „Pradėjus darbą su šeima nepuolu nuo pirmos akimirkos aiškinti, ką reikia keisti. Stengiuosi išklaudyti visas puses, po to po truputį įgalinant šeimą spręsti problemas“ (S2) Šis metodas pasiteisina, kai šeimos nariai nesutaria, kaltina vienas kitą, negeba kartu spręsti problemų <...>“ (S3), „ <...> pagrindinis metodas yra pokalbis su klientu. Nes susipažįstant su nauju klientu ar jau esamu, nepardedame rutulioti problemas, spręsti jas, analizuoti. Su žmonėmis reikia užmegzti ryšį, kad klientas jaustųsi ramus, atsipalaidavęs ir pasitikėtų socialiniu darbuotoju“ (S4). Teigtina, kad individualus darbas padeda užmegzti ryšį su klientu, susipažinti su problema ir kliento galimybėmis jas išspręsti.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dažniausiai taikomi individualaus darbo metodai yra:

- konsultavimas: „*Dažniausiai naudoju konsultavimo metodą, šeimoms reikalingos nuolatinės konsultacijos įvairiais klausimais*“ (S3), „*<...> konsultavimas: šeimos konsultuojamos bendrai ir su kiekvienu nariu atskirai*“ (S4), „*Dažniausiai naudoju konsultavimo metodą, kai susitinku su šeima ir bandau gauti visą reikalingą, darbui aktualią informaciją apie jų padėtį, problemas*“ (S5).
- stebėjimas: „*<...> taikau stebėjimo metodą, kurio metu galima surinkti daug informacijos apie šeimos narių santykius <...>*“ (S2).

Galima teigti, kad pradedant dirbti su šeima patiriančia socialinės rizikos veiksniais, socialinis darbuotojas stengiasi analizuoti šeimos narių socialinės rizikos veiksnių atsiradimo priežastis, pažinti šeimos narius, jų problemas. Konsultavimas viena iš pagrindinių socialinio darbuotojo darbo dalių, kurio metu galima aptarti platų klausimų ir problemų spektrą. Konsultavimo metodas patogus ir tuo, jog jis gali vykti klientams patogioje vietoje. R. Augutavičius (2019), pabrėžia, kad socialinis darbuotojas siekdamas ugdyti tėvystės įgūdžius šeimose patiriančiose socialinės rizikos veiksniais, tai gali daryti per individualius ir grupinius pokalbius, veiklą kartu, konsultacijas. Konsultavimas socialiniame darbe yra orientuotas į problemos sprendimą: „Konsultavimas yra ir tikslinga veikla, nes yra siekiama ir atrasti jo tikslą, ir jį įgyvendinti, sąveikaujant aplinkai, individui ir konsultantui“ (Jovaiša, Gurskienė, Petronienė, 2011, p. 50). Pastebima, kad socialinis darbuotojas taip pat taiko stebėjimo metodą, kuris leidžia artimiau pažinti klientą stebint jo kūno kalbą, tarpusavio elgesį ir įvertinti situaciją.

Tyrimu atskleista, kad tyrimo dalyviai naudoja **problemų sprendimo metodą**, kurio metu: „*į šeimą žiūriu kaip į sistemą, kuri gali subyrėti dėl konkretaus šeimos nario įtakos*“ (S3). Problemų sprendimo metodas svarbus, nes „*tai paliečia visą šeimą, todėl svarbu suprasti šeimoje vyraujančius priežastinius ryšius, pavyzdžiui jei vaikas nelanko mokyklos ir tampa agresyvus tai dažniausiai skubama kaltinti vaiką. Reikia išsiaiškinti kas įtakoja tokį vaiko elgesį, kokios problemos egzistuoja šeimoje.<...>*“ (S3). Susiduriant su šeimos narių priešišku priimančią pagalbą, „*<...> naudoju atsitraukimo metodą. Tai nereiškia, kad aš nesilankau šeimoje ar su jomis nebendrauju. Žmonėms leidžiu kiek atsipalaiduoti, patiems daryti sprendimus, tačiau tai netaikytina visiems*“ (S4). Galima manyti, kad taikant problemų sprendimo metodus, siekiama išsiaiškinti tam tikro elgesio bei kitų rizikos veiksnių atsiradimo priežastis bei įgalinti klientus patiems priimti sprendimus.

Tyrimo dalyvė įvardija, kad šeimai yra reikalingas ir **socialinio tinklo metodo taikymas**: „*<...> socialinio tinklo metodą – tarpinstitucinis bendradarbiavimas – stiprieji ir silpnieji tinklai <...>*“ (S6). Socialinio tinklo metodas yra vienas iš paramos šeimai formų. Pasak, L. Gvaldaitės (2004), taikant šį metodą parodoma ne tik socialinių tinklų pažinimo svarba, bet ir praktinis jo reikšmingumas. Taikant šį metodą sudaromos sąlygos solidarumo formų ir jų plėtros atsiradimui (Gvaldaitė, 2004).

Vienas reikšmingiausių socialinio darbo metodų, kuriuos taiko tyrimo dalyvės yra **atvejo vadybos metodas**. Atvejo vadybos metu, „teikiama kompleksinė pagalba ne tik tėvams, bet ir vaikams“(S1). Taip pat atskleisti atvejo vadybos taikymo principai: „<...> šeimos socialinių problemų įvertinimo, problemų sprendimo planavimo, įgyvendinimo ir pasiektų rezultatų tikrinimo bei apžvelgimo <...>“(S6). Galima teigti, kad atvejo vadyba yra kompleksinė pagalba šeimai, kuri numato visą eigą ir pagalbos planą šeimai. Taikant atvejo vadybos metodą, socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su įvairių sričių specialistais, kurie padeda organizuojant ir vykdant pagalbos šeimai planą: „Atvejo vadybos pats procesas kaip palengvinimas socialiniam darbuotojui – atvejo vadyba surenka specialistų ir galinčių padėti komandą, moderuoja patį posėdį, sudėlioja akcentus, sudaro pagalbos šeimai planą. Ir visame šitame procese dalyvauja šeima, kuri lygiai taip pat gali teikti pasiūlymus, išsakyti savo baimes ir rūpesčius, pateikti savo nuomonę, sutikti arba nesutikti su įpareigojimais“(S6). Galima teigti, kad taikant atvejo vadybos metodą yra bendraujama su visomis institucijomis, kurios gali suteikti šeimai reikalingą pagalbą. Tačiau, kaip tyrimo rezultatai parodė, ne visada atvejo vadybos metodo taikymas yra efektyvus. Šis metodas nepasiteisina kai „po posėdžio socialinis darbuotojas lieka vienas su šeima, nėra atgalinio ryšio tenka ieškoti pačiam, kas, kaip prisidėjo/neprisidėjo padedant šeimai“(S2), „Silpnas atvejo vadybos koordinavimas“(S4). Galima teigti, kad atvejo vadybos procesas, kaip socialinio darbo metodas, apibūdinamas kaip principų, metodų, vertybių taikymas, kuriais siekiama padėti žmonėms gauti socialines, sveikatos, teisėsaugos ir kt. paslaugas ar konsultacijas.

Susiduriant socialiniame darbe su šeimomis, kurios neturi valios ir priešinasi teikiamai pagalbai, tyrimo dalyviai įvardija, kad taiko **motyvacinio pokalbio metodą**: „<...>labai svarbu kliento motyvavimas ir palaikymas, skatinimas veikti. Pavyzdžiui klientė drąsiai bendrauja su socialine darbuotoja, tačiau paskambinti į kitą įstaigą ir pačiai išsiaiškinti už ką susidarė skola nediršta, teigia, nežinanti ką sakyti. Pirmiausia aptariame kaip ji pradės pokalbį, prisistatys, pristatys problemą ir pasidomės už ką skola, bei ką ji galėtų padaryti. Socialinei darbuotojai būnant šalia, klientei puikiai pavyko susikalbėti su kitos įstaigos darbuotoja“(S3), Taip pat taikant šį metodą labai svarbu „skatinti ir stiprinti šeimos narių stipriąsias puses, <...>“(S5). Pastebima, kad taikant šį metodą, klientas yra palaikomas, skatinamas, su pagalba pats imtis iniciatyvos. Padedant ir motyvuojant šeimą, kuri patiria socialinės rizikos veiksnius, ugdomas pasitikėjimas savimi, savarankiškumas. Šis metodas padeda pasiekti užsibrėžtą tikslą. Pasak, D. Forrester, D. Westlake, G. Glynn (2012) motyvacinis pokalbis, mažina tėvų pasipriešinimą pagalbos šeimai procese. Motyvacinis pokalbis: „Tai pastangos paspartinti kliento pažangą, bet ne vadovaujant jam, o dirbant su juo“(Karmaza, Karmazė, Grigutytė, 2010, p. 161-162).

Apibendrinant galima teigti, kad savo veikloje socialiniai darbuotojai taiko įvairius socialinio darbo metodus, kuriais siekiama išsiaiškinti socialinės rizikos veiksnių atsiradimo

priežastis ir jų daromą įtaką šeimai, teikti pagalbą šeimai. Taikant atvejo vadybos metodą, bendradarbiaujama su įvairiomis institucijomis, o susiduriant su šeimos motyvacijos stoka, taikomas motyvacinio pokalbio metodas, dirbama individualiai su šeima, pasitelkiamas stebėjimo metodas, taip problemos sprendimo metodas, siekiant įgalinti šeimas spręsti kylančias problemas.

2.2.3. Sunkumai ir jų įveikos būdai dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis

Tyrimu atskleista, su kokiais sunkumais susiduria socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis ir kaip juos įveikia. Išanalizavus tyrimo duomenis buvo išskirtos kategorijos: **kylantys sunkumai dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, socialinių darbuotojų patiriamų sunkumų įveika dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis** (12 pav.).

12 pav. Socialinio darbuotojo iššūkiai ir jų įveika

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Kylantys sunkumai dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai dirbdami su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis susiduria su šiais sunkumais: *bendradarbiavimo su įstaigomis trūkumu, komandinio darbo stoka, rizika darbe, tėvų motyvacijos stoka sprendžiant problemas, paslaugų prieinamumu* (13 pav.).

13 pav. Kylantys sunkumai dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Analizuojant tyrimo duomenis, išryškėjo socialinio darbo kylantys sunkumai, susiję su **bendradarbiavimo su įstaigomis trūkumu**: „<...> trūksta bendradarbiavimo, <...>, nenori suteikti informacijos arba jos net neturi“ (S3), „Ne visos institucijos noriai teikia informaciją, nenori bendradarbiauti, <...> tai sukelia mums sunkumų, užtrunka laiko, kol šeimai surandama kita įstaiga ar specialistas, kuris atranda laisvą vietą konsultacijai ar gydymui“ (S8). Tyrimo dalyviai įvardijo, kad bendradarbiavimą apsunkina ir specialistų kaita įstaigose: „Specialistai dažnai keičiasi. Pavyzdžiui. lanko psichologo konsultacijas, po dviejų konsultacijų sužino, kad keičiasi psichologas, klientai nebenori lankyti, nes teigia, kad vėl bus viskas iš pradžių“ (S1).). Galima pastebėti, kad dirbant su šeimomis, patiriančiomis socialinės rizikos veiksnius, reikalingas glaudus, atsakingas ir koordinuotas įstaigų bendradarbiavimas. D. Snieškienė (2018), teigia, kad bendradarbiaujančios institucijos nors ir puikiai dirba bei įgyvendina savo funkcijas, tačiau vis dar susiduria su bendradarbiavimo kliūtimis. Autorė pažymi, kad labai svarbu nustatyti ir šalinti bendradarbiavimo kliūtis, sistemiškai analizuoti ir vertinti esamą paslaugų tinklą, siūlyti, inicijuoti pokyčius ir kita (Snieškienė, 2018). Galima teigti, kad siekiant išvengti bendradarbiavimo su institucijomis problemų, reikalingas tarpinstitucinis susikalbėjimas, turi būti nustatyti aiškūs bendroje sistemoje veikiančių institucijų įsijungimo į pagalbos procesą kriterijai, užtikrintas apsikeitimas informacija ir siekiamų rezultatų vertinimas. J. V. Rimkienė, R. Motečienė ir L. Varžinskienė (2013) taip pat pabrėžia, jog būtina gerinti bendradarbiavimą tarp skirtingų sektorių, kad būtų geresnė bendravimo kokybė. 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programoje (2021) pabrėžiama, kad pagalbos šeimai komponentas labai svarbus įvairių sričių specialistų sisteminis požiūris ir tarpusavio bendradarbiavimas: „Be socialinio darbuotojo, ne mažiau svarbūs vaidmenys, teikiant šeimoms reikalingą pagalbą ir paslaugas, tenka ir kitiems specialistams – socialinių paslaugų srities darbuotojams <...>, psichologams, psichoterapeutams ir kitiems sveikatos sistemos specialistams,

tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriams, jaunimo darbuotojams, atvejo vadybininkams, socialiniams pedagogams, pedagogams ir kitiems švietimo sistemos atstovams, policijos pareigūnams ir kitiems teisėsaugos sistemos atstovams, kitų institucijų atstovams“ (Šeimos politikos stiprinimo plėtros programa, 2021, p. 11). Galima teigti, kad šeimai patiriančiai socialinės rizikos yra būtinas kompleksiškas specialistų požiūris į šeimos situaciją, ir bendras tikslas, kuriuo siekiama suteikti reikalingą pagalbą šeimai.

Organizuojant ir teikiant pagalbą šeimai patiriančiai socialinės rizikos veiksnius, *stokojama komandinio darbo*, nes, „<...> stinga atsakomybės pasidalijimo su kitais specialistais, juk ne vien socialinis darbuotojas dirba su socialinę riziką patiriančia šeima“ (S2), „<...> stinga retkarčiais komandinio darbo pasidalijant patirtimis, ieškant bendrų pagalbos šeimai sprendimų <...>“ (S4). Tyrimu atskleista, kad dirbant komandoje taip pat pasigendama „<...> supratingumo, palaikymo, atviro pokalbio ar tiesiog klausimo kaip sekasi, gal galiu kuo padėti“ (S6). Galima pastebėti, kad komandinio darbo stinga specialistams priiimant atsakomybę, dalijantis gerąja patirtimi, teikiant tarpusavio palaikymą. J. V. Rimkienė, R. Motečienė ir L. Varžinskienė (2013) teigia, kad komandinis darbas yra kartu dirbančių asmenų grupė, kuriai yra būtinas visų narių tarpusavio bendradarbiavimas. Bendradarbiaujant tarpusavyje svarbu įgyvendinti tikslus, siekti išspręsti šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksnius problemas: „<...> didesnis perspektyvų skaičius leidžia tiksliau įvertinti socialinės rizikos šeimos situaciją ir rasti alternatyvas jų problemų sprendimui; kompleksinės komandos narių interpretacijos suteikia galimybę atskleisti daugiau nagrinėjamos problemos aspektų, <...>“ (Rimkienė, Motečienė, Varžinskienė, 2013, p. 126). Galima teigti, kad komandinis darbas svarbus, tam kad kolegos jaustų tarpusavio palaikymą, atrastų galimai naujų problemos sprendimo būdų, pasidalintų idėjomis. Tačiau kaip teigia autorės, darbas komandoje su skirtingų sričių specialistais turi ir neigiamų aspektų, susijusių su nepasitikėjimu, nesusikalbėjimu, gali atsirasti sunkumų siekiant bendrų susitarimų (Rimkienė, Motečienė, Varžinskienė, 2013).

Dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, tyrimo dalyvės įvardija, kad susiduria su *rizika darbe*, kuri pasireiškia „*klientų agresija. Ypač lankydamas šeimą po pašalpų nežinai ko tikėtis, būna neblaivūs, agresyvūs*“ (S2), „<...> atvykus į namus su agresyviu vienu iš tėvų ar net abiejų tėvų elgesiu“ (S7). L. G. Weezel ir kt. (2012) analizuodami socialinį darbą su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, teigia, kad socialinis darbuotojas dirbantis su šiomis šeimomis susiduria su įvairiausiomis neigiamomis klientų emocijomis, priešiškuumu, sunkiai sprendžiamomis problemomis.

Tyrimu atskleista, kad socialiniai darbuotojai patiria sunkumų dėl didelio *darbo krūvio*, kuris priklauso „<...> nuo aptarnaujamų šeimų skaičiaus, dirbant su 15 šeimų labai sudėtinga, manau darbas būtų efektyvesnis jeigu socialinio darbuotojo krūvis būtų mažesnis“ (S6). Tyrimo dalyvės taip pat įvardija, kad patiria vadovų psichologinį spaudimą: „*Socialinis darbas ilgas, nėra greitai*

pasiekiami rezultatai, o vadovai reikalauja greito, efektyvaus rezultato“(S3). Pastebima, kad socialiniai darbuotojai dirba su keliolika šeimų vienu metu, kurioms yra reikalinga socialinio darbuotojo pagalba bei patiria iš vadovų psichologinį spaudimą. L. G. Weezel ir kt. (2012), pabrėžia, kad dėl aplinkinių reikalavimo greičiau pasiekti norimus rezultatus, socialinio darbuotojo darbo užduotys tampa labiau sudėtingesnės ir sunkiau įveikiamos. Pasak, R. Stremauskienės, G. Žibėnienės (2014) didelis darbo krūvis yra vienas iš patiriamų socialinio darbo sunkumų, nes teikiant pagalbą šeimoms, susiduriama su nesaugia darbo aplinka, daug laiko skiriama netiesioginiam darbui su klientu, o dokumentų pildymui. Pasak autorių: <...>tai svarbiausios priežastys, lemiančios socialinių darbuotojų patiriamus sunkumus“ (Stremauskienė, Žibėnienė, 2014, p. 90).

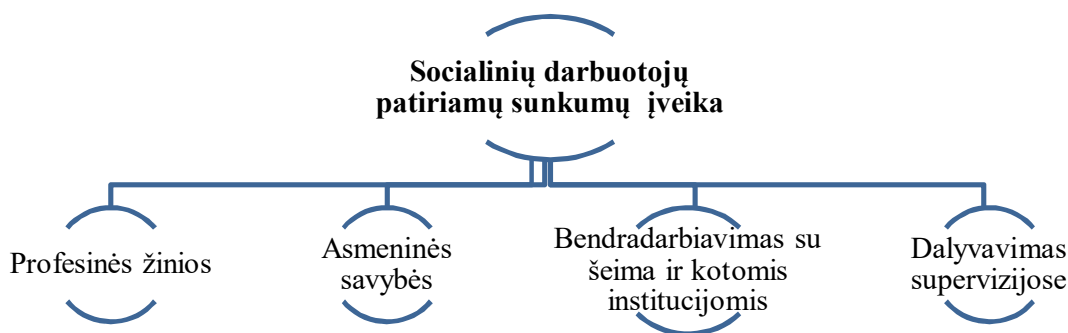
Sunkumų darbe kyla ir dėl *tėvų motyvacijos stokos sprendžiant problemas*: „*Tėvams stinga motyvacijos imtis pokyčių, tai sudėtingiausia, atrodo, kad dirbi, dirbi, bet rezultato nesimato“(S3). Tyrimu atskleista, kad šeimoms motyvacijos stinga dėl: „Šeimos narių priklausomybių, tėvystės įgūdžių neturėjimo, taip pat tvarkos, švaros ir higienos namuose nebuvimo, tėvų nesusikalbėjimo su vaikais, mokymosi problemų“ (S3). Teigtina, tai, jog dirbant su šeima, labai svarbi yra šeimos narių motyvacija. Socialiniai darbuotojai norėdami įgalinti šeimą patiriančią socialinės rizikos veiksnius imtis pokyčių, turi dirbti su šeimos narių motyvacija. R. Keršienė (2011), pažymi, jog šeimos narių motyvacijai įtakos turi šeimos narių patiriami socialinės rizikos veiksniai, kurie lemia socialinio darbo sunkumus. E. Stasiūnaitienės, S. Mažeikaitės (2015) atlikti tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad socialiniai darbuotojai patiria sunkumus, dėl menkos šeimų narių motyvacijos priimant pokyčius šeimoje.*

Tyrimo analizės metu atsiskleidė, kad socialiniai darbuotojai susiduria su paslaugų šeimai **prieinamumo problemomis**. Problemos kyla dėl „*kokybiškų ir laiku gaunamų paslaugų“(S1), nes „šeimai specialistų tenka laukti mėnesį ir daugiau, <...> „(S1), „<...> dažnai pas specialistus tenka laukti du, tris mėnesius, <...> (S2)“, „pasigendu specialistų, visur didžiulės eilės, o dažniausiai mūsų klientas reikia nedelsiant specialisto pagalbos“(S5). Dėl reikalingos paslaugos neprieinamumo „<...> per tą laiką dažnai klientai persigalvoja, nebesutinka vykti, <...>“ (S2), „laukiant mėnesį vizito, jie persigalvoja, nebenori vykti konsultacijai“(S5). Tyrimo dalyviai įvardija, kad sunkumus patiria ne tik siekdami surasti klientų poreikius atitinkančias paslaugas, bet ir patiems teikiant paslaugas socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms: „*Dideli atstumai iki šeimų, niekas neapmoka kuro sąnaudų, dažniausiai vykstu savo automobiliu“(S8). Pastebima, kad socialiniai darbuotojai, pagalbos šeimai procese, susiduria su paslaugų prieinamumo problemomis, dėl kurių tenka ieškoti specialistų, kurie galėtų šeimos narius priimti greičiau, motyvuoti paslaugų gavėjus, kad neatsisakytų jiems taip reikalingų paslaugų bei, kad patiems būtų sudarytos palankios sąlygos teikti šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksnius paslaugas namuose. Šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksnius, socialinių paslaugų prieinamumas Lietuvoje išlieka nepakankamas.**

Esamas socialinės priežiūros paslaugų organizavimo bei teikimo būdas iš esmės veikia tik kaip intervencinė priemonė ir ne visada atliepia individualius asmens ar šeimos poreikius: „Trūksta susistemintos, aktualios, reguliariai atnaujinamos, atitinkančios prieinamumo principus ir patogiai prieinamos informacijos apie visas socialinių paslaugų ir paramos rūšis, jų teikimo ir gavimo sąlygas, dydžius“ (2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programa, 2021, p. 10) .

Apibendrinant galima teigti, kad socialinio darbuotojo kylančius sunkumus lemia bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis trūkumas, komandinio darbo stoka, tėvų motyvacijos stoka sprendžiant šeimoje vyraujančias problemas bei paslaugų šeimai prieinamumas. Socialiniai darbuotojai stengiasi bendradarbiauti su kitomis institucijomis ir įstaigomis, kartu spręsti iškilusias problemas. Tačiau dėl menko tam tikrų įstaigų bendradarbiavimo ir paslaugų prieinamumo, socialiniai darbuotojai susiduria su sunkumais teikiant reikalingas šeimai socialines paslaugas, susiduria su šeimų patiriančių socialinės rizikos veiksmus atkryčiu, demotyvacija.

Socialinių darbuotojų patiriamų sunkumų įveika dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad socialinių darbuotojų sunkumų įveiką priklauso nuo jų *profesinių žinių, asmeninių savybių, bendradarbiavimo su šeima ir kitomis institucijomis, dalyvavimo supervizijose* (14 pav.).

14 pav. Socialinių darbuotojų patiriamų sunkumų įveika

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Socialinių darbuotojų patiriamų sunkumų įveika priklauso nuo socialinių darbuotojų *profesinių žinių*, kurios reikalingos konfliktiškose situacijose: „Jeigu klientas bendrauja pakeltu tonu, šaukia, tiesiog išklausau arba baigiu konsultaciją. Niekada nekonfliktuoju su klientu, kalbu ramiu tonu, dažnai būna, kad ir klientas nuleidžia toną“ (S2), „Jei nenusiramina, tiesiog išeinu, nutraukiu pokalbį“ (S4). Pastebima, kad socialiniai darbuotojai, stengiasi išklausyti, nekonfliktuoti, geba valdyti situaciją su konfliktiškais ir agresyviais klientais: „Jeigu klientas agresyvus konsultaciją baigiu, atvykstu po keleto dienų kada būna apimęs“ (S1), „Su nenoru bendrauti sprendžiu

atsitraukimu, <...> ieškau būdų kaip prieiti prie žmogaus, pokalbius vedu jam malonia tema, lėtai prieidama prie esamos problemos“ (S5). Galima teigti, kad tyrimo dalyvės taiko profesines žinias sprendžiant konfliktiškas situacijas dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis. Anot, L. Marcinkevičiūtės ir R. Petrauskienės (2007) socialinis darbas yra orientuojamas į kliento aktyvinimą. Siekiant suteikti pagalbą šeimai, socialiniame darbe svarbu klientą laikyti ne pasyviu paslaugų vartotoju, tačiau aktyviu dalyviu, kuris yra įgalinamas pats bandyti spręsti problemą. L. G. Weezel ir kt. (2012) teigia, kad siekiant padėti šeimai reikalingos žinios, kurios padėtų išspręsti problemas ar išvengti konfliktiškų situacijų.

Dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, tyrimo dalyvės įvardija, kad patiriamus sunkumus padeda įveikti **asmeninės savybės**:

- kantrybė: „Jei žmogus pyksta, ramiai išlaukiu kol nusiramins, niekada neatsakau pykčiu atgal, nors būna momentu kai atrodo trūks kantrybė“ (S4), „<...> kantrybės reikalauja, stengiuosi, jos neprarasti, <...>“ (S7).
- kūrybiškumas: „Esant situacijoms, kuriose esi atrodo išbandęs įvairias priemones ir metodus, pasitelkiu kūrybiškumą, <...> kūrybiškas požiūris į situaciją kartais padeda rasti sprendimus“ (S8).
- paprastumas: „Socialiniame darbe yra daug neapčiuopiamo, nematomo darbo, kurį mes dirbame. Pavyzdžiui klientei, kuri daug metų serga depresija reikia tik ramaus pokalbio su socialiniu darbuotoju, jai visiškai nesvarbu kokios rekomendacijos pagalbos plane“ (S2).
- išklausymas: „Dažniausiai bendrauju su šeimos nariais, išklausau jų nuomonę apie konkrečias problemas <...>“ (S5), „Visada stengiuosi išklausti visų šeimos narių ir tik išklausius stengiuosi ieškoti bendrų kompromisų, kurie būtų naudingi visoms pusėms“ (S7).

Galima pastebėti, kad siekiant padėti šeimai, socialiniams darbuotojams kylančius sunkumus padeda įveikti asmeninės savybės: kantrybė, kūrybiškumas ieškant naujų metodų šeimų problemos spręsti, paprastumas, išklausymas. Anot G. Colombero (2004) sampratos, teiginiai *būti su*, reiškia socialinio darbuotojo bendravimo su klientu principus bei humanistines, egzistencines nuostatas apie žmogų.

Remiantis tyrimo metu gautais rezultatais kylančius sunkumus padeda spręsti **bendradarbiavimas su šeima ir kitomis institucijomis**. Tyrimas rodo, kad bendradarbiavimas su šeima ir institucijomis padeda „išspręsti finansinius klausimus, laiku gauti šeimai reikalingas psichologo paslaugas, <...>“ (S4). Prie šeimos gerovės prisideda nevyriausybinių organizacijų: „Bendradarbiaujant su šeima išsiaiškiname ir sužinome apie šeimos poreikius, kuriuos bent iš dalies mums padeda patenkinti nevyriausybinių organizacijų, kurios teikia labdarą daiktais, rūbais vaikams, tėvams. Taip pat padeda maisto daaviniais ar organizuojant dienos socialines paslaugas vaikams, vaikų dienos centruose“ (S8). Tyrimu taip pat atskleista, kad šeimai padėti reikalingas ne

tik tarpinstitucinis bendradarbiavimas, bet ir darbas drauge su pačia šeima, jos įgalinimas „<...>kartu su klientais ieškome variantų, kas padėtų išspręsti tas problemas, gal būt užtenka tik vidinės motyvacijos, kontrolės <...>“(S5). Pasak V. Ivanauskienės (2012) dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis svarbi kompleksinė specialistų pagalba, kuri padeda šeimoms konstruktyviai spręsti kylančias problemas, pagerinti tėvystės įgūdžius. Socialinis darbuotojas yra pagrindinis socialinių paslaugų teikėjas socialinės rizikos veiksnius patiriančiai šeimai, kuris bendradarbiaudamas su kitais specialistais padeda spręsti šeimos problemas, bei suteikia visą reikiamą pagalbą.

Kita tyrimo metu išryškėjusi pagalbos priemonė, padedanti įveikti kylančius sunkumus yra **dalyvavimas supervizijose**. Dalyvavimas supervizijose, kaip įvardija tyrimo dalyviai yra svarbi ir reikalinga nes, „<...> po supervizių tampa lengviau dirbti, lyg atsiranda vėl jėgų ir noro padėti klientams“ (S1), „<...> , reflektuojant tampa lengviau dirbti, ku daugiau supervizių tuo ramiau jautiesi“(S2), po supervizių tampa lengviau, atsiranda noro dirbti šį darbą“(S5). Supervizija taip pat suteikia „galimybę ieškoti tinkamesnių problemos sprendimų variantų“(S3), padeda atsipalaiduoti: „Supervizija, jei ji tikra, atpalaiduoja, nuima nuo pečių per didelius tikslus, sumažina visokias kaltes, pastiprina“(S6). Taip pat supervizijos metu „pamatai iš arčiau kolegas, gauni palaikymą arba atrandi visai netikėtus sprendimus. Pasidalini ir pasisemi patirties“(S8). Galima teigti, kad dalyvavimas supervizijose suteikia visokeriopą naudą, tiek asmeninėje, tiek darbo erdvėje. Dalyvavimas supervizijose padeda generuoti pagalbos šeimai planą, išgirsti kitų kolegų pastebėjimus ir pasiūlymus, pasidalinti savo išvalgomis, įgyti pasitikėjimą savimi. 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programoje (2021) teigiama, kad dalyvavimas supervizijose padeda socialiniams darbuotojams įgyti žinių. Socialinis darbas yra nuolat reikalaujanti nuolatinio socialinių paslaugų srities specialistų tobulėjimo. Supervizijos mokymai, yra veiksmingiausi, siekiant tobulinti profesinę kompetenciją. Dalyvavimas supervizijose stiprina specialistų darbo kokybę.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvėms kylančius sunkumus padeda įveikti įgytos profesinės žinios, asmeninės savybės, bendradarbiavimas su šeima ir kitomis institucijomis, kurios gali pasiūlyti šeimai patiriančiai socialinės rizikos veiksnius paslaugas bei dalyvavimas supervizijose.

2.2.4. Socialinio darbuotojo profesinė kompetencija dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis

Socialinio darbuotojo kompetencijos svarba dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis yra labai svarbi. Tyrimo rezultatai atskleidė, kokios **žinios, įgūdžiai, vertybės** yra svarbios dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis ir išryškino **socialinio darbuotojo nuolatinio profesinio tobulėjimo svarbą** (15 pav.).

15 pav. Socialinio darbuotojo profesinių kompetencijų įtaka teikiamų paslaugų efektyvumui

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimas rodo, kad dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis svarbios *socialinio darbo metodikos, psichologinės, teisinės žinios* (16 pav.).

16 pav. Socialinio darbuotojo žinios

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

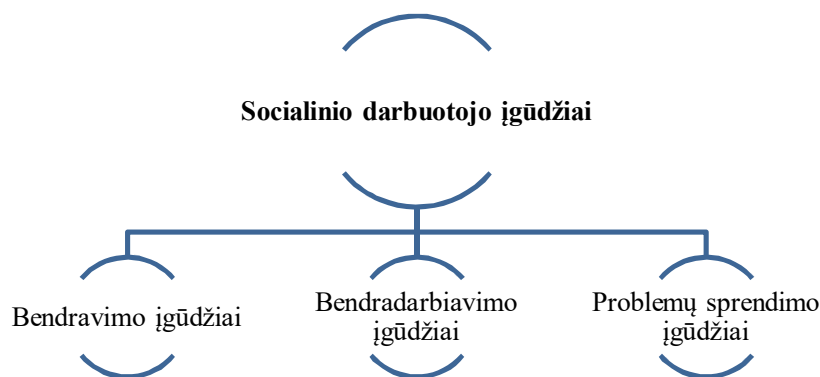
Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, *žinių, susijusių su socialinio darbo metodika*, svarba. Taikant socialinio darbo metodus, svarbios žinios ir jų pritaikymas praktinėje veikloje: „Svarbu ne tik žinoti kokie yra metodai, bet reikia mokėti juos pritaikyti, nes jei tik žinosi kokius metodus galima taikyti, tačiau nežinosi kaip juos pritaikyti, jokių teigiamų rezultatų nepasieksi, <...>“ (S4), taip pat akcentuojama, kad socialiniame darbe svarbu gebėti pritaikyti ir žinoti ne vieną, o kelis darbo metodus, nes „ne visada gali vieną ir tą patį pritaikyti visoms šeimoms“ (S8). Tyrimo dalyvių teigimu, dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis yra „reikalingos įvairios žinios, nes mes susiduriame su įvairaus pobūdžio šeimomis, kurios yra atsidūrusios skirtingose gyvenimo situacijose. Reikalingos bendravimo su tam tikrais asmenimis žinios, bendradarbiavimo žinios, šeimas reikia mokėti ir žinoti kur nukreipti pagalbos, <...>“ (S7), „Darbas su tokiomis šeimomis pareikalauja žinių, kaip elgtis su agresyviai nusiteikusiu asmeniu, kaip padėti

vaikui, kuris buvo skriaudžiamas savo artimųjų, <...>“ (S8). Teigtina, kad socialinio darbo praktikoje žinios ir gebėjimas jas pritaikyti ir panaudoti dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis yra reikalingos ir būtinos, nes kiekviena šeimos situacija yra skirtinga. Pasak V. Gudžinskienės, J. Norvaišaitės (2010), asmens kompetenciją lemia per mokymosi studijas įgytos žinios, gebėjimai, o jų pritaikymas priklauso nuo socialinio darbuotojo kūrybiškumo bei sukauptos patirties.

Tyrimu atskleista, jog dirbant su šeimomis yra reikalingos **psichologinės žinios**: „*Psichologinių, <...> žinių labai daug reikia <...>“ (S1), nes „jos labai padeda atpažįstant tam tikro elgesio priežastis <...>“ (S2), „Norit suprasti vaiko raidos tarpsnius, priklausomybių turinčius asmenis ar kito elgesio priežastis <...>“ (4). Remiantis tyrimo analizės duomenimis, galima teigti, kad psichologinės žinios reikalingos suprasti vaiko raidos, žmonių turinčių priklausomybių ypatumus. Socialinis darbuotojas susiduria su skirtingomis situacijomis, kurios reikalauja psichologinių žinių. Socialinis darbuotojas savo darbe turi žinoti bendrus socialinio darbo su įvairiomis gyventojų kategorijomis pagrindus, pagrindinius šeimos ypatumus, psichologinę žmonių raidą, socialinių paslaugų, įvairios socialinės pagalbos teikimo vaikui ir jo šeimai sistemą bei kitas žinias, kurios padėtų suteikti kokybiškas paslaugas (2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programa, 2021).*

Analizuojant tyrimo rezultatus, socialiniame darbe socialiniams darbuotojams, pasak tyrimo dalyvių, reikalingos **teisinės žinios**: „*Socialinio darbuotojo žinios turėtų būti iš įvairių sričių <...>, teisinių aktų žinojimas ir kita<...>“ (S3), „<...> ir socialinėmis išmokomis, įstatymais ir žmogaus teisėmis ir kita“ (S6), „<...> reikalingos teisinės žinios, teisės aktų žinojimas <...>“ (S8) nes „dirbant su šeimomis problemos būna įvairios, todėl ir pagalba suteikiama šeimai turi būti įvairiapusė“ (S3), „<...> dažnai keičiasi įvairios tvarkos, tad mums reikia juos žinoti, negalime veikti kitaip nei numatyta įstatymuose“ (S8). Galima teigti, kad socialinis darbuotojas turi turėti teisinių žinių, kurios reikalingos teikiant paslaugas šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksnius, žinoti apie teisės aktų pakeitimus, nes šeimos susiduria su skirtingomis problemomis. Pasak K. Kovaitės (2016) teikiant pagalbą šeimai ir neturint teisinių žinių, pagalba šeimai gali būti tinkamai nesuteikta ar pavojinga dėl teisinės atsakomybės ribų neužtikrinimo. Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinis darbuotojas turi ne tik žinoti socialinio darbo metodus, bet gebėti juos parinkti ir pritaikyti socialiniame darbe dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis. Taip pat reikalingos psichologinės ir teisinės žinios.*

Dirbant su šeimomis, socialiniams darbuotojams svarbūs **bendravimo, bendradarbiavimo problemų sprendimo įgūdžiai** (17 pav.).

17 pav. Socialinio darbuotojo įgūdžiai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimu atskleista, kad siekiant užmegzti ir palaikyti kontaktą su šeima reikalingi **bendravimo įgūdžiai**: „Puikius bendravimo įgūdžius, nes tik jų dėka galima užmegzti ryšį su klientu“ (S1), „Geri bendravimo įgūdžiai, komunikabilumas, <...>“ (S5), „Svarbu bendravimo įgūdžiai, mokėti komunikuoti tarpusavyje, <...>. Pavyzdžiui, kad ir atvykus į šeimą, juk nebendrausi su šeima aukštomis frazėmis, kurių jie gali nesuprasti, bendrauji su jais jiems tinkama forma“ (S7), „<...> labai svarbu mokėti bendrauti, susikalbėti, nes tai padeda užmegzti kontaktą su šeima<...>“ (S8). J. R. Šinkūnienė, A. Katkonienė (2010) teigia, kad pozityvus bendravimas sudaro gerą darbo klimata.

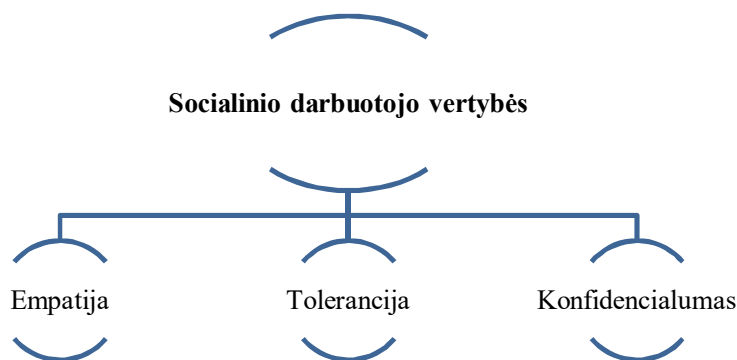
Tyrimo analizės duomenys atskleidė ir **bendradarbiavimo įgūdžių** svarbą. Tyrimo dalyvės įvardija, kad bendradarbiavimo įgūdžiai reikalingi „kai šeimai pagalbos reikia čia ir dabar. Stengiuosi komunikuoti ir ieškoti nuolat specialistų, kurie galėtų padėti šeimai esamoje situacijoje“ (S3). Taip pat<...> reikalingi bendradarbiavimo įgūdžiai, nes būna atvejų, kad reikalingas kolegos požiūris į esamą situaciją <...>“ (S8). Bendradarbiavimo įgūdžiai svarbūs, nes „pasidalijimas patirtimi padeda rasti išeitį iš esamos padėties“ (S8). Galima teigti, kad bendradarbiavimo įgūdžiai padeda socialiniams darbuotojams surasti reikalingą šeimai specialistą, o bendradarbiavimas su kolegomis padeda priimant tinkamą sprendimą. Tyrimo duomenys atskleidė, bendradarbiavimo įgūdžiai svarbūs siekiant įgalinti šeimą imtis pokyčių: „Pasitaiko atvejų, kai ilgainiui dirbant su šeimomis, jos pačios kreipiasi pagalbos, yra motyvuotos padėti sau ir savo vaikams“ (S2), taip pat bendradarbiavimas su šeima turi teigiamų rezultatų: „<...> vienas iš mano klientų nusprendė ir pasisiūlė savarankiškai, kad jį užrašyčiau ir nuvežčiau į ligoninę, kurioje jis galėtų gydytis nuo alkoholio. Paklaustas, kas įtakojo jo tokį apsisprendimą, jis teigė, kad nori padėti sau ir tuo pačiu savo šeimai“ (S4). Galima manyti, kad socialinio darbuotojo gebėjimas bendradarbiauti ne tik su kolegomis, kitomis institucijomis, bet ir su šeima patiriančia socialinės rizikos veiksnius, padeda greičiau pasiekti teigiamus darbo rezultatus. J. Kavaliauskienė (2014) pažymi, kad

bendradarbiavimas socialiniame darbe neatsiejamas su pagalba šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksniais.

Dirbant socialinį darbą ir nuolat susiduriant su iššūkiais, svarbu greitai reaguoti ir mokėti išspręsti problemas. Tyrimu atskleisti **problemų sprendimo įgūdžiai. Pasak tyrimo dalyvių, siekiant padėti šeimai patiriančiai socialinės rizikos veiksniais yra reikalingas:** „Strateginis mąstymas, nepasimetimas įvairiose komplikuotose situacijose“ (S1), „<...> sudėtingose situacijose svarbus, strateginis mąstymas, padedantis išvengti nemalonios situacijos“ (S5). Sprendžiant šeimų problemas reikia gebėti: „<...> greitai reaguoti į krizines situacijas, turėti gerus planavimo įgūdžius“ (S3). Tyrimu taip pat atskleista, kad norit padėti šeimai išspręsti problemas „efektyviausia yra orientuotis ne į problemą, o į galimybes kaip spręsti susidariusias problemas. Manau svarbu nedaryti nieko už klientą, klientas pats turi išmokyti kreiptis dėl pagalbos“ (S1), taip pat svarbu gebėti „šeimos nariams iškelti problemas, kad jie pamatytų iš šalies savo problemą, tada stengiuosi, kad patys ieškotų būdų kaip spręsti tas problemas, ieškau, kas galėtų jiems padėti“ (S3). Problemų sprendimo įgūdžiai, remiantis tyrimo duomenimis padeda nepasimesti sudėtingose situacijose, bei padeda šeimoms suvokti, kad jos turi problemų, kurias būtina spręsti. Anot Švedaitės – Sakalauskės (2012) socialiniame darbe yra svarbus sugebėjimas klientui komunikaciniu būdu išaiškinti problemos aktualumą, jo priežastis ir atrasti galimybes klientui pasiūlyti pagrįstus argumentus, kuriais remdamasis jis gebėtų priimti savo gyvenimui svarbius sprendimus ir būtų motyvuotas juos įveikti. Problemų sprendimo įgūdžiai socialiniame darbe reikalingi siekiant suprasti problemos prigimtį, užmezgant kontaktą su klientu, nustatant pagalbos veiksmų seką, siekiant rasti problemos sprendimą (Jovaiša, Gurskienė, Petronienė, 2011). Pasak V. Rimkaus (2010) gebėjimas spręsti problemas priklauso nuo problemos sudėtingumo. Anot autoriaus „Skirtingi specialistai skirtingai mato ir sprendžia to paties asmens problemas, skirtingų sričių teisinis reglamentavimas numato skirtingus sprendimo būdus ir pan“ (Rimkus, 2010, p. 104).

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniam darbuotojui dirbant su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis yra reikalingi bendravimo, bendradarbiavimo bei problemų sprendimo įgūdžiai.

Socialinio darbuotojo vertybės. Tyrimo analizės metu išryškėjo socialiniam darbuotojui svarbios vertybės: **empatija, tolerancija, konfidencialumas** (18 pav.).

18 pav. Socialinio darbuotojo vertybės

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimas atskleidė, kada dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis yra svarbi **empatija**. Pasak tyrimo dalyvių: „Labai svarbu būti empatišku žmogui, nedaryti skubotų išvadų, <...>“ (S7). Empatija apibūdina kaip „*neturėjimas jokios nuostatos, priėmimas klientų tokius, kokie jie yra*“ (S1), „*Empatija, labai svarbu neturėti jokio nusistatymo, nesmerkti <...>*“ (S2), Tyrimo dalyvės teigia, kad empatiją reikia ugdyti „*Norint atlikti gerai savo darbą būtina ugdyti savęs suvokimą, empatiją, <...>*“ (S4). Galima teigti, kad norint suprasti savo klientą, socialinis darbuotojas turi būti empatiškas.

Konfidencialumas. Tyrimo dalyvės įvardija, kad konfidencialumas padeda įgyti šeimos narių pasitikėjimą: „*Klientams labai svarbu jausti, kad apie jų problemas nebus kalbama tretiesiems asmenimis, <...>*“ (S1), „*<...>, svarbu užtikrinti tai, jei nori kad klientas tavimi pasitikėtų*“ (S7), „*Šeimų pasitikėjimas grįstas konfidencialumu, o ir man kaip socialiniai darbuotojai tai yra labai svarbu <...>*“ (S8). Tyrimu atskleista, jog dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, tenka: „*<...> įrodyti, kad ir kiek šeima išsipasakos tai liks konfidencialu*“ (S2). Šeimos patiriančios socialinės rizikos veiksnius yra pažeidžiamos, tad dažnai tenkama įrodinėti ir siekti šeimos pasitikėjimo specialistu.

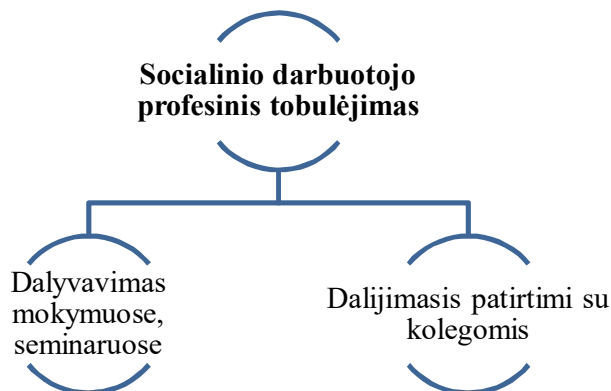
Tyrimas rodo, kad socialiniame darbe svarbi **tolerancija**. Anot tyrimo dalyvių: „*Didžiausia vertybė yra žmogus, atsižvelgti į jo individualumą ir skirtingumą, <...> sugebėjimas neteisti*“ (S3). Tyrimo dalyviai pabrėžia, kad „*būtina ugdyti <...> santykį su įvairiais žmonėmis, nepriklausomai nuo rasės, lyties, kultūros, seksualinės orientacijos ir neįgaliais žmonėmis*“ (S4), taip pat „*svarbu neteisti, nesmerkti <...>*“ (S6), „*nesmerkti žmogaus už padarytas klaidas ar už tai kaip jis dabar gyvena, kokioje jis dabar situacijoje*“ (S7). Galima teigti, kad socialinis darbuotojas negali pasirinkti su kuo jis nori dirbti, jis turi teikti pagalbą visiems asmenims, kuriems jo pagalbos reikia.

Socialinis darbuotojas, savo praktinėje veikloje vadovaujasi socialinės atsakomybės, žmogaus teisių užtikrinimo bei socialinio teisingumo principais, taip pat socialinio darbo vertybėmis ir etika. Socialinio darbuotojo elgesys reguliuojamas Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksu. Lietuvos

socialinių darbuotojų etikos kodekso tikslas yra įvardinti socialinio darbuotojo bendrąsias socialinio darbo vertybes, suformuoti pagrindines nuostatas ir principus, kuriais remiantis socialinis darbuotojas spręstu socialinio darbo etikos problemas (Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas, 2017).

Apibendrinant galima teigti, kad socialinis darbuotojas dirbantis su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis turi būti empatiškas, tolerantiškas bei laikytis konfidencialumo užtikrinantis šeimos narių saugumą.

Dirbant socialinį darbą, šiandieninėje besikeičiančioje visuomenėje svarbus **socialinio darbuotojo profesinis tobulėjimas**. Socialinis darbuotojas siekdamas įgyti naujų žinių turi keltis savo kvalifikaciją *dalyvaudamas mokymuose, seminaruose, dalindamasis patirtimi su kolegomis* (19 pav.).

19 pav. Socialinio darbuotojo profesinis tobulėjimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis tyrimo duomenimis

Tyrimo dalyvės įvardija, kad kvalifikaciją kelia dalyvaudamos mokymuose, seminaruose, kurių metu įgytos žinios padeda užtikrinti kokybiškų paslaugų prieinamumą socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms. Tyrimu atskleista, kad dalyvauti mokymuose ir seminaruose palankias sąlygas suteikia darbdaviai: „Kvalifikaciją keliu nuolat. Darbovietė pakankamai organizuoja mokymų, seminarų, <...>“ (S1), „įstaiga sudaro visas galimybes kelti kvalifikaciją <...>“ (S2), „Dažniausiai dalyvauju mūsų įstaigos organizuojamose kursuose, <...>“ (S3). Pastebima, kad socialiniai darbuotojai taip pat stengiasi savarankiškai ieškoti seminarų, mokymų: „tačiau ir pati radus man įdomią temą seminarą užsiregistruoju ir dalyvauju“ (S1), „Dalyvauju seminaruose, mokymuose, konferencijose, kurie būtų naudingi dirbant su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis“ (S2), „<...> taip pat ieškau informacijos savarankiškai, dalyvauju organizuojamose seminaruose“ (S3), „Pati susirandu nemokamus mokymus ar būtent esamai situacijai reikalingus mokymus, kurie man šiuo metu yra aktualūs <...>“ (S6), „Stengiuosi kuo dažniau, kitą kartą atsitiktinai pamatau ir susidomiu mokymais, nes visos įgytos žinios praverčia darbe“ (S7). Teigtina,

kad savo profesinę kvalifikaciją tyrimo dalyviai tobulina dalyvaudami įvairiuose mokymuose bei seminaruose, kurių metu įgytas žinias taiko dirbdami su šeimomis. Tyrimu atskleista, kad mokymu metu įgytos žinios motyvuoja siekti geresnių darbo rezultatų: „*Pasiektas tikslas ir gauti rezultatai motyvuoja tęsti savo darbą*“(S4), „*Atperka klientų pasitikėjimas. Džiaugiuosi gerais pokyčiais, pakelta klientų saviverte, smulkmenomis*“(S6).

Pasak V. Rimkaus, S. Žemgulienės (2021), darbuotojui yra reikalingi gebėjimai ir įgūdžiai, kuriuos pasitelkus socialinis darbuotojas gebėtų puoselėti profesionalius darbinius santykius su klientais, padėtų klientui pamatyti save iš šalies.

Socialiniai darbuotojai dalijasi patirtimi su kolegomis. ***Dalijimasis patirtimi***, pasak tyrimo dalyvių „*svarbus socialiniame darbe, nes nuolat atsirandančios problemos reikalauja naujų metodų, įgūdžių, žinių, o įgytos žinios mokymu metu suteikia galimybę pasidalinti su kolegomis ir atrasti kitokių problemos sprendimų būdų*“(S8). Taip pat tyrimo dalyviai įvardija, kad dalijimasis patirti, kai pasiekiami teigiami darbo su šeima rezultatai „*kolegoms suteikia motyvacijos, patiprinimo, <...>*“(S3). Galima teigti, dalijimasis mokymų metu įgytomis žiniomis, socialiniams darbuotojams padeda atrasti naujų problemos sprendimų būdų, o dalijimasis gerąja patirtimi suteikia motyvacijos (Adomaitytė – Subačienė, 2019).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyvės tobulina savo profesinę kvalifikaciją dalyvaudamos mokymuose, seminaruose, dalinantis patirtimi su kolegomis.

IŠVADOS

1. Analizuojant mokslinę literatūrą, išryškėja socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų charakteristika. Įvairių mokslininkų teigimu, socialinės rizikos veiksnius patirianti šeima yra veikianti socialinės rizikos veiksnių: socialinių, tėvystės įgūdžių stoka, priklausomybės nuo alkoholio, vaikų nepriežiūra, smurtas šeimoje, finansiniai sunkumai. Šeimos nepajėgiančios įveikti iškilusių problemų tampa labai pažeidžiamos ir dar labiau jaučia socialinės rizikos veiksnių įtaką, o dėl patiriamų rizikos veiksnių, jos negeba atlikti savo funkcijų. Vaikai, augantys socialinės rizikos veiksnius patiriančioje šeimoje, neturi sąlygų savirealizacijai, pozityviai socializacijai. Šiandien valstybė siekia įgalinti šeimas, patiriančias socialinės rizikos veiksnius, savarankiškai spręsti savo šeimos problemas. Nevyriausybinių organizacijų, valstybinių institucijų teikia pagalbą ir reikalingas paslaugas šeimai ir jos nariams. Pagalbą šeimai organizuoja socialinis darbuotojas, kurio darbas orientuotas į klientą, jį supančias aplinkybes. Socialinio darbuotojo pagrindinė funkcija teikti profesionalią pagalbą šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksnius. Socialinio darbuotojo pagalba nukreipta į šeimos narių motyvacijos didinimą bei šeimos narių įgalinimą siekti pokyčių savo gyvenime. Socialinio darbo rezultatai priklauso nuo teikiamų paslaugų šeimai prieinamumo ir efektyvumo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo, socialinio darbuotojo kompetencijų, šeimos motyvacijos.

2. Organizuojant socialinį darbą, socialiniai darbuotojai dažniausiai susiduria su žmonėmis, patekusiais į sunkią gyvenimo situaciją. Darbas su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis kelia aukštus reikalavimus socialiniams darbuotojams. Organizuojant socialinį darbą su šeima patiriančia socialinės rizikos veiksnius, darbuotojai susiduria su įvairiais sunkumais, kurie yra susiję su šeimos narių motyvacijos stoka, nepasitikėjimu socialiniu darbuotoju, priešišku nusiteikimu, vaikų nepriežiūra, tėvų alkoholio vartojimu. Teikiamų paslaugų šeimai efektyvumas priklauso nuo socialinio darbuotojo profesinių žinių ir gebėjimo bendradarbiauti su kitomis institucijomis bei nuo pačių institucijų įsitraukimo į pagalbos šeimai teikimą. Bendradarbiaujant su įvairiomis institucijomis kompleksiskai atliepami ir įvertinami šeimos patiriančios socialinės rizikos veiksnius poreikiai, pagerinamas paslaugų prieinamumas ir kokybė.

3. Empirinis tyrimas atskleidė:

- kad socialiniai darbuotojai susiduria su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, kurios stokoja socialinių, tėvystės, finansinio raštingumo įgūdžių, turi priklausomybių nuo alkoholio. Socialinės rizikos veiksniai daro įtaką tėvų savarankiškumui, jie negeba tinkamai prižiūrėti ir auklėti savo vaikų, patiria materialinius sunkumus. Šeimos nariai veikiami socialinės rizikos veiksnių, stokoja dėmesio savo vaikams, vaikai auga nepriežiūroje, taip pat vaikai dažnai patiria psichologinį bei fizinį smurtą, nepriteklių.

- Socialiniai darbuotojai apie šeimas, kurioms reikalinga pagalba sužino iš Vaikų teisių apsaugos skyriaus, ugdymosi įstaigų, bendruomenės bei kitų institucijų. Pagalbos šeimai planą sudaro atvejo vadybos posėdžio metu, kuriuo vadovaujantis socialinis darbuotojas organizuoja socialines paslaugas šeimai. Organizuojant socialines paslaugas šeimai, socialinis darbuotojas bendradarbiauja su įvairiomis institucijomis, kurios gali suteikti reikalingą pagalbą šeimai.
- Teikiant pagalbą šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksniais, socialiniai darbuotojai susiduria su sunkumais, kurie susiję su socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių motyvacija spręsti problemas. Tėvai nenori pripažinti problemų, yra priešišškai nusiteikę, stokoja motyvacijos gydytis nuo priklausomybių, nepasitiki socialiniu darbuotoju, jiems trūksta savarankiškumo priimant sprendimus. Dirbant su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis, socialiniams darbuotojams tenka didinti jų motyvaciją teigiamiems pokyčiams ir jų siekiant, skatinti savarankiškumą, ugdyti finansinį raštingumą, taip pat ugdyti socialinius, tėvystės įgūdžius, teikti pagalbą tarpininkaujant su institucijomis.
- Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai siekdami padėti šeimoms taiko įvairius darbo metodus, tai individualaus darbo, problemų sprendimo, socialinio tinklo, atvejo vadybos, motyvacinio pokalbio metodus, kuriais siekia įgalinti klientą imtis pokyčių. Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad siekiant padėti šeimai, socialiniai darbuotojai susiduria su sunkumais, susijusiais su bendradarbiavimu su įstaigomis trūkumu, komandinio darbo stoka, rizika darbe, tėvų motyvacijos stoka sprendžiant problemas, paslaugų prieinamumu. Socialiniams darbuotojams kylančius sunkumus padeda įveikti įgytos profesinės žinios, asmeninės savybės, bendradarbiavimas su šeima ir kitomis institucijomis, kurios gali pasiūlyti šeimai, patiriančiai socialinės rizikos veiksniais, paslaugas bei dalyvavimas supervizijose.

REKOMENDACIJOS

Rekomendacijos savivaldybės administracijai:

1. Aktyvinti ir didinti socialinių paslaugų prieinamumą, įsteigiant naujas darbo vietas paslaugų teikėjams, kad šeimos patiriančios socialinės rizikos veiksnius, laiku gautų jų poreikius atitinkančias ir jiems reikalingas specialistų paslaugas.
2. Gerinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinavimą, vykdant įstaigų vadovams reguliarius susitikimus, kurių metu būtų aptariami bendradarbiavimą ribojantys veiksniai.

Rekomendacijos socialinių paslaugų įstaigų vadovams:

1. Gerinti ir stiprinti komandinio darbo, bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis žinias, organizuojant mokymus specialistams, kurie suteiktų informaciją apie komandinio darbo ir bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis svarbą ir naudą dirbant su socialinės rizikos veiksniais patiriančiomis šeimomis.

Rekomendacijos socialiniams darbuotojams dirbantiems su šeimomis patiriančiomis socialinės rizikos veiksniais:

1. Ieškant pagalbos priemonių šeimai, dalintis patirtimis su kitose įstaigose dirbančiais socialiniais darbuotojais ar kolegomis, taip stiprinant tarpusavio bendradarbiavimą.
2. Teikiant socialines paslaugas, informuoti ir motyvuoti šeimas patiriančias socialinės rizikos veiksniais apie nevyriausybinių organizacijų teikiamas nemokamas paslaugas šeimai ir jos nariams.

LITERATŪRA

1. Adomaitytė – Subačienė, I. (2019). *Socialinio darbo kokybės konstravimas kliento įgalinimo perspektyvoje*. (daktaro disertacija). Vilnius. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:36479377/36479377.pdf>.
2. Arnold, E.M. ir kt. (2007). Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services. *Strengths-Based Case Management: Implementation with High-Risk Youth*. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1606/1044-3894.3595>.
3. Augutavičius, R. (2019). *Įtraukiantis santykis socialinės rizikos veiksmus patiriančių šeimų narių neformaliojo ugdymo(si) procese: grindžiamoji teorija* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15759/R.Augutavicius_disertacija_WEB.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
4. Augutavičius, R., Butvilas, T. (2018) Socialinės rizikos veiksmus patiriančių šeimų neformaliojo ugdymo grindžiamoji teorija. *Socialinis darbas*. 16 (2), p. 240–253.
5. Bath & North East Somerset Council (2017). *1.3.3 Risk Assessment Guidance*. Prieiga per internetą: https://bathnes.proceduresonline.com/chapters/p_risk_assess.html#mainContent.
6. Bičkutė, A., Liobikienė, T. N. (2011). Socialinio darbuotojo ir agresyviai besielgiančio kliento sąveika socialiniame darbe. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 7 (1), 89–109.
7. Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda.
8. Canali C., Vecchiato T. (2010). Mapping the Life Space of Children Living in Multi Problem Families. *International Journal of Child and Family Welfare*, No. 1–2, p. 68–80.
9. Colombero G. (2004). *Nuo žodžių į dialogą. Psichologiniai asmenų tarpusavio komunikacijos aspektai*. Vilnius: Katalikų pasaulis. p. 29.
10. Das, C., Pinkerton, J. (2016). Re-engaging with community work as a method of practice in social work: A view from Northern Ireland. *Journal of Social Work*, 16(2), 196–215. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1177/1468017315569644>
11. Davis L., (2014), *The Social Worker's Guide to Children and Families Law*– Second Edition. ISBN9781849054406.
12. Dobelniece, S., Millere, J., Salmane-Kulikovska, I. (2015 23-24 April). *Situation an alysis of social risk families with children in Latvia*. LLU ESAF, p. 141-150. Prieiga per internetą: https://llu.lv/conference/economic_science_rural/2015/Latvia_ESRD_40_2015-141-150.pdf.
13. Dubois, B. L., Miley, K. K. (2005) *Social work: an empowering profession*. Prieiga per internetą: <https://www.pearsonhighered.com/assets/samplechapter/0/2/0/5/0205401805.pdf>.

14. Dvarionas, D., Motiečienė, R., Ruškus, J., Mažeikienė, N., Naujanienė, R. (2014). Įgalinančių socialinių paslaugų modelis socialinės gerovės politikos kontekste. *Filosofija. Sociologija*, 2(25), 89-97.
15. Dzemyda, D., Kerdokaitė, U. (2016). Kokybinis tyrimas. Aukštos kvalifikacijos specialistų apsisprendimą persikelti gyventi ir dirbti kitoje šalyje lemiantys veiksniai ir galimybių grįžti ar persikelti gyventi ir dirbti Lietuvoje įvertinimas. „*Kurk Lietuvai*“ – *Jaunųjų profesionalų programa (JPP)*. Prieiga per internetą: <http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2015/11/2016-04-22-Kokybinis-tyrimas.pdf>.
16. Fedulova, A. B. (2007). Šeima kaip socialinio darbo klientas. *Socialinis darbas. Profesinės veiklos įvadas*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. p. 126 – 130.
17. Forrester, D., Kershaw, S., Moss, H., Hughes, L. (2007). Child and family social work. *Communication skills in child protection: how do social workers talk to parents?* Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2007.00513.x>.
18. Forrester, D., Westlake, D., Glynn, G. (2012). Child and family social work. *Parental resistance and social worker skills: towards a theory of motivational socialwork*. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00837.x>.
19. Forrester, D., Killian, M., Westlake, D., Sheehan, L. (2019). Child and family social work. *Patterns of practice: An exploratory factor analysis of child and family social worker skills*. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/cfs.12664>.
20. Gvaldaitė, L. (2004). Social Net Intervention as Social Support Model. *Acta Paedagogica Vilnensia*, Vol 12. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/acta-paedagogica-vilnensia/article/view/9615>
21. Ivanauskienė, V. (2012). Tapimas socialinės rizikos šeima: moters patirtis. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*. Nr. 10, p. 83-97. Prieiga per internetą: [://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1368439826878/](https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1368439826878/)
22. Jovaiša, T. R., Gurskienė, O., Petronienė, O. (2011). Konsultavimas kaip problemų sprendimo valdymo praktika socialiniame darbe. *Tarptautinis verslas: inovacijos, psichologija, ekonomika*. t. 2, Nr. 2, p. 47-56. ISSN 2029-5774. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367187578388/>
23. Johnson L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika*. Vilnius.
24. Jonynienė, J. (2010). Tėvystės įgūdžių lavinimo programų efektyvumo veiksnių apžvalga. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, (5), 119- 137.
25. Kairienė B., (2013). *Agresyvaus tėvų elgesio su savo vaikais prevencijos prielaidos*. Vilnius: MRU.

26. Kalaušienė, V. (2014). *Tarpinstitucinis bendradarbiavimas dirbant su socialinės rizikos šeimomis. Iš Kompetencijos socialiniame ugdyme: kaitos brėžtis*. Vilnius: Lietuvos socialinių pedagogų asociacija.
27. Karmaza E., Karmazė E. G., Grigutytė N. (2010). *Bendrosios vaikų ir šeimų vertinimo ir pagalbos teikimo priemonės*. Vilnius.
28. Kasnauskienė, J., Šumskienė, A., Kovalčiukaitė, I. (2014). Skurdo ir socialinės atskirties mažinimo būdai socialinės rizikos šeimose. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. Nr. 14, p. 170-180. ISSN 1822-3648. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2014~1516973417482/J.04~2014~1516973417482.pdf>.
29. Kavaliauskienė, V., Nikolajenko, E. (2017). Nuostatos kaip socialinio darbuotojo profesinės veiklos motyvaciją skatinantis veiksnys. *Tiltai*, 2, p. 41–52. Prieiga per internetą: <https://e-journals.ku.lt/journal/TBB/article/2132/file/pdf>.
30. Kavaliauskienė, V., Balčiūnaitė, R. (2014). Profesinis perdegimas ir jo raiška socialinio darbo profesionalizacijos kontekste. Prieiga per internetą: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/viewFile/947/pdf>
31. Kavaliauskienė, J. (2014). *Socialinės pagalbos organizavimas socialinės rizikos šeimai. Mokymosi priemonė*.
32. Keršienė, R. (2011). Skurdas ir jo priežastys Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba*. 16, p. 535-542. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367177702108/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
33. Kiaunytė, A., Ruškus, J. (2010). Pokyčius patiriančių socialinių darbuotojų emocinės reakcijos ir elgsenos modeliai sprendžiant konfliktus. *Filosofija. Sociologija*, 21 (3), 268–276.
34. Kondrotaitė, G. (2006). *Socialinės rizikos šeimos*. Lietuvoje: atvejo studija. Filosofija. Sociologija, Vilnius.
35. Kovaitė, K. (2016). Kompleksinės pagalbos ankstyvojo amžiaus vaikams ir šeimoms modeliavimo prielaidos. *Socialinis ugdymas*. Nr. 3 (44), p. 72-87. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1497423672213/>.
36. Kvieskienė, G., Čiužas, R., Vaicekauskienė, V., Šalaševičiūtė R. (2015). Kompleksinė pagalba neįgaliesiems asmenims. *Mokslo studija*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
37. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas.
38. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2021). *2021–2030 m. Šeimos politikos stiprinimo plėtros programos pagrindimas. Plėtros programos paskirtis*. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/administracine->

informacija/Pletros%20programos/Seimos%20pp/%C5%A0eimos%20politikos%20stiprinimo%20PP%20pagrindimas%20%2006-22.pdf.

39. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2019). *Atvejo vadybos aprašas*. A1-802. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/69139d402b0711ea8f0dfdc2b5879561>.
40. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2020). *Dėl Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016-2023 m. veiksmų plano patvirtinimo*, Nr. 4549. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/00667490e70711e59b76f36d7fa634f8/asr>.
41. Lietuvos respublikos šeimos stiprinimo įstatymas. (2018). *Lietuvos Respublikos Seimas*, Nr. 17495. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/71039aa2b98511e7967a9645b537eb05>
42. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, Nr. 17-589. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342/mWoTATwCWh?jfwid=-139xow8rss>.
43. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsakymas (2021). Dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų ir socialinių paslaugų įstaigų vadovų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei socialinių darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo, *Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija*, A1-539. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f41b2bd2ebed11eb866fe2e083228059?jfwid=m9nn4ykp> kp.
44. Liobikienė T. N., Jackienė E.(2010). Socialinio darbo su grupe metodas//Socialinis darbas: profesinė veikla, metodai ir klientai. Mykolo Riomerio Universitetas.
45. Lisauskienė, D., Aleksienė, V. (2016). Socialinis darbuotojas kaip rekreacinės veiklos organizatorius, dirbantis su gatvėje laiką leidžiančiais jaunais žmonėmis. Visuomenės sveikata, Nr. 2, p. 83 - 91. Prieiga per internetą: <https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2016.priedas2/Vs%20priedas%202016%20Nr2%20ORIG%20Socialinis%20darbuotojas.pdf>.
46. Marcinkevičiūtė, L., Petrauskienė, R. (2007). Socialinių paslaugų teikimo tobulinimo aktualijos kaimiškose seniūnijose. *Viešoji politika ir administravimas*, 21, 23-57.
47. Masiliauskienė, E., Griškutė, V. (2010). Vaikų dienos centrų teikiamos pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiškos kontekstų empirinis tyrimas. *Mokytojų ugdymas*, Nr. 14 (1), p. 138–155.

48. Milkintaitė, L., Marcinkevičienė, D. (2013). Socialinio darbuotojo realizuojami vaidmenys smurto pasireiškinge socialinės rizikos šeimose. *Profesinės studijos : teorija ir praktika*. Nr. 11, p. 81-89. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1367189375375/>
49. Mistry, R. S., Benner, A. D., Biesanz, J. C., Clark, S. L., &Howes, C. (2010). Family and social risk, and parental investments during the early childhood years as predictors of low-income children's school readiness outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 25(4), 432-449.
50. Motiečienė, R. (2012). Įgalinančių socialinių paslaugų konceptualizavimas socialinio darbo su šeima praktikoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 10(2), 193-245.
51. Pivorienė, J., Viktoravičienė, R. (2014). Socialinių darbuotojų požiūris į socialinį darbą su socialinės rizikos šeima lyčių lygybės aspektu. *Socialinis darbas*, 13(2), p. 192–203.
52. Račkauskienė, S. (2018). Tėvų, patiriančių socialinę riziką, patirtys po pozityvios tėvystės mokymų. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*, Nr.14, p. 87-97.
53. Rimkus V. (2010). *Socialinis palaikymas socialiniame darbe*. Klaipėda.
54. Rimkus, V., Žemgulienė, R. (2013). Socialinės rizikos šeimų socialinio tinklo ir jo teikiamo socialinio palaikymo aspektai. *Tiltai*, 1, p. 169 – 184.
55. Robbins, D. (2016). *FamiliesandChildren*.
56. Rollins, W. (2019). *Social Worker – Client Relationships: Social Worker Perspectives*. p. 395-407. Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0312407X.2019.1669687>.
57. Ruškus, J., Mažeikienė, N., Naujanienė, R., Motiečienė, R. (2013). Įgalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 12(2), 9-43.
58. Rutkienė, A., Tandzegolskienė, I. (2014). *Studentų savarankiškumo skatinimas studijuojant universitete*. VERSUS AUREUS: Vytauto Didžiojo universitetas Leidybos centras.
59. Sadauskas J., Leliūgienė I. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijos veikti bendruomenėje struktūra. *Socialinis darbas*, Nr. 9(2), p. 56-6.
60. Saint-Jacques, M. Ch. ir kt. (2018). Adopting a Strengths Perspective in Social Work Practice with Families in Difficulty: From Theory to Practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1606/1044-3894.3926>.
61. Simpson, G., Pfeiffer, D., Keogh, S., Lane, B. (2016). Describing an Early Social Work Intervention Program for Families after Severe Traumatic Brain Injury. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*. p. 213-233. Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1536710X.2016.1220888>.

62. Stasiūnaitienė, E., Mažeikaitė, E. (2015). Socialinio darbuotojo patiriamos problemos dirbant su socialinės rizikos šeimomis. *Visuomenės sveikata*. 25 tomas, Nr. 5, p. 13-17.
63. Stremauskienė, R., Žibėnienė, G. (2014). Socialinių darbuotojų, dirbančių Vilniuje su socialinės rizikos šeimomis ir teikiančių joms socialines paslaugas, patiriami sunkumai. *Socialinis ugdymas/ Socialinės inovacijos socialinių industrijų plėtrai*, t. 39, Nr. 3, p. 86–98.
64. Švedaitė – Sakalauskė, B. (2012). Kodėl refleksija? Apie socialinį darbą kaip refleksyvių profesionalumą. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla. Nr. 6, p. 23-32. Prieiga per internetą :[://epublications.vu.lt/object/elaba:4846128/](http://epublications.vu.lt/object/elaba:4846128/)
65. Tidikis R. 2003. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
66. Totulytė, D. (2018). *Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius*. Pranešimas Tarptautinėje studentų konferencijoje: Teorija ir praktika: studentiškos išvalgos. Kaunas. Prieiga per internetą: http://www.kolpingokolegija.lt/wp-content/uploads/2019/12/LEIDINYS_2018-11-15.pdf#page=83
67. Vaičekauskaitė, G. (2018). Atvejo vadybos teisinis reguliavimas. SADM Socialinių paslaugų skyrius. Vilnius. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/VTAS-centralizacija/A_V_%20tvarkos%20aprasas.pdf.
68. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2021). 2021 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: [https://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/\(prezentacija\)2021%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf](https://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/(prezentacija)2021%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf).
69. Vareikytė, A. (2010). *Socialinio darbo raida Lietuvoje*. Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
70. Večkienė, N. (2010). Supervizija socialiniame darbe : paramą teikiantis bendradarbiavimas. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*. Nr. 6, p. 119-134. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367175674484/>.
71. Večkienė, N.P., Dirgėlienė, I. (2010). Paramą teikiantis bendradarbiavimas socialinio darbo procese : nuo idėjos link praktikos. *Socialinis ugdymas*. Nr. 11 (22), p. 35-43. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367171219972/>.
72. Volff, G. (2020). *Socialinių darbuotojų patiriamas stresas darbe ir jo įveika*. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:65245656/65245656.pdf>

73. Vyšniauskytė - Rimkienė, J., Motiečienė, R., Varžinskienė, L. (2013). Tarpsektorinio bendradarbiavimo modelio kūrimo prielaidos, galimybės ir kliūtys pirminės sveikatos priežiūros sistemoje dirbant su socialinės rizikos šeimomis. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. Nr. 12, p. 121-140, 153. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1519287388518/>
74. Vveinhardt, J. (2017). *Neapibrėžtumas kaip organizacijos valdymo krizė: poveikis organizacijos klimatui ir darbuotojų tarpusavio santykiams*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/JolitaVveinhardt/publication/324646199_Neapibreztumas_kaip_organizacijos_valdymo_krize_po_veikis_organizacijos_klimatui_ir_darbuotoju_tarpusavio_santykiams/links/5ad9868faca272fdaf821294/Neapibreztumas-kaip-organizacijos-valdymo-krize-poveikis-organizacijosklimatui-ir-darbuotoju-tarpusavio-santykiams.pdf
75. Žydzūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai. Vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams*. Vilnius: Vaga.
76. Weezel, L. ir kt. (2012). Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis. *Metodinė medžiaga socialiniams darbuotojams*. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/1362_metodinesrekomendacijos.pdf

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema. Socialinis darbas su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis. Socialinio darbo magistro studijų programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas doc. dr. Rita Raudeliūnaitė Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2022.

Pagalbos poreikis socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms yra aktualus ir reikalingas. Remiantis 2020 metų Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SADM) veiklos ataskaita (2021), per 2020 metus buvo gauti 39430 pranešimai dėl galimų vaiko teisių pažeidimų, iš kurių 6089 atvejų vaikams reikėjo užtikrinti saugią aplinką, 4120 vaikų galimai patyrė smurtą, 868 atvejų dėl kurių apribota tėvų valdžia. Socialinę riziką patiriančioms šeimoms reikalinga visapusiška socialinio darbuotojo ir kitų komandoje dirbančių specialistų pagalba. L. C. Johnson (2001) teigimu, socialinis darbas su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis yra nukreiptas į problemų sprendimą ir pokyčių siekimą. Socialinis darbuotojas bendrauja su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, lankosi jų namuose, kartu su šeimų nariais sudaro socialinių problemų sprendimo darbo planą, teikia socialines paslaugas šeimoms, bei bendradarbiauja su kitomis institucijomis ir socialiniais partneriais. Socialinį darbą dirbantys darbuotojai, padeda šeimai rasti pagalbą ir paslaugas, padedančias įveikti kliūtis ir susitvarkyti savo gyvenimą. Socialinio darbuotojo intervencijos koncentruojasi į aplinkos keitimą, esamų galimybių panaudojimą, naujų resursų, įvairių specialistų paslaugų ieškojimą, kurie lemtų didesnius teigiamus pokyčius (Kavaliauskienė, 2014). Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, dažniausiai yra pagrindinė grandis, jungianti šeimas ir bendruomenę.

Šiandien ypač ryškėja šeimų, patiriančių socialinės rizikos veiksnius, socialinės atskirties problematika. Šeimos, patiriančios socialinės rizikos veiksnius, stokoja motyvacijos, socialinių įgūdžių, turi priklausomybių, nesirūpina savo vaikų pilnaverte raida. Socialinės rizikos veiksnius patiriančios šeimos reikalauja ypatingo valstybės dėmesio. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo organizavimas svarbus teikiant pagalbą šeimai, nes siekiant padėti šeimai reikalinga vieninga sistema ir organizacijų partnerystė. Siekiant efektyvaus bendradarbiavimo su šeima ir pagalbą teikiančiomis institucijomis, svarbu analizuoti socialinio darbo su rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis praktines patirtis.

Darbo tikslas – atskleisti socialinio darbo su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis ypatumus.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų sampratą bei jų situaciją Lietuvoje.
2. Pateikti socialinio darbo su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis organizavimo specifiką.

3. Atskleisti socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis patirtis.

Darbo metodai: mokslinės literatūros, dokumentų, susijusių su analizuojama tema analizė, kokybinis tyrimas, taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, kokybinę turinio analizę.

Raktiniai žodžiai: socialinis darbas, socialinės rizikos veiksniai, socialinės rizikos veiksnius patirianti šeima.

Tyrimo rezultatai. Socialiniai darbuotojai susiduria su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis, kurios stokoja socialinių, tėvystės, finansinio raštingumo įgūdžių, turi priklausomybių nuo alkoholio. Socialinės rizikos veiksniai daro įtaką tėvų savarankiškumui, jie negeba tinkamai prižiūrėti ir auklėti savo vaikų, patiria materialinius sunkumus. Šeimos nariai veikiami socialinės rizikos veiksnių, stokoja dėmesio savo vaikams, vaikai auga nepriežiūroje, taip pat vaikai dažnai patiria psichologinį bei fizinį smurtą, nepriteklių.

Tyrimo rezultatuose išvelgiama, kad organizuojant socialines paslaugas šeimai reikalingas komandinis darbas ir bendradarbiavimas su įvairių sričių specialistais. Tačiau teikiant pagalbą šeimai patiriančiai socialinės rizikos veiksnius, socialiniai darbuotojai susiduria su sunkumais, kurie susiję su socialinę riziką patiriančių suaugusiųjų šeimos narių motyvacija spręsti problemas. Tėvai nenori pripažinti problemų, yra priešišškai nusiteikę, stokoja motyvacijos gydytis nuo priklausomybių, nepasitiki socialiniu darbuotoju, jiems trūksta savarankiškumo priimant sprendimus.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai siekdami padėti šeimoms taiko įvairius darbo metodus, tai individualaus darbo, problemų sprendimo, socialinio tinklo, atvejo vadybos, motyvacinio pokalbio metodus, kuriais siekia įgalinti klientą imtis pokyčių. Siekiant padėti šeimai, socialiniai darbuotojai susiduria su sunkumais susijusiais su bendradarbiavimo su įstaigomis trūkumu, komandinio darbo stoka, rizika darbe, tėvų motyvacijos stoka sprendžiant problemas, paslaugų prieinamumu. Socialinio darbuotojo patirtys dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis yra panašios. Problemos, kurias patiria šeimos daro įtaką šeimos funkcionavimui. Pagalbos šeimai organizavimas reikalauja komandinio darbo ir nuoseklaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo, teikiant pagalbą šeimoms patiriančioms socialinės rizikos veiksnius.

SUMMARY

Final thesis topic. Social work with families suffering from social risk factors. Thesis for the Master of Social Work degree programme. Thesis supervisor Assoc. Prof. Dr. Rita Raudeliūnaitė Mykolas Romeris University, Vilnius, 2022.

The need for support for families experiencing social risk factors is relevant and necessary. According to the 2020 Activity Report (2021) of the State Office for Protection of Child Rights and Adoption under the Ministry of Social Security and Labour (hereinafter referred to as "MSSL"), in 2020, 39430 reports were received on possible violations of children's rights, of which 6089 cases involved the need to provide a safe environment for children, 4120 cases of children potentially subjected to violence, and 868 cases of children subjected to restrictions on parental authority. Families at social risk need the comprehensive support of a social worker and other professionals in the team. According to L.C. Johnson (2001), social work with families at risk is focused on problem solving and change. The social worker interacts with families at risk, visits their homes, develops a work plan with family members to address social problems, provides social services to families, and collaborates with other institutions and social partners. Social workers help families to find the support and services they need to overcome obstacles and get their lives back on track. Social worker interventions focus on changing the environment, making use of existing opportunities, finding new resources and various specialist services that will lead to greater positive change (Kavaliauskienė, 2014). Social workers working with families at social risk are often the main link between families and the community.

Today, the problem of social exclusion of families affected by social risk factors is particularly acute. Families exposed to social risk factors lack motivation, social skills, have addictions, and do not take care of their children's full development. Families suffering from social risk factors require special attention from the state. The organisation of inter-institutional cooperation is important in providing assistance to the family, as a unified system and a partnership of organisations are needed to help the family. In order to achieve effective cooperation with the family and the institutions providing assistance, it is important to analyse the practical experience of social work with families at risk.

The aim of this thesis is to show the peculiarities of social work with families suffering from social risk factors.

The objectives of the thesis:

1. To discuss the concept of families at social risk and their situation in Lithuania.
2. To outline the specifics of the organisation of social work with families at social risk.
3. To present the experience of social workers working with families exposed to social risk factors.

Research methods: analysis of scientific literature, documents related to the topic under analysis, qualitative research using semi-structured interview method, and qualitative content analysis.

Keywords: social work, social risk factors, family exposed to social risk factors.

Research findings. Social workers deal with families exposed to social risk factors, who lack social, parenting and financial literacy skills, and have alcohol addictions. Social risk factors affect parents' autonomy, they are unable to properly care for and educate their children, and they experience material difficulties. Family members exposed to social risk factors lack attention to their children, children grow up in neglect, and children are often exposed to psychological and physical violence, and material deprivation.

The research findings show that organising social services for families requires teamwork and cooperation with specialists from different fields. However, social workers face difficulties in providing support to families exposed to social risk factors, which are related to the motivation of the adult family members who are exposed to social risk to solve their problems. Parents are reluctant to acknowledge problems, are hostile, lack motivation to seek treatment for addictions, do not trust the social worker, and lack autonomy in decision-making.

The research findings revealed that social workers use a variety of working methods to help families, including individual work, problem solving, social networking, case management, motivational interviewing, which aim to empower the client to make changes. In order to help the family, social workers face difficulties related to the lack of cooperation with institutions, lack of teamwork, risks at work, lack of parental motivation in solving problems, and access to services. Social workers' experiences of working with families exposed to social risk factors are similar. The problems experienced by the families have an impact on family functioning. The organisation of family support requires teamwork and consistent inter-institutional cooperation in providing assistance to families exposed to social risk factors.

PRIEDAI

Interviu klausimai

I. Socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų charakteristika.

1. Apibūdinkite, kokius socialinės rizikos veiksnius patiria šeimos, su kuriomis Jūs dirbate?
Kokią įtaką ir kaip daro šie veiksniai šeimai?

II. Socialinio darbuotojo veikla su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis.

2. Kaip Jūs sužinote apie šeimą patiriančią socialinės rizikos veiksnius?
3. Papasakokite, kaip organizuojate socialinių paslaugų teikimą socialinės rizikos veiksnius patiriančioms šeimoms?
4. Pasakykite prašau, kokias šeimų, patiriančių socialinės rizikos veiksnius, problemas tenka spręsti?
5. Papasakokite prašau, kaip šeimos reaguoja į teikiamą pagalbą? Ar noriai ją priima? Jei nenori bendradarbiauti, papasakokite, kaip organizuojate darbą su šeima?
6. Papasakokite, su kokiomis institucijomis ir kaip bendradarbiaujate spręsdami socialinės rizikos veiksnius patiriančių šeimų problemas? Ar noriai bendradarbiauja?
7. Kokios paramos pasigendate iš kitų institucijų?
8. Pasakykite prašau, siekiant suteikti reikalingą pagalbą šeimai, tenka dalyvauti atvejo vadybos procese? Kaip manote, kaip atvejo vadyba padeda šeimoms, patiriančioms socialinės rizikos veiksnius?
9. Papasakokite, kokius metodus ir kaip taikote dirbdami su socialinės rizikos veiksnius patiriančia šeima?
10. Kokie, Jūsų nuomone, metodai yra efektyviausi? Gal galite pateikti pavyzdžių?
11. Kurie darbo metodai dažniausiai nepasiteisina, neefektyvūs? Gal galite pateikti pavyzdžių?
12. Kaip manote, nuo ko priklauso teikiamų paslaugų socialinės rizikos veiksnius patiriančiai šeimai efektyvumas?
13. Pasakykite prašau, kokios paramos pasigendate dirbdami su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis?

III. Problemos ir jų įveikos būdai dirbant su socialinės rizikos šeimomis.

14. Papasakokite, su kokiomis problemomis tenka susidurti dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis?
15. Papasakokite, kaip įveikiate kylančias problemas?

IV. Socialinio darbuotojo kompetencija.

16. Kaip manote, kokiomis savybėmis turi pasižymėti socialinis darbuotojas, dirbantis su socialinės rizikos veiksnius turinčiomis šeimomis?

17. Kokių žinių ir kodėl turi turėti socialinis darbuotojas dirbantis su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis?
18. Pasakykite prašau, kokius, Jūsų nuomone, įgūdžius ir kodėl turi turėti socialinis darbuotojas dirbantis su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis?
19. Kokios, Jūsų nuomone, vertybės ir kodėl svarbios dirbant su socialinės rizikos veiksnius patiriančiomis šeimomis?
20. Pasakykite prašau, kaip dažnai ir kokiais būdais keliate savo kvalifikaciją? Kas Jus motyvuoja kelti kvalifikaciją?